НА МАТІ МАКАЛОА

НА МАТІ МАКАЛОА

На Гаваях жінки довго не старіються і не втрачають вроди, не те що в більшості інших південних країн. Жінка, що сиділа під деревом гау, нітрохи не підмальовувалась і навіть не пробувала ховати сліди руйнівної старості, але досвідчений спостерігач у будь-якому місці світу, крім Гаваїв, дав би їй щонайбільше років п'ятдесят. А тим часом і діти її, і онуки, і чоловік Роско Скендвел, з яким вона прожила сорок років, знали, що їй минуло шістдесят чотири і двадцять другого червня буде шістдесят п'ять. Вона здавалася набагато молодшою, хоч тепер, читаючи під деревом часопис, надягала окуляри, які щоразу скидала, коли хотіла позирнути на моріжок, де бавилася зграйка дітей.

Навколо все аж сяяло красою: і старезне, велике, мов будинок, дерево гау, під яким жінка й сиділа, наче в будинку, — так просторо й по-домашньому затишно було в його затінку, — і моріжок, оксамитова зелень якого варта була не одної сотні доларів; він простягався аж до бунгало, також прекрасного, величного й дорогого. А з другого боку, крізь торочки стофутових кокосових пальм, виднів океан: за рифом синій, далі до обрію він переходив у фіалковий, а коло берега мінився шовковистою гамою нефриту, смарагду й турмаліну.

І це був тільки один із півдесятка будинків, що належали Марті Скендвел. Її міський дім за кілька миль звідси, в Гонолулу на вулиці Нуану, між першим і другим водограями, був справжнім палацом. Сотні гостей побували і в її вигідному будинку на горі Танталус, і в домі на узбіччі вулкана, і в гірському будиночку, і в прибережній віллі на острові Гаваї, найбільшому в архіпелазі. Але й цей будинок на узбережжі Вайкікі був не гірший за інші: такий самий величний, гарно розташований, та й коштів на його утримання йшло не менше. Ось і тепер два садівники-японці підрізали гібіск, а третій вправно підрівнював довгий живопліт з

нічного цереуса, де скоро мали розквітнути таємничі нічні квіти. Служник-японець у чистому полотняному вбранні приніс із будинку чайний посуд, а за ним вийшла покоївка, теж японка, в яскравому кімоно, гарненька, як метелик, і коли вона заходилась допомагати служникові, то теж ніби пурхала, як метелик. Ще одна покоївка-японка поспішала з оберемком волохатих рушників до купальні, звідки почали вже виходити діти в купальних костюмчиках. Далі під пальмами біля самого моря дві няньки-китаянки з чорними косами, в гарному національному вбранні — білих кофтах і білих, рівного крою штапях, — возили дітей, кожна в своєму візочку.

І всі ці служники, няньки, онуки належали Марті Скендвел. І це вона передала онукам колір шкіри, безперечно гавайський, набутий під гаванським сонцем, — його не можна сплутати з жодним іншим. Діти були всього на одну восьму або на одну шістнадцяту гавайці, а проте ні сім восьмих, ні п'ятнадцять шістнадцятих білої крові не могли стерти з їхньої шкіри ледь помітного золотаво-брунатного кольору Полінезії. І знову ж таки тільки досвідчене око могло помітити, що ці веселі діти не чистої крові білі. Роско Скендвел, їхній дід, був білий; Марта — на три чверті біла; їхні численні сини й дочки на сім восьмих; а онуки — на п'ятнадцять шістнадцятих або, коли їхні батьки чи матері одружувалися з нащадками гавайців, також на сім восьмих. Порода з обох боків була добра: Роско походив по прямій лінії від пуритан Нової Англії[34], Марта, так само по прямій лінії, — від гавайського вождя, рід якого прославляли в піснях ще за тисячу років перед тим, як люди навчилися писати.

Біля будинку спинилася машина, і з неї вийшла жінка, якій можна було дати років шістдесят. Вона легко й рівно пройшла моріжком, як добре збережена сорокалітня жінка, хоч насправді їй минуло шістдесят вісім. Марта підвелася їй назустріч, і вони суто з гавайською сердечністю обнялися й поцілувалися в уста. Їхні обличчя й рухи красномовно свідчили про щиру схвильованість; тільки й чути було, що "сестро Вело" та "сестро Марто", впереміш з уриваними запитаннями одної про одну, про дядьків, братів і тіток. Та ось хвилювання від зустрічі трохи вщухло, і вони з вологими від ніжності очима сіли одна проти одної до столика з

чаєм. Можна було подумати, що сестри не бачилися хтозна-скільки років. А насправді їхня розлука тривала два місяці. І одній з них було шістдесят чотири роки, а другій — шістдесят вісім. Та не забудьте, що в їхніх грудях стукотіло на четвертину гавайське серце, огріте сонцем і любов'ю.

Діти ринули до тітки Бели, як хвилі до берега, і були щедро винагороджені обіймами та поцілунками, перше ніж знову подалися на пляж під наглядом няньок.

— Я надумала приїхати на узбережжя на кілька днів, — пояснила Марта. — Пасат якраз затих.

— Ти вже тут два тижні. — Бела ніжно всміхнулася молодшій сестрі. — Мені сказав брат Едвард. Зустрів мене біля пароплава і силоміць затяг до себе — побачитися з Луїзою і Дороті та поглянути на його першого онука. Він просто не може ним натішитися.

— Господи! — вигукнула Марта. — Два тижні! А я й не помітила, як вони збігли!

— А де Енні? І Маргеріт? — запитала Бела.

Марта знизала повними плечима з великою любов'ю й поблажливістю до своїх легковажних заміжніх дочок, що на цілих півдня залишили дітей на її догляд.

— Маргеріт на зборах товариства впорядкування міста — вони хочуть посадити дерева й гібіск обабіч усієї Калакауа-авеню, — відповіла вона. — А Енні стирав на вісімдесят доларів автомобільних шин, щоб зібрати сімдесят п'ять доларів на Британський Червоний Хрест, бо в них сьогодні день сплати внесків.

— Роско, мабуть, пишається, — сказала Бела й помітила, як в очах її сестри блиснули гордощі. — Я ще в Сан-Франціско довідалася про перші

дивіденди компанії "Гоолаа". Пам'ятаєш, коли їхні акції коштували по сімдесят п'ять центів, я вклала тисячу доларів для дітей сердешної Ебі і сказала, що продам їх, коли вони піднімуться до десяти доларів?

— І всі сміялися з тебе і з кожного, хто купував ті акції, — підхопила Марта. — Але Роско знав, що робить. Тепер вони йдуть по двадцять чотири.

— Я продала свої на пароплаві по радіо рівно по двадцять, — вела далі Бела. — І тепер Ебі з дочками швиденько шиють собі туалети. Вона збирається з Мей і Тутсі до Парижа.

— А Карл? — запитала Марта.

— О, він закінчує Йєльський університет…

— … який він би й так закінчив, і тобі це добре відомо, — зауважила Марта.

Бела визнала свою провину — вона вирішила, що син її шкільної товаришки дістане університетську освіту за її рахунок, — але добродушно додала:

А все ж приємніше, що за нього платить "Гоолаа".

Можна навіть сказати, що платить Роско, бо то він порадив мені купити ті акції, і я послухалась.

Вона неквапом озирнулася навколо, і погляд її, здавалось, увібрав у себе не тільки красу, комфорт і спокій усього, на чому він спинявся, а й красу, комфорт і спокій інших оаз, таких самих, як ця, розкиданих по всіх островах. Вона вдоволено зітхнула й додала:

— Наші чоловіки влаштували нам багате життя на ті гроші, що ми їм принесли.

— І щасливе… — докинула Марта й чомусь раптово замовкла.

— … щасливе для всіх, крім сестри Бели, — без злості докінчила за неї старша сестра.

— Погано вийшло з тим шлюбом, — тихо мовила Марта, сповнена ніжного співчуття. — Ти була ще така молода. Дарма дядько Роберт поспішився видати тебе заміж.

— Еге ж, мені було тільки дев'ятнадцять, — сказала Бела. — Але Джордж Кастнер зовсім не винен. І бачиш, скільки він зробив для мене після смерті. Дядько Роберт був розумний. Він знав, що Джордж Кастнер передбачливий, енергійний і наполегливий. Ще тоді, п'ятдесят років тому, він розумів, як важливо прибрати до рук воду На-гали, хоч тоді ще її ніхто не цінував. Усі думали, що він скуповує землі на пасовиська. А він купував майбутнє води в тих місцях, і ти сама знаєш, чого він домігся. Мені часом аж соромно стає, коли я подумаю про свої прибутки. Ні, все що завгодно, але шлюб наш був невдалий не через Джорджа. Я могла б жити з ним цілком щасливо навіть досі, якби він не помер. — Бела поволі похитала головою. — Ні, він не винен. І ніхто не винен. Навіть я. А якщо хто й винен… — вона всміхнулася сумно й ласкаво, ніби хотіла пом'якшити те, що намірялася сказати, — якщо хто й винен, то хіба дядько Джон.

— Дядько Джон? — вражено перепитала Марта. –

Якщо казати щиро, то я б уже швидше звинуватила дядька Роберта. Але дядько Джон! Бела тільки всміхнулася.

— Адже заміж за Джорджа Кастнера віддав тебе дядько Роберт, — сказала Марта.

— Авжеж, — Бела кивнула головою, — Але справа не в чоловікові, а в коневі. Я попросила дядька Діжона позичити мені коня, і він позичив. Ось так усе й сталося.

Запала мовчанка, сповнена таємниці й недомовленості, і Марта Скендвел, дослухаючись до голосів дітей та лагідних умовлянь їхніх виховательок-азіаток, які поверталися з пляжу, раптом відчула, що вся тремтить від раптової рішучості. Вона помахом руки відігнала дітей.

— Біжіть, любі мої, біжіть собі! Бабуся хоче побалакати з тіткою Белою.

І поки дзвінкі, мелодійні дитячі голоси стихали за моріжком, Марта співчутливо дивилася на сумні карби, які наклало на сестрине обличчя таємниче півстолітнє лихо. І вона вже мало не п'ятдесят років пам'ятає ці карби. Здолавши в собі гавайську делікатність, вона зважилася зламати півстолітню мовчанку.

— Бело, — мовила вона, — ми нічого не знаємо. Ти ніколи нічого не розповідала. Але ми часто, дуже часто думали…

— І ніколи не розпитували, — вдячно завважила Бела.

— А тепер я нарешті питаю. Ми з тобою вже на схилі віку. Чуєш? Часом мені аж страшно стає, як подумаю, що то мої онуки, мої онуки! Адже я начебто ще вчора сама була безтурботним дівчам, їздила верхи, купалася під час припливу, збирала черепашки, коли спадала вода, і сміялася з цілої юрми залицяльників. То давай хоч тепер, на старості, забудемо про все, крім того, що ти моя люба сестра, а я — твоя.

В обох очі зайшли слізьми. Бела аж тремтіла, так їй хотілося говорити.

— Ми думали, що то все Джордж Кастнер, — вела далі Марта, — і домірковували подробиці. Він був холодна людина. А ти мала гарячу гавайську кров. Може, він був жорстокий з тобою. Брат Волкот завжди казав, що віп, мабуть, б'є тебе…

— Ні! Ні! — перебила їй Бела. — Джордж Кастнер ніколи не був брутальний. Я часто навіть шкодувала, що він не звір. Він ніколи не вдарив мене. Ніколи не замахнувся на мене. Ніколи не крикнув. Ніколи — можеш ти цьому повірити? Прошу тебе, сестро, повір, що він ніколи не сварився й не ображав мене. Але його дім — наш дім — у Нагалі був сірий. Усе там було сіре, холодне, неприємне, а я променіла всіма барвами сонця, землі, своєї крові, свого походження. Дуже сіро й холодно було мені з сірим, холодним чоловіком у Нагалі. Ти ж знаєш, що він був сірий, Марто. Сірий, мов Емерсонові портрети, що висіли в нашій школі [35]. І шкіру мав сіру. Не засмагав ні на сонці, ні на вітрі, хоч цілими днями не злазив з коня. І всередині він також був сірий.

А мені ж було тільки дев'ятнадцять, коли дядько Роберт надумав видати мене заміж. Що я розуміла? Дядько Роберт поговорив зі мною. Пояснив, що багатства й грунти Гаваїв почали переходити до рук гаоле, білих. Гавайські ватаги поступово втрачають свої володіння. Їхні дочки одружуються з гаоле і забирають у посаг землі, які потім під рукою їхніх білих чоловіків стають багатими квітучими маєтками. Він згадав про діда Роджера Вілтона, що дістав за бабунею неродючі, занедбані грунти, розширив їх і створив там ранчо Кілогани…

— Навіть тоді воно поступалося тільки Паркеровому ранчо! — гордо зауважила Марта.

— І він сказав мені, що якби наш батько був такий завбачливий, як дід, то половина Паркерової землі відійшла б до Кілогани, і вона стала б найкращим ранчо на Гаваях. І сказав, що яловичина ніколи не подешевшає. І що майбутнє Гаваїв — цукор. Це було п'ятдесят років тому, а він ні в чому не помилився. Він ще сказав, що молодий гаоле Джордж Кастнер далеко бачить і далеко піде, а нас, дівчат, багато,

грунти ж Кілогани за правом одійдуть хлопцям, і коли я одружуся з Джорджем, то майбутнє моє буде забезпечене.

Мені було тільки дев'ятнадцять років. Я щойно вернулася з Королівської школи, — тоді наші дівчата ще не їздили вчитися в Сполучені Штати. Ти, сестро Марто, одна з перших дістала освіту на континенті. І що я тоді знала про кохання й коханців, а надто про подружнє життя? Всі жінки виходили заміж. Це їхнє призначення в житті. Мати, бабуся й прабабуся — геть усі свого часу одружувалися. Отже, мені випадає в житті вийти заміж за Джорджа Кастнера. Так сказав дядько Роберт, а я знала, що він дуже мудрий. Отак я й почала жити з своїм чоловіком у сірому будинку в Наталі.

Ти його пам'ятаєш. Жодного деревця — тільки трава хвилею перекочується по рівнині. Вдалині — гори, внизу — море, і вітри — вітри Ваймеа й Нагала, вони обидва нам добре надокучили, та ще й вітер Кона. А все ж я б на лих не дуже зважала, не більше ніж у Кілогані і в Мані, якби мій дім не був такий сірий і мій чоловік також. Ми жили самі. Він був управителем Нагальського маєтку Гленів, що повернулися до Шотландії. Тисячу вісімсот доларів на рік, та ще корови, коні, пастухи до наших послуг і будинок на ранчо, — ось що він мав за свою працю…

— На той час це була чимала платня, — мовила Марта.

— Але для Джорджа Кастнера і за те, що він робив для них, це була надто дешева винагорода, — заперечила Бела. — Я прожила з ним три роки. І за цей час не було ранку, щоб він устав пізніш, як о пів на п'яту. Він був відданий своїм господарям душею і тілом, чесний до краю, — ніколи не обдурив їх ані на цент, не шкодував для них ні часу, ні сили. Може, тому наше життя й було таке сіре. Але ти послухай, Марто. Із тих своїх тисячі вісімсот доларів він щороку заощаджував тисячу шістсот. Ти тільки подумай! Ми вдвох жили на двісті доларів у рік. На щастя, він не курив і не пив. І ми ще й одягалися на ті гроші. Я сама шила собі сукні. Можеш уявити, які вони були препогані. Пастухи нам тільки рубали

дрова, а всю хатню роботу я порала сама — куховарила, прала, прибирала…

— А ти ж зроду не обходилася без служниць! — пожаліла сестру Марта. — Адже в Кілогані їх був цілий гурт.

— Ох, яка ж то була гола, безпросвітна скупість! — вигукнула Бела. — На скільки часу доводилося розтягувати фунт кави! Віник стирався до держака, поки ми купували новий! А яловичина! Свіжа і в'ялена, вранці, вдень і ввечері! І каша! Відтоді я ніколи в рот не беру каші.

Вона раптом підвелася й відійшла вбік, втупивши невидющий погляд у яскраво-барвистий риф. Потім, заспокоївшись, вернулася на місце впевненою, граційною, чарівною ходою, якої не може позбавити гавайську жінку ніякий домішок білої крові. Бела Кастнер і кольором шкіри, і топкими рисами обличчя була справжня гаоле. І все ж, коли вона йшла, гордо піднявши голову, в її поставі, в її довгастих карих очах під прегарними дугами брів, затінених густими віями, в ніжно окресленому невеличкому роті, що, здавалося, ще й тепер, у шістдесят вісім років, таїв у собі звабу поцілунку, видно було кров давніх гавайських королів. Бела була вища за свою сестру Марту, вища й величніша.

— Про нас уже слава пішла, що ми навіть не нагодуємо як слід гостей, — добродушно засміялася Бела. — Від Нагали в обидва боки на багато миль не було жодної оселі. І не раз у нас спинялися на ніч припізнілі мандрівники або ті, кого заставала в дорозі буря. Тобі ж відомо, як радо й щедро приймали, та й тепер приймають, подорожніх на великих ранчо. А ми стали всім за посміховисько. "Що нам до їхніх балачок! — казав, бувало, Джордж. — Вони живуть сьогоднішнім днем. А років за двадцять надійде наша черга, Вело. Вони тоді будуть такі самі, як тепер, але їстимуть з наших рук. Нам доведеться годувати їх, і ми даватимем їм добру їжу, бо будемо багаті. Такі багаті, Бело, що я аж боюся тобі сказати. Але я що знаю, те знаю, і ти повинна мені вірити".

Джордж не помилився. Через двадцять років, — щоправда, він не дочекався тієї пори, — я мала прибутку тисячу доларів на місяць. Боже милий! А скільки маю тепер, я навіть не знаю! Та мені тоді було дев'ятнадцять років, і я казала Джорджеві: "Живімо тепер! Тепер! Може, за двадцять років і нас не буде. Мені треба нового віника. І в крамниці є кава третього гатунку, тільки на два центи дорожча за ту погань, що ми п'ємо. Чому я тепер не можу смажити яєчню на маслі? Мені хочеться купити хоч одну нову скатертину. А наша білизна! Мені соромно стелити гостям наші простирала, добре, що хоч вони не часто зважуються до нас приїздити".

"Потерпи, Бело, — казав, бувало, Джордж. — Невдовзі, всього за кілька років, ті, що гордують сісти до нашого столу і спати на наших простиралах, пишатимуться, коли ми їх запросимо в гості, — звичайно, ті з них, що до того часу не повмирають. Згадай, як помер Стівенс, — він жив легко, безтурботно, всім був приятель, тільки не собі самому. Мешканцям Когали довелося ховати його на свій кошт, бо він нічого не залишив після себе, крім боргів. Глянь на інших, що йдуть тією ж стежкою. Ось, наприклад, твій брат Гел. Так його не стане й на п'ять років, а дядькам твоїм горе з ним. Або принц Лілоліло[36]! Гасає повз мене верхи з півсотнею канаків, дужих лобуряк, яким краще було б знайти собі порядну роботу та подумати про майбутнє, бо принц ніколи не стане королем Гаваїв. Не доживе до тієї пори".

Джордж угадав. Брат Гел помер. І принц Лілоліло також. Проте він не все вгадав. Бо сам він, хоч не пив і не курив, не гайнував своїх рук на обійми, а губ на поцілунки, крім хіба коротеньких і побіжних, хоч завжди вставав, перше ніж заспівають півні, а лягав, перше ніж у лампі вигорить десята частина гасу, і ніколи не думав про смерть, — сам він помер ще швидше за брата Гела й принца Лілоліло.

"Потерпи, Бело, — казав мені й дядько Роберт, — Джордж Кастнер — людина майбутнього. Я вибрав тобі доброго чоловіка. Ваші теперішні труднощі — це терновий шлях до обіцяної землі. Не завжди на Гаваях пануватимуть гавайці. Як тільки вони випустять з рук багатство, то й

влада вислизне з їхніх рук. Політична влада завжди йде в парі з володінням землею. Настануть великі зміни, революції — хтозна-які й скільки, але кінець кінцем гаоле посядуть і землю, і владу. І тоді ти можеш зайняти перше місце серед жінок наших островів, так само як і Джордж Кастнер, я певен цього, може стати державцем Гаваїв. Так уже судилося. Так завжди буває, коли гаоле стикаються зі слабшими расами. Я, твій дядько Роберт, сам напівгаваєць і напівгаоле, знаю, що кажу. Потерпи, Вело, потерпи".

"Вело люба", — казав дядько Джон, і я знала, скільки ніжності до мене було в його серці. Хвалити бога, він ніколи не вмовляв мене потерпіти. Він розумів. Він був дуже мудрий. Був лагідний, людяний, а тому й мудріший за дядька Роберта і Джорджа Кастнера, які любили речі, а не душу, воліли рахувати прибутки, а не удари серця, що б'ється поряд з іншим серцем, додавати стовпчики цифр, а не згадувати обійми, погляди, слова і пестощі. "Бело, люба", — казав дядько Джон. Він мене розумів. Адже ти чула, що він був коханцем принцеси Наомі. І вірним коханцем. Він любив тільки раз у житті. Казали, що після її смерті він став якийсь дивний. Так воно й було. Він покохав раз і навіки. Пам'ятаєш його заповітну кімнату в Кілогані, куди ми зайшли тільки після його смерті й побачили, що там улаштовано олтар принцесі? "Вело, люба", — це все, що віп казав, але я знала, що він розуміє мене.

А я мала дев'ятнадцять років, і три чверті крові гаоло не погасили в мені жару, запаленого гарячим гаванським сонцем, і я нічого не знала, крім чудового дитинства в Кілогані, років, проведених у Королівській школі в Гонолулу, свого сірого чоловіка в Нагалі з його сірими повчаннями, практичністю, тверезістю й ощадністю та ще двох бездітних дядьків: одного — далекоглядного, холодного, а другого з розбитим серцем, вічно замріяного коханця мертвої принцеси.

Уяви собі той сірий дім і в ньому — мене! А я ж знала доти лише веселе життя, сміх та чудові розваги в Кіло-гані, у старій Мані, в Паркерів, у Пуувааваа! Пам'ятаєш? Ми жили тоді в королівських розкошах. І чи повіриш мені, чи зможеш повірити, Марто, що в Нагалі я мала тільки

швацьку машинку, ще з тих, що їх привезли перші місіонери, маленьку, вередливу машипку, яку треба було крутити рукою!

На наше весілля Роберт і Джон дали моєму чоловікові кожен по п'ять тисяч доларів. Але він попросив нікому про це не казати. Тільки нас четверо знало про ці гроші. І, поки я шила собі на своїй вередливій машинці дешеві сукні, він скуповував за ті гроші землю в горішній Нагалі, ти знаєш де, скуповував по клаптикові, запекло торгуючись і прикидаючись останнім злидарем. А тепер самий тільки канал Нагала дає мені прибутку сорок тисяч доларів на рік. Та чи варто було терпіти? Я зголодніла за ласкою. Якби він хоч раз палко стиснув мене в обіймах! Якби хоч раз урвав для мене п'ять хвилин від своїх справ, хоч на п'ять хвилин забув про свою відданість господарям! Часом мені хотілося закричати, висипати той остогидлий горщик каші йому на голову чи шпурнути машинку додолу й затанцювати на ній гулу[37], аби тільки вивести його з рівноваги, аби він повівся як людина або звір, а не як сірий, заморожений напівбог.

Скорботний вираз зійшов з Белиного обличчя, і вона щиро й весело засміялася зі своїх спогадів.

— А він, коли на мене таке нападало, поважно оглядав мене, мацав пульс, дивився на язик, давав ложку рицинової олії, казав лягати в ліжко, обклавшись гарячими каглянками, і запевняв, що до ранку все минеться. Швидше в ліжко! Ми навіть до дев'ятої рідко коли сиділи. Звичайно ми лягали о восьмій. Ощадили гас. І обідати в Наталі було не заведено. А пам'ятаєш, за яким величезним столом ми обідали в Кілогані? Зате ми вечеряли. Потім Джордж сідав ближче до лампи з одного боку столу і читав годину позичений у когось давній часопис, а я з другого церувала йому шкарпетки й латала білизну. Він завжди носив погану, дешеву білизну. А коли він лягав спати, лягала і я. Не годилося на одного марнувати гас. А лягав він завжди однаково: накручував годинника, записував, яка була погода, роззувався — неодмінно спершу праву ногу, а потім ліву, — і ставив рядком черевики коло ліжка з свого боку.

Я не бачила охайнішої за нього людини. Він ніколи не одягав двічі тієї самої білизни. А прала я. Та його охайність аж дратувала. Голився він двічі на день. І вихлюпував на себе більше води, ніж будь-який гаваєць. А працював за двох білих, І розумів, яке майбутнє чекає води Нагали.

— І він дав тобі багатство, але не дав щастя, — сказала Марта.

Бела кивнула головою і зітхнула.

— Врешті, що таке багатство, сестро Марто? Ось я привезла з собою на пароплаві новий "пірсароу". Третій за два роки. Та, боже мій, чого варті всі машини й усі прибутки в світі порівняно з коханим! З єдиним коханим, єдиним товаришем, з яким можна ділити і працю, і горе, і радість, з єдиним чоловіком…

Голос їй урвався, і біля столу запала лагідна мовчанка. Тим часом до сестер, спираючись на палицю, дибала моріжком стара-старезна гавайка, зморщена, згорблена під вагою своїх ста років. Проте очі її, вузькі щілинки між зсохлими повіками, були гострі, як у лангусти. Вона спершу припала до ніг Бели і беззубим ротом замурмотіла, заспівала по-гавайському хвалу Белі та її предкам, тоді почала виголошувати імпровізоване вітання з приводу Белиного повернення з подорожі за велике морс — до Каліфорнії. Виспівуючи своє вітання, вона заходилася вправними пальцями масажувати крізь шовкові панчохи Белині ноги, від кісточок по литках до колін і вище до стегон.

Потім стара гавайка так само привітала й намасажувала Марту. Сестри з сльозами на очах звернулися до неї давньою тубільною мовою з одвічними запитаннями: про її здоров'я, вік і про праправнуків — адже вона масажувала їх іще дітьми у великому домі в Кілогані, як її предки з покоління в покоління масажували їхніх предків. Порозмовлявши зі старою скільки годилося, Марта підвелась і повела її до бунгало, де дала їй грошей і звеліла гонористим, вродливим служницям-японкам пригостити старезну гавайку пої — стравою з коріння водяної лілеї,

ямака — сирою рибою, товченими горіхами "кукуї" і ліму — смачними морськими водоростями, які можна їсти й беззубому. То були давні феодальні стосунки: відданість підданця вождеві і піклування вождя про підданця. І Марта, в якій було три чверті крові англосаксів Нової Англії, все ж таки на чверть залишилася гавайкою, а тому не забувала і твердо дотримувалася давніх гавайських звичаїв, що тепер почали вже швидко зникати.

Вона йшла моріжком назад до столика під деревом гау, і Бела зі свого місця ніби обіймала й пестила її своїм відданим поглядом. Марта була не така висока, як вона, трохи нижча, й не така велична, але також вродлива, гарної постави, справжня дочка полінезійських ватагів; роки не зіпсували, а швидше округлили її чудову фігуру, яку гарно відтіняла чорна, вільного крою шовкова сукня з чорним мереживом, що коштувала більше за будь-яке паризьке вбрання.

Дивлячись на сестер, що повели далі розмову, кожний відзначив би подумки їхню дивовижну подібність: той самий чистий, рівний профіль, широкі вилиці, високе, широке чоло, сиві, з полиском криці, буйні коси, гарно окреслені вуста, що давно звикли носити на собі сліди гордощів, чудові дуги брів над такими ж чудовими довгастими очима. Руки в обох майже не зачепив час: вони були напрочуд шляхетної форми, з тонкими, дуже гарними пальцями, бо їх з самого малку масажували такі ж старі служниці-гавайки, як та, що тепер їла поі, ямака і ліму в бунгало.

— Так ми прожили рік, — знову повела розповідь Бела, — і знаєш, дещо в нас пішло на лад. Я почала звикати до чоловіка. Такими вже ми, жінки, створені. Принаймні я така. Бо він був добрий. І справедливий. Він мав усі чесноти суворих давніх пуритан. І я почала горнутися до нього, він мені вже подобався, я, можна сказати, майже покохала його. І якби дядько Джон не позичив мені того коня, то я певна, що вірно кохала б його і ми б жили з ним щасливо, хоч, звичайно, то було б скромне й сіре щастя.

Я ж, бачиш, не знала інших чоловіків, не таких, як він, а кращих. Я вже радісно дивилася на нього через стіл, коли він щось читав у коротких проміжках між вечерею і сном, радісно прислухалася до кожного стуку копит його коня, коли він увечері повертався додому з цілоденної їзди по ранчо. І його скупа похвала була для мене справжнім щастям, я тоді аж світилася з радощів, — авжеж, сестро Марто, я взнала, що означає червоніти від його стриманої похвали за якусь добре виконану роботу чи гарний вчинок.

І все було б гаразд до кінця нашого спільного життя, якби йому не випало поїхати пароплавом до Гонолулу, Він їхав у справах. І мав там пробути два тижні або й довше — спершу залагодити якісь справи Гленів, а тоді й свої власні: докупити ще землі у верхів'ї Нагали. Ти ж знаєш, він скуповував дикі гірські ділянки біля самого вододілу, де не було нічого вартісного, крім води; вони йшли по п'ять-десять центів за акр. І він вирішив, що мені також треба розвіятись. Я хотіла поїхати з ним до Гонолулу. Але він, зваживши на витрати, вибрав Кілогану. Бо, гостюючи в родинному домі, я не тільки вберігала його від зайвих видатків, а навіть заощаджувала ті мізерні гроші, які могла б витратити на їжу, лишившись сама в Нагалі, — на них можна було купити акр землі. А в Кілогані дядько Джон погодився дати мені коня.

О, перші дні я почувала себе, наче в раю! Мені було важко повірити, що на світі є стільки їжі. Дивовижне марнотратство на кухні мене вжахнуло. Я скрізь бачила марнотратство, так мене вишколив мій чоловік. У Кілогані не тільки служниці, а навіть їхні близькі й далекі родичі їли краще, ніж ми з Джорджем, Ти пам'ятаєш, як було в нас у Кілогані, і в Паркерів також — на кожен обід різали корову, бігуни постачали свіжу рибу зі ставків Вайпіо та Ійголо, і завжди все найкраще, все найрідкісніше…

А любов! Як у нас усі любили одне одного! Ти знаєш, який був дядько Джон. І тут ще й брат Волкот, і брат Едвард, і всі менші сестри, тільки ти й Салі ще не повернулися зі школи. І якраз приїхали в гості тітка Елізабет та тітка Дженет з чоловіком і всіма дітьми. Всюди обійми, ласкаві слова,

все те, чого мені бракувало довгих, понурих дванадцять місяців. Я зголодніла за таким життям. Я була наче та мандрівниця, яку після аварії судна довго носило на човні, тоді викинуло на пісок, і вона припала до свіжого струмочка з-під коріпня пальм.

А потім з'явилися вони, верхи з Кавайгае, куди їх привезла королівська яхта, блискуча кавалькада, пара за парою, у вінках, молоді, щасливі й веселі, на конях з Пар-керового ранчо, тридцять душ, а з ними сто Паркерових пастухів і стільки ж їхніх власних служників — цілий королівський кортеж. Ту прогулянку влаштувала принцеса Лігуе; ми знали, що їй лишилось недовго жити, її палила страшна хвороба — сухоти. З нею приїхали її небожі, принц Лілоліло, якого скрізь зустрічали як майбутнього короля, та його брати — принци Кагекілі й Кама-лау. Принцесі товаришили Ела Гігінсворт, яка справедливо вважала, що через коліно Кауаї вона успадкувала більше королівської крові, ніж теперішній королівський рід, та ще Дора Найлз і Емілі Лавкрофт… але навіщо всіх перераховувати! З Елою Гігінсворт я жила в одній кімнаті в Королівській школі. Вони спинилися в нас на годину відпочити, не на обід — обід чекав на них у Паркерів, — але чоловікам подали пиво й міцні напої, а жінкам — лимонад, помаранчі й прохолодні кавуни.

Я поцілувалася з Елою Гігінсворт, з принцесою, що пам'ятала мене, і з іншими дівчатами й жінками; потім Ела поговорила з принцесою, і та запросила мене їхати з ними — наздогнати їх у Мані, звідки вони мали вирушити далі через два дні. Я просто не тямилася з радощів — таке свято після року ув'язнення в сірій Нагалі! І мені все ще було дев'ятнадцять років, тільки за тиждень мало сповнитися двадцять.

О, я не думала, чим цс може скінчитись. Я була така захоплена жінками, що не дивилася на Лілоліло, бачила тільки здалеку, що він показніший і вищий за інших чоловіків. Але я ще ніколи не бувала на таких прогулянках. Я пам'ятала, як зустрічали почесних гостей у Кілогані й Мані, але сама була ще надто молода, мене не запрошували, а потім я поїхала вчитися, тоді вийшла заміж. Я знала, що мені випадає два тижні

раювання — не так уже й багато, як подумати про дальші дванадцять місяців у Нагалі.

І я попросила дядька Джона позичити мені коня, тобто, власне, трьох коней: одного — для служника, другого — під вантаж, а третього — мені. Тоді ще не було шосейних доріг. І машин не було. А який у мене був кінь! Його звали Гіло. Ти його не пам'ятаєш. Ти була тоді в школі, а як повернулася другого року, він зламав собі хребта і скрутив в'язи своєму вершпикові під час ловів дикої худоби в Мауна-Кеа. Ти чула про те лихо — молодий американець, морський офіцер.

— Лейтенант Баусфілд, — кивнула Марта.

— Але який з Гіло був кінь! До мене жодна жінка на нього не сідала. Він мав три роки, майже чотири, його щойно виїздили. Такий чорний і гладенький, що при яскравому світлі весь мінився сріблом. То був найбільший верховий кінь на ранчо, від королівського жеребця Іскристого й дикої кобили, щойно два тижні як спійманий. Такого прегарного коня я ще зроду не бачила. Тулуб — округлий, груди — широкі, серце — бездоганне, гармонійне тіло чистокровного гірського коня. Голова й шия — стрункі, але не тонкі, чудові чутливі вуха, не маленькі, як у лютої тварини, і не завеликі, як у впертого осла. Ноги й копита також були чудові — бездоганної форми, впевнені, міцні, з довгими, пружними бабками, тому він так навдивовижу легко й ходив під сідлом.

— Я пам'ятаю, як принц Лілоліло казав дядькові Джонові, що ти найкраща вершниця на Гаваях, — перебила її Марта, — Це було через два роки, коли я вернулася зі школи, а ти ще жила в Нагалі.

Бела аж спаленіла, її довгасті, карі очі засяяли, коли вона полинула думкою до коханого, що вже півсторіччя лежав у землі. Але з шляхетної скромності, такої властивої гавайкам, вона відразу згладила цей мимовільний спалах почуттів новою хвалою своєму коневі.

— Ох, коли він носив мене вгору і вниз по зелених пагорбах, мені здавалося, ніби я в сні долаю перешкоди. Віп перескакував купини трави, як олень, чи кролик, чи фокстер'єр — ти ж бачила, як вони стрибають. А як він танцював піді мною, яку мав поставу, як тримав голову! То був кінь для генерала, такого, як Наполеон чи Кітченер[38]. А очі мав не люті, а грайливі, розумні, такі, ніби він задумав якусь витівку й хоче про неї розповісти або йому смішно. І я попросила Гіло в дядька Джона. Дядько глянув на мене, а я на нього; і хоч він нічого не сказав, я відчувала, що він подумав: "Бело, люба", — бо я чимось нагадувала йому принцесу Наомі. І дядько погодився дати мені коня. Отак воно все й сталося.

Але він наполіг, щоб я спершу випробувала Гіло — радше, себе — без нікого. Кінь виявився неслухняний, чудесно неслухняний. Однак не підступний і не лихий.

Він раз по раз виходив з-під моєї влади, але я не показувала йому, що помічаю його поведінку. Я не боялася і тому ні на мить не випускала його з-під уваги, і він не міг навіть подумати, що має бодай найменшу перевагу наді мною.

Я часто міркувала собі: чи дядько Джон не передчував, чим усе те могло скінчитися? Мені самій таке не спадало на гадку, коли я вирушила в дорогу й наздогнала принцесу в Мані. А що там діялося! Ти ж бо знаєш, як старі Паркери вміли розважатися. Гості полювали на кабанів, стріляли дику худобу, виїздили коней, таврували їх. Челядні були переповнені. Паркер скликав своїх пастухів з цілого ранчо і всіх дівчат з Ваймеа та Вайпіо, з Гонокаа і Паавіло; мені й досі ввижається, як вони сидять довгим рядком на кам'яній огорожі обори і плетуть вінки — кожна для свого хлопця. А ночі, духмяні ночі з піснями й танцями, і великим подвір'ям Мани походжають під деревами закохані пари… І принц…

Бела замовкла і на хвилю міцно закусила спідню губу дрібними, й досі ще гарними білими зубами, а невидющий погляд втупила в синій обрій. Нарешті вона опанувала себе і знову глянула на сестру.

— Він був справжній принц, Марто. Ти бачила його в Кілогані до… після того, як вернулася зі школи. На нього задивлялися всі жінки, та й чоловіки теж. Йому було тоді двадцять п'ять років — пора розквіту й повняви чоловічої сили. Він мав прегарне й величне тіло, прегарну й величну душу. Хоч у якій нестримній гульні, хоч у яких безоглядних розвагах, Лілоліло ніколи не забував, що він королівського роду і всі його предки були вожді, починаючи з того першого, про якого складено пісні, який плавав здвоєними човнами до островів Таїті й Раятеа і вернувся ними назад. Він був добрий, лагідний, приязний і товариський, але вмів показати суворість, твердість і непохитність, коли його, бувало, хтось дуже розгніває. Важко висловити мені те, що я маю на думці. Він весь був чоловік, усе в ньому було чоловіче, і він весь був принц, хлоп'яча веселість і водночас залізна воля зробили б з нього доброго й могутнього володаря Гаваїв, якби він був сів на трон.

Я наче й досі бачу його — такого, як того першого дня, коли я торкнулася його руки й говорила з ним… перемовилась кількома словами розгублено й засоромлено, ніби не була цілий рік дружиною сірого чужинця в сірій Нагалі. Півсторіччя минуло від тієї зустрічі — ти пам'ятаєш, як тоді вбиралися наші юнаки: білі черевики і білі штани, біла шовкова сорочка і широкий іспанський пояс найяскравіших кольорів, — півсторіччя минуло, а його образ і досі не потьмянів у мене в серці. Він стояв у колі приятелів на подвір'ї, куди Ела Гігінсворт вела мене, щоб відрекомендувати йому. Та принцеса Лігуе саме зачепила її якимось жартом, і вона затрималась, щоб відповісти, а я пристала трохи поперед неї.

Принц випадково помітив, як я стояла там сама, схвильована й розгублена. О, як виразно я його бачу: голова ледь відкинена назад, у всій поставі — велич, краса, владність і дивовижна безтурботність, така йому завжди властива. Наші погляди зустрілися. Він нахилив голову вперед і якось подався до мене. Я не знаю, що сталося. Може, він наказав, і я скорилась? Не збагну. Знаю тільки, що я була вродлива, в пахучому вінку і чудовій сукні принцеси Наомі, яку дядько позичив мені зі своєї заповітної кімнати; а ще знаю, що несамохіть рушила до нього

через подвір'я і що він також залишив приятелів і ступив мені назустріч. Ми йшли одне до одного через зелену траву, ніби в нас не було іншого шляху в житті…

Чи я молодою була дуже гарна, сестро Марто? Я не знаю. Не знаю. Але тієї хвилини я раптом відчула, що його врода, його королівська мужність, переходячи на мене, проникаючи в моє серце, роблять і мене вродливою. Як би тобі сказати? Ніби його довершеність передалася від нього, вичарувала довершеність і в мені.

Не сказано було ні слова. Але я знаю, що підвела голову й щиро відповіла поглядом на грім і сурму німого поклику, і навіть якби мене чекала смерть за той хвилевий погляд, я б і тоді не вагаючись віддала йому себе, і це, мабуть, знати було з мого обличчя, з очей, з усієї постаті, зі схвильованого віддиху.

Чи я була гарна, Марто, дуже гарна в дев'ятнадцять років, майже в двадцять?

І шістдесятичотирьохрічна Марта глянула на сестру, якій минуло вже шістдесят вісім, і щиро кивнула головою, а про себе оцінила і ту Белу, що сиділа перед нею тепер: горда, голова на повній ще, округлій шиї, трохи довшій, ніж звичайно в гаванських жінок, високе чоло й шляхетні риси обличчя, густі й досі кучеряві коси, викладені у високу зачіску, посріблені віком, що особливо чітко відтіняли рівні, тонкі, чорні брови й карі очі. І, ніби вражена тим, що побачила, Марта скромно повела поглядом по сестриних чудових плечах, по її розкішній постаті, аж до ніг у шовкових панчохах і гарненьких черевичках на високому підборі, маленьких повних ніг бездоганної форми.

— "Нам молодість даровано лиш раз!" — засміялася Бела. — Лілоліло був справжній принц. Я вивчила кожну його рисочку, кожен порух… згодом, під час наших чудесних днів і ночей біля співучих вод, біля сонного припливу і на гірських стежках. Я пізнала його прегарні мужні очі

під рівними чорними бровами, його ніс — ніс справжнього нащадка Камегамеги[39] — і чарівно окреслені уста. Ні в кого немає таких гарних уст, як у гавайців, Марто.

І весь він був гарний і дужий, починаючи від неслухняного чуба до бронзових литок. Днями хтось назвав одного з Уайлдерових онуків "королем Гарварду"[40]. Господи боже! Як же б вони назвали мого Лілоліло, коли б могли поставити його поряд із тим молодиком і всією його футбольною командою?

Бела замовкла і глибоко зітхнула, міцно стиснувши на повних колінах витончені руки. Щоки їй ніжно зарум'янились, очі потеплішали — вона знов переживала своє кохання з принцом.

— Ну, звичайно, ти вгадала, — мовила вона, зухвало повівши плечима й глянувши сестрі просто в очі. — Ми залишили веселу садибу Ману й рушили у веселу подорож лавовим узбіччям до Кіголо, туди, де ми купалися, ловили рибу і спали на теплому піску під пальмами; потім угору до Пууваавaa, де знову полювали на диких свиней, ловили диких коней та ганялися за дикими баранами на гірських пасовиськах; а далі — через Кону в гори, тоді вниз — до королівського палацу в Кайлуа, а там — купання в Кеугоу і в затоці Келакекуа, в Напооиоо та Гонаунау. І скрізь люди зустрічали нас подарунками й квітами, приносили садовину, рибу, поросят, і серця їхні були сповнені любові й пісень, а голови шанобливо схилялися перед королівським родом, скрізь вони захоплювалися гостями й славили давні, незабутні дні.

Що б ти вчинила на моєму місці, Марто? Ти ж бо знаєш, які ми, гавайці. Знаєш, які ми були півсторіччя тому. Лілоліло був чудовий. А я на все махнула рукою. Задля Лілоліло кожна жінка могла на все махнути рукою. А я тим паче: на мене ж бо чекав сірий, холодний дім у Нагалі.

Я знала, на що йду. Я не мала ніякого сумніву. Не плекала ніякої надії. Про розлучення тоді годі було й мріяти. Дружина Джорджа

Кастнера ніколи не стала б королевою Гаваїв, навіть якби ті революції, що їх заповідав дядько Роберт, відбулися не так швидко і Лілоліло встиг би стати королем. Але я не мріяла про трон. Якщо я хотіла володарювати, то тільки в серці Лілоліло. Я не дурила себе. Що неможливе, те неможливе, я не тішилась облудними мріями.

Навколо все дихало коханням. Лілоліло кохав мене. Він прикрашав мені голову своїми вінками, його бігуни приносили мені троянди з квітника Мани, ти пам'ятаєш той квітник: мчали з ними п'ятдесят миль горами й лавовими узбіччями і приносили їх у кошиках з бананової кори свіжими, ще з росою, ніби їх щойно зрізано, — ніжно-рожеві пуп'янки з довгими стеблами, наче низки неаполітанських коралів. А під час нескінченних бенкетів я сиділа на маті макалоа, принцевій маті, на яку ніхто з смертних не смів сідати, хіба що на бажання самого принца. І я споліскувала пальці в його власній чаші, де в теплій воді плавали духмяні пелюстки квітів. І в усіх на очах він велів мені брати з його мисочки червону сіль, і ліму, і восковий горіх, і червоний перець, а рибу їсти з його таці з дерева ку; колись під час таких прогулянок з неї їв сам Камегамега. Мене пригощали особливими стравами, призначеними тільки для Лілоліло й принцеси. Наді мною повівали його віяла, мені слугували його служники, і принц любив мене всю — від прикрашеної вінком голови до кінчиків ніг.

Знову Бела прикусила своїми дрібними зубами спідню губу й невидющим поглядом задивилась на море, аж поки опанувала себе й свої спогади.

— Ми їхали все далі й далі, поминули Кону й Кау, з Гоопулоа й Капуа подалися до Гонуапо й Пуналуу; ціле життя вмістилося в ті коротенькі два тижні. Квітка цвіте тільки раз. То була пора мого цвітіння: я мала Лілоліло й свого чудового коня, я сама була королева — не Гаваїв, а королева кохання й Лілоліло. Він казав, що я — барвиста цяточка на чорній спині левіафана, що я — крапля роси на димучій лавовій хвилі, що я — веселка на буряній хмарі…

Бела на хвилю замовкла.

— Що він ще казав мені, я тобі не розповім, — поважно мовила вона, — але в його словах були вогонь, кохання і краса, і він складав для мене пісні і при всіх співав мені вечорами під зорями, коли ми бенкетували, лежачи на матах, і моє місце було поряд з ним на маті макалоа.

Коли ми піднялися на вершину Кілауеа, чарівний сон уже доходив кінця. Звісно, ми кинули в кипучий кратер свої дарунки богині вогню: квіти, рибу і тверде пої, загорнене в листя ті. А тоді почали спускатися вниз через старовинну Пуну, бенкетували й танцювали в Когоуалеа, Камаїлі й Опігікао, плавали в прісноводних озерах Кала-пана. І врешті опинилися біля моря в Гіло.

Усе скінчилося. Ми про це не говорили. І так було зрозуміло, що всьому край. Яхта вже чекала біля пристані. Ми спізнилися не на один день. З Гонолулу дійшли звістки про дедалі частіші напади божевілля в короля, про підступні інтриги католицьких і протестантських місіонерів і про те, що наростають неприємності з Францією. Вони від'їздили з Гіло зі сміхом, квітами й піснями — так само, як два тижні тому висіли на берег у Кавайгае. То було веселе прощання — всюди лунали дотепи й жарти, останні доручення перед розлукою, побажання. Коли піднімали якір, хор служників Лілоліло на палубі заспівав прощальну пісню, а ми, сидячи на човнахі побачили, як перші подмухи вітру наповнили вітрила і відстань між нами почала поволі збільшуватися.

Серед тої метушні й гамору принц Лілоліло, замість відповідати на прощання й відбиватися від останніх жартів, стояв біля поруччя й дивився тільки на мене. На голові в нього був вінок, який я сплела для нього й сама йому надягла. Ті, що були на яхті, почали кидати своїм найближчим приятелям у човнах вінки. Я нічого не чекала, не сподівалася… Ні, трохи сподівалася, хоч цього ніхто не завважував: обличчя моє було горде й веселе, як і в усіх. Одначе Лілоліло зробив те, що, на мою думку, й повинен був зробити. Просто й чесно дивлячись мені у вічі, він зняв з голови мій чудовий вінок і розірвав його. Я бачила, як

його вуста безгучно вимовили єдине слово — пау. Кінець. І далі, не спускаючи з мене очей, він розірвав обидві половини вінка ще раз навпіл і кинув їх не мені, а у воду, Що розділяла нас дедалі ширшою смугою. Пау. Всьому кінець.

Бела надовго замовкла і втупила порожній погляд у далекий обрій. Марта не зважилася поспівчувати їй уголос, але в очах її стояли сльози.

— Того ж самого дня, — знов почала Бела, і голос її спершу звучав сухо й суворо, — я вирушила назад давньою незручною стежкою вздовж узбережжя Гамакуа. Перший день був ще не найгірший. Я вся немов задубіла. Була ще надто сповнена тим, що мала забути, і тому не усвідомлювала цього свого обов'язку. Ночувала я в Лаупагоегое. Думала, що не зможу заснути. Але, змучившись у сідлі й до вечора ще не отямившись, я проспала цілу ніч, мов убита.

Зате що було другого дня! Знявся вітер, линув дощ. Стежку геть розквасило. Наші коні раз по раз ковзалися вниз. Спершу пастух, якого дядько Джон дав мені в провідники, відраджував мене їхати, потім покірно тримався ззаду, хитав головою і мурмотів, що я, мабуть, збожеволіла. Коня з вантажем ми залишили в Кукуйгаеле. Біля Мад-Лейна ми майже плавом пробирались у багні. У Ваймеа пастухові довелося змінити коня. Але Гіло витримав. Я пробула в сідлі з раннього ранку до півночі, а опівночі в Кілогані дядько Джон зсадив мене з коня, відніс на руках у дім, збудив служниць, щоб вони роздягли й розтерли мене, а сам заходився напувати мене підігрітим вином і снодайним зіллям, щоб я все забула. Мабуть, я марила й говорила в гарячці. І дядько Джон, либонь, про все здогадався. Але нікому, навіть мені, ані словом про це не промовився. Хоч про що б він здогадався, він усе заховав у заповітній кімнаті принцеси Наомі.

У мене збереглися якісь уривки спогадів про той день, сповнений розпачливої, божевільної люті на долю; мокрі коси шмагають мене по обличчю й по грудях, рясні сльози змішуються з патьоками дощу, а в душі — палке обурення і протест проти світу, такого спотвореного й

несправедливого. Я безсило стукала кулаком по луці сідла, ображала свого пастуха, заганяла остроги в боки сердешного красеня Гіло, молячись у душі, щоб він став дибки, і впавши, придавив мене до землі, — тоді чоловіки не будуть більше милуватися красою мого тіла, — або скинув мене зі стежки в провалля, і про мене сказали б пау, як уста Лілоліло вимовили пау, коли він розірвав мій вінок і кинув у море…

Джордж затримався в Гонолулу довше, ніж думав. Коли він приїхав до Нагади, я вже там чекала на нього. І вія урочисто обняв мене, звично поцілував у губи, поважно оглянув мені язик, сказав, що я змарніла, і відіслав спати, обклавши гарячими каглянками і напоївши рициновою олією. І я знову ввійшла в сіре життя Нагали, як у годинниковий механізм, стала одним із зубчиків і коліщаток, що ненастанно крутяться по колу. Щоранку Джордж вставав о пів на п'яту і о п'ятій сідав уже на коня. Знову щодня та сама каша, препогана дешева кава і яловичина, свіжа і в'ялена. Я варила, пекла, прала. Крутила ручку деренчливої машинки й шила собі дешеві сукні. Два роки, що здавалися вічністю, я щовечора сиділа навпроти чоловіка за столом до восьмої години, церувала його дешеві шкарпетки і благеньку спідню білизну, а він читав торішні часописи, які позичав у когось, бо сам шкодував грошей на передплату. А як наставала пора спати — треба ж було ощадити гас, — він заводив годинника, записував у щоденник погоду, скидав черевики, спершу правий, потім лівий, і ставив їх рядком у ногах із свого боку ліжка.

Але тепер уже годі було сподіватися, що я прихилюсь до чоловіка, як гадалося раніше, поки принцеса Лігуе не запросила мене на прогулянку і дядько Джон не позичив мені коня. От бачиш, сестро, нічого цього не було б, якби дядько Джон відмовився дати мені коня. А так я спізнала кохання, спізнала Лілоліло; хіба після цього я могла шанувати й любити свого чоловіка? І наступні два роки в Нагалі я була мертвою жінкою, що якось ходила й розмовляла, пекла й прала, церувала шкарпетки й ощадила гас. Лікарі казали, що все сталося через благеньку білизну, бо він і в зимову негоду, і в бурю їздив по горах Нагали.

Коли він помер, я не засмутилася. Бо смуток давно вже посів моє серце. Але я й не раділа. Радість моя зів'яла в Гіло, коли принц Лілоліло кинув у море мій вінок і мої ноги забули втіху танцю. Лілоліло тільки на місяць пережив мого чоловіка. Після того прощання в Гіло я його більше ніколи не бачила. Авжеж, залицяльників у мене було багато, та я мала таку саму натуру, як дядько Джон. Кохати мені судилося тільки раз. У дядька Джона була в Кілогані кімната принцеси Наомі, а в мене вже п'ятдесят років є кімната принца Лілоліло — в моєму серці. І ти, сестро, Марто, перша, кого я впустила до цієї кімнати…

Що одна машина, зробивши коло, спинилася перед бунгало, і на моріжок вийшов Мартин чоловік. Рівний, стрункий, сивий, майже військової постави, Роско Скендвел належав до "могутньої п'ятірки", що, прибравши під свою руку все ділове життя, вирішувала долю Гаваїв. Хоч він був чистий американець, походив з Нової Англії, але за гавайським звичаєм, щиро обняв Белу й поцілувався з нею. Його пильне око відразу завважило, що тут тільки-но відбулася жіноча розмова і що хоч сестри дуже схвильовані, боятися нема чого, набута з роками мудрість поможе їм швидко заспокоїтися.

— Приїздить Елсі з дітьми, я щойно отримав радіограму з пароплава, — заявив він, поцілувавши дружину. — І погостює кілька днів у нас, перше ніж вирушити на Мауї.

— Я хотіла влаштувати тебе в рожевій кімнаті, Бело, — задумливо почала Марта Скендвел, — але їй з дітьми й няньками там буде зручніше, тож ми дамо тобі кімнату королеви Еми.

— Це навіть краще, я й минулого разу в ній жила, — сказала Бела.

Рівний, стрункий, показний Роско Скендвел, що добре знав кохання і шляхи кохання на Гаваях, став поміж красунь сестер, обняв їх обох за пишний стан і повів до бунгало.

КІСТКИ КАГЕКІЛІ

Із верхів'я гір Коолау налітав пасат, ледь ворушив велике, цупке листя бананів, шурхотів у пальмах і шелестів та шепотів у мереживному листі альгароби. Лише коли-не-коли чути було цей подих повітря, бо це був таки подих — зітхання млосного гавайського надвечір'я. А в проміжках між легенькими подувами повітря ставало важке, напоєне пахощами квітів і випарами масної, буйної землі.

Перед низеньким, схожим на бунгало, будинком було чимало людей, але тільки один чоловік спав. А всі інші чекали в напруженій мовчанці. Десь за будинком заплакало немовля, і хоч мати швидко дала йому груди, проте не втихомирила тоненького писку. Тоді вона, струнка гапа-гаоле (напівбіла), в білій мусліновій галоку, сукні вільного крою, тінню майнула поміж бананових і хлібних дерев, несучи крикливу дитину далі від гурту. Інші жінки, гапа-гаоле й тубілки, схвильовано дивилися, як вона бігла.

Перед будинком на траві сиділи навпочіпки десятків зо два гавайців. І всі, як один, — м'язисті, широкоплечі, справжні силачі. Засмаглі, з блискучими карими й чорними очима, з правильними рисами обличчя, вони здавалися такими ж добрими, веселими й лагідними, як і сам гаванський клімат. Усьому цьому дивно суперечило їхнє страхітливе спорядження: за камашами з грубої шкіри в них стирчали довгі ножі, а на закаблуках почеплені були іспанські остроги з величезними коліщатами. Якби не їхні недоречні вінки й пахучий маїле, якими вони позаквітчували свої капелюхи з обвислими крисами, їх можна було б прийняти за розбійників. В одного з них, гарного й хитруватого, як фавн, і з фавнівськими очима, пломеніли кокетливо затинені за вухо дві квітки гібіска. Над головами гавайців, даючи їм затінок від сонця, розкинула своє широке віття королівська нонсіана, вся в цвіту, і з кожної квітки витикався жмуток волохатих тичинок. Звіддалік, приглушений відстанню, долинав неголосний тупіт їхніх спутаних коней. Погляди всіх були звернені на того, хто спав, лежачи горілиць на маті лаугала за сотню футів від них, під мавповим деревом.

Хоч які велиш були гавайці, сплячий був ще більший. І, як видно з його білого, як сніг, чуба та бороди, куди старший за них. Грубі зап'ястки й величезні пальці давали уявлення про його могутнє тіло, сховане в широких бар-ханових штанях і бавовняній сорочці без ґудзиків, розхристаній від ямки під грудьми до шиї; з-під неї видно було груди, зарослі таким самим білим волоссям, як голова й обличчя. Об'єм і ширина грудей, те, як рівно вони здіймалися й опадали, які пружні були на них м'язи, свідчили, що той чоловік ще не втратив своєї сили. І ні засмага, ні обвітрена шкіра не могли приховати, що він був чистокровний гаоле, білий.

Його буйна нестрижена біла борода стирчала вгору й здіймалася та опадала з кожним віддихом, а колючі, як голки, білі вуса стовбурчилися, мов у дикобраза. Онука сплячого, дівчинка років чотирнадцяти, одягнена в саму сорочку муумуу, сиділа біля нього навпочіпки і віялом з пір'я відганяла мух. На виду в неї малювалася стурбованість, натуга й така шаноба, ніби вона слугувала самому богові.

і справді, сплячий бородань Гардмен Пул для неї і для багатьох інших був богом: джерелом життя, джерелом їжі, скарбницею мудрості, законодавцем, усміхненим доброчинцем і темним громом покари, одне слово — володарем, що мав чотирнадцять живих дорослих синів і дочок, шість правнуків, а онуків стільки, що не міг полічити їх, навіть як у нього була найсвіжіша голова.

П'ятдесят один рік тому він у шлюпці прибився до Лаупагоегое на завітряному березі острова Гаваї. Та шлюпка єдина вціліла з китобійного судна "Чорний принц" із Нью-Бедфорда. Сам ньюбедфордець, він завдяки своїй Могутній силі й спритності у двадцять років був уже за другого помічника на тому загиблому опісля судні. Прибувши до Гонолулу, він оглянувся, що і як, і найперше одружився з Каламою Мамайопілі, потім улаштувався лоцманом у порту Гонолулу, а далі відкрив шинок і пансіон і, нарешті, після смерті батька Калами почав розводити худобу на успадкованих просторих пасовиськах.

Понад півсторіччя він жив серед гавайців і, на їхню думку, знав гавайську мову краще за багатьох із них. Одружившися з Каламою, він не тільки дістав у посаг землю: до нього перейшло становище вождя і відданість простолюду. До того ж він і сам мав усі риси, необхідні вождеві: показну постать, мужність, гордість і гарячий норов, що не стерпів би ні нахабства, ні образи; він не дав себе ані висміяти, ані налякати хоч би якому могутньому супротивникові і вмів завоювати прихильність слабших за себе не ганебним підкупом, а широкою, безоглядною щедрістю. Він знав гавайців наскрізь, знав краще, ніж вони самі себе, засвоїв їхню полінезійську велемовність, звичаї і повір'я.

І ось на сімдесят другому році, пробувши в сідлі цілий ранок, що почався о четвертій годині, він тепер відпочивав у затінку дерев, і його священну сієсту жоден підданець не смів би порушити сам і не дозволив би порушити навіть комусь рівному великому володареві. Тільки король мав такий привілей, та й той свого часу переконався, що перервати спочинок Гардмена Пула означало збудити роздратованого й безцеремонного чоловіка, який міг сказати у вічі вельми неприємну правду, а її — звісно! — не має бажання слухати навіть король.

Сонце пекло далі. Віддалік тупотіли коні. У довгих проміжках безвітря зітхали й шепотіли подмухи пасату. Пахощі квітів стали ще задушливіші. Жінка принесла назад уже заспокоєну дитину. Дерева позгортали листя й застигли над сплячим у гарячому повітрі. Дівчинка, затамувавши віддих від усвідомлення того, яке важливе завдання їй доручено, відганяла мухи, а два десятки пастухів і далі мовчки напружено очікували.

Гардмен Пул прокинувся: перервав свій ритмічний віддих, білі вуса перестали настовбурчуватись, натомість Щоки під білими бурцями віддулися, повіки розплющились, і з-під них блиснули блакитні очі, жваві, блискучі, нітрохи не заспані; правою рукою він сягнув по надкурену люльку побіч себе, а лівою взяв сірники.

Принеси мені джину з молоком, — звелів він по-гавайському дівчинці, що аж здригнулася, коли він прокинувсь.

Він закурив люльку, але це звертав ані найменшої уваги на гурт підданців, поки не видив принесену склянку джину з молоком.

— Ну? — несподівано озвався він, витираючи краплі питва з вусів і бороди, і двадцятеро облич засяяли в усмішці й двадцять пар темних очей привітно й радісно заблищали. — Чого ви тут стовбичите? Чого вам треба? Підходьте сюди.

Двадцятеро велетнів, здебільшого молодих, страхітливо забрязкали острогами й ланцюжками на острогах, підступили до Гардмена Пула і півколом спинилися перед ним, засоромлено пробуючи сховатись один за одного і ніяково всміхаючись, але водночас несамохіть виявляючи певне панібратство. І не без підстав, бо Гардмен Пул був для них чимось більшим за вождя. Він був їхнім старшим братом, батьком чи патріархом і, як на гавайський погляд, усім їм доводився родичем через дружину і через численні шлюби своїх синів, дочок та онуків. Варто йому було насупитись, як вони розгублювалися, його гнів наганяв на них страх, його наказ вони взялися б виконувати, навіть знавши, що йдуть на смерть, а все ж нікому з них і на думку не спадало звертатися до нього інакше, як на ім'я; англійське "Гардмен" — "Суворий чоловік" — нога по-гавайському було "Канака Оолеа".

Гардмен кивнув, і всі посідали півколом на траві, з запобігливою усмішкою чекаючи його ласки.

— Чого ви хочете? — гаванською мовою запитав він гостро й суворо, хоч вони знали, що та суворість удавана.

Вони ще дужче заусміхалися і засовали широкими плечима й дужими тулубами, мов зграйка в'юнких щенят. Гардмен Пул вибрав одного з них.

— Ну, Іліопої, чого тобі треба?

— Десять доларів, Канако Оолео.

— Десять доларів! — вигукнув Пул, удаючи, ніби його приголомшила така велика сума. — Ти що, хочеш узяти собі ще одну дружину? Згадай, як навчають місіонери. В один час тільки одна дружина, Іліопої, тільки одна! Бо той, хто має багато жінок, неодмінно попаде в пекло.

На той жарт усі захихотіли, і в їхніх очах спалахнули іскринки сміху.

— Ні, Канако Оолео, — була відповідь. — Навіть дідько знає, що мене не стає кай-кай і на одну жінку та на гурт її рідні.

— Кай-кай? — і собі вдався Пул до китайського слова на означення їжі, яким гавайці замінили своє власне "пайна", — Хіба ви сьогодні не дістали кай-кай?

— Дістали, Канако Оолео, — втрутився в розмову старий, висхлий тубілець, що саме надійшов з будинку. — Всі дістали кай-кай на кухні, і то вдосталь. Їли, мов копі, щойно приведеш з лави.

— А тобі чого треба, Кумугано? — запитав Пул старого, махнувши дівчинці, щоб вона відганяла мух із другого боку.

— Дванадцять доларів, — відповів той. — Я хочу купити собі мула, вживане сідло й вуздечку. Бо я вже надто старий і не годен ходити.

— Ти почекай, — звелів йому білий господар, — з тобою я побалакаю про це та про інші важливі речі опісля, коли закінчу з ними і вони підуть собі.

Висхлий дідуган кивнув головою і закурив люльку.

— Кай-кай на кухні була смачна, — облизуючись, почав Іліопої. — Пої було таке, що кращого й не треба, свинина жирна, лососева боковина не затхла, риба свіжа-свіжісінька, і її багато, хоч опігі (дрібні наскельні черепашки) були пересолені, тому й тверді. Опігі ніколи не треба солити,

я не раз уже казав тобі, Канако Оолео, що опігі не солять. Я напханий доброю кай-кай. Живіт мій обважнів. А все ж на серці в мене тяжко, бо кай-кай немає в моїй хаті, де живе моя дружина, що доводиться тіткою другій жінці твого четвертого сина, і моя маленька дочка, і стара мати моєї жінки, і каліка-приймак жінчиної матері, і жінчина сестра, що теж живе в нас із трьома дітьми, бо їхній батько помер від тяжкої водянки…

— Чи п'ять доларів відтягне від усіх вас похорон хоч на кілька день? — перебив його Пул.

— Авжеж, Канако Оолео, і я навіть ще зможу купити дружині новий гребінець, а собі трохи тютюну.

Гардмен Пул витяг з кишені штанів гаманець, добув золоту монету й спритно кинув її в простягнену руку.

Одному молодикові, що просив шість доларів на нові камаші, тютюн і остроги, він дав три долари, так само й Другому, що хотів мати капелюх, а третій, який скромно просив два долари, одержав чотири, та ще й велемовну хвалу за те, що він спритно спіймав у горах здичавілого бугая. Всі знали, що звичайно Пул удвічі зменшує ту суму, яку вони просять, тому й просили вдвічі більше. А Пул знав, Що вони вдвічі більше просять і поблажливо всміхався. Так він звик поводитися з своїми численними підданцями, і то була добра звичка, що нітрохи не принижувала його в очах тубільців.

— А тобі, Агугу? — запитав він одного тубільця, ім'я якого означало "отруйне дерево".

— …і на штани, — закінчив Агугу перелік своїх потреб. — Я довго й далеко їздив за твоєю худобою, Канако Оолео, і там, де мої штани терлися об сідло, від них нічого не лишилось. А не гаразд, як казатимуть, що пастух Канаки Оолеи, та ще й брат у перших зведеної сестри його

дружини, соромиться злізти з сідла і ховає свій зад від усіх, хто його бачить.

— Ось тобі на цілий десяток штанів, Агугу, — засміявся Гардмен Пул і дав прохачеві потрібну суму грошей. — Я пишаюся, що моя родина дбає про мою честь. А ще з того десятка штанів, Агугу, даси одні мені, щоб я теж ховав зад, бо й мої штани зносилися так, що аж соромно,

Радісно посміявшись з останнього жарту білого вождя, весь гурт тих дужих, але простодушних, як діти, чоловіків подався до спутаних неподалік коней — лишився тільки старий, висхлий Кумугана, якому Гардмен звелів почекати.

Цілих п'ять хвилин вони сиділи мовчки. Потім Гардмен Пул послав дівчинку принести ще склянку джину з молоком, а коли та вернулася, кивнув, щоб вона дала питво Кумугані. Старий не відривав склянки від губ, поки не спорожнив її, тоді голосно зітхнув і цмокнув губами.

— Багато ави я випив на своєму віку, — почав згадувати він, — та ава — питво простих людей, а трунок гаоле — питво вождів. В аві нема вогненної сили, вона не підострожує під ребра наших почуттів, не покусує, щоб додати жвавості, такої приємної, як саме життя.

Гардмен Пул усміхнувся й кивнув головою, а старий Кумугана повів далі:

— У цьому питві є тепло. Воно зігріває живіт і душу. Зігріває серце. Бо навіть душа й серце холоне, коли людина старіє.

— Авжеж, ти старий, — погодився Пул. — Майже такий, як я.

Тубілець похитав головою й промурмотів:

— Якби я не був старший за тебе, то був би такий молодий, як ти.

— Мені сімдесят один, — сказав Пул.

— Я не вмію так лічити вік. Скажи, що тоді було, як ти народився?

— Зараз згадаю, — почав вираховувати Пул, — Тепер ми маємо 1880 рік. Віднімімо сімдесят один і лишиться дев'ять. Я народився 1809 року. Того року помер Келій-макаї, і тоді ж у Гонолулу жив шотландець Арчібалд Кемпбел[41].

— Отже, я таки старший за тебе, Канако Оолео. Я добре пам'ятаю шотландця, бо тоді вже грався серед очеретяних хатин Гонолулу і як був гарний прибій Вагіне у Вайкікі, гойдався на дошці. Я можу повести тебе на те місце, де стояв шотландців курінь. Там тепер стоїть Морська місія. І мені відомо, коли я народився. Бабуся й мати часто згадували про це. Я народився тоді, коли пані Пеле (богиня вогню або вулканів) розсердилась на мешканців Пайеа, бо вони перестали приносити їй у жертву рибу зі свого ставу, і лавою з Гуулалаї геть засипала той став. І став Пайеа пропав навіки з усією рибою. Саме тоді я народився.

— Це було 1801 року, коли Джеймс Бойд будував кораблі для Камегамеги в Гіло, — вирахував Пул роки за календарем. — Отже, тобі сімдесят дев'ять, на вісім років більше, ніж мені. Ти дуже старий.

— Авжеж, Канако Оолео, — промурмотів Кумугана, намагаючись гордо випнути свої запалі груди.

— І ти дуже мудрий.

— Авжеж, Канако Оолео.

— І знаєш багато таємниць, відомих тільки старим людям.

— Авжеж, Канако Оолео.

— Отже, ти знаєш… — Гардмен Пул замовк, підшукуючи промовистішого вислову й намагаючись загіпнотизувати старого пронизливим поглядом своїх вилинялих блакитних очей. — Кажуть, буцімто кістки Кагекілі забрано з потаємної могили, і тепер вони лежать у Королівському мавзолеї. Але мені хтось шепнув, що ти єдиний знаєш правду.

— Знаю! — гордо відповів старий. — Я єдиний знаю правду.

— І що, вони там лежать? Так чи ні?

— Кагекілі був алії (верховний вождь). Саме від нього походить твоя дружина Калама. Вона також алії, — старий підданець замовк і глибокодумно стиснув свої зморщені губи. — Я належу їй, як і всі мої предки належали її родові. Тільки вона може змусити мене відкрити таємницю. Але вона мудра, надто мудра, щоб змушувати мене до цього. А тобі, Канако Оолео, я не відповім "так" і не відповім "ні". Це таємниця алії, якої не знають навіть самі алії.

— Ну гаразд, Кумугано, — мовив Гардмен Пул. — Але не забувай, що я також алії, і те, що не зважилась запитати моя люба Калама, питаю тебе я. Я можу послати по неї і попросити, щоб вона звеліла тобі відповісти. Але це була б дурниця, а з твого боку подвійна дурниця. Відкрий мені таємницю, і вона нічого не знатиме. Бо жіночі губи вибовкають геть усе, що чує вухо, так уже жінки створені. Я чоловік, а чоловіки створені інакше. І ти добре знаєш, що мої губи так щільно присмоктуються до таємниці, як черепашки до солоної скелі. Якщо ти не хочеш сказати мені самому, то скажеш нам з Каламою, і її вуста почнуть говорити, так говорити, що невдовзі найостанніший малагіні (новак) знатиме те, що могли б знати тільки ти і я.

Кумугана довго сидів мовчки, зважуючи цей доказ: він не мав чим заперечити його логіки.

— Велика твоя мудрість, гаоле, — врешті визнав він.

— Так чи ні? — пристав Гардмен Пул, мов з ножем до горла.

Кумугана спершу озирнувся навколо, тоді поволі спинив очі на дівчинці, що відганяла мух.

— Іди геть, — наказав Пул, — і не приходь, поки я не плесну в долоні.

Гардмен Пул більше не озивався, хоч дівчинка зникла десь усередині будинку, але на обличчі в нього проступало невблаганне запитання: "Так чи ні?"

Кумугана знов озирнувся навколо, навіть глянув на верхів'я мавпового дерева, ніби добачив там підслухувача. Губи йому пересохли, він ненастанно облизував їх. Двічі він пробував озватися, але не міг видобути голосу. Нарешті, опустивши голову, він прошепотів так тихо й урочисто, що Гардменові довелося також нахилитися, щоб почути його:

— Ні.

Пул плеснув у долоні, і з хати, аж тремтячи з поспіху, вибігла дівчинка.

— Принеси молока й джину для Кумугани, — звелів їй Пул, а старому сказав: — Ну, тепер розповідай усю історію.

— Стривай, — була відповідь, — стривай, поки прийде й піде собі мала вагіне (жінка).

Дівчинка пішла, молоко й джин опинилися там, де їм належиться бути, коли вони змішані разом, а Гардмен чекав на розповідь, уже не

підганяючи старого. Кумугана притиснув руку до грудей і кілька разів глухо кашлянув, ніби просив спонуки, та врешті озвався сам:

— У давнину, коли вмирав великий алії, то було страшне лихо. Кагекілі був великий алії. Може, він став би королем, якби ще трохи пожив. Хтозна? Я був тоді молодий, ще неодружений. Ти знаєш, Канако Оолео, коли помер Кагекілі, і можеш сказати, скільки мені було років. Він помер тоді, як губернатор[42] Бокі відкрив "Блонд-готель" у Гонолулу. Ти чув про це?

— Я тоді ще був на завітряному боці Гаваїв, самого острова, — відповів Пул. — Але чув. Бокі збудував винокурню і заорендував землю Маноа під плантацію цукрової тростини, а Каагуману[43], що була тоді за регента, скасувала оренду, повиривала з корінням тростину і насадила картоплю. Бокі розсердився й почав готуватись до війни, зібрав своїх вояків разом з десятком дезертирів із китобійного судна, дістав п'ять великих мідяних гармат із Вайкікі…

— Отоді саме й помер Кагекілі, — швидко підхопив Кумугана. — Ти дуже мудрий. Багато чого з давніх часів знаєш краще за нас, старих канаків.

— Це сталося 1829 року, — вдоволено вів далі Пул. — Тобі було двадцять вісім років, а мені двадцять, і я саме пристав до берега на шлюпці після пожежі на "Чорному принці".

— Мені було двадцять вісім, авжеж, — мовив Кумугана. — Я добре пам'ятаю ті мідяні гармати з Вайкікі. Тоді якраз у Вайкікі помер Кагекілі. Люди й досі вірять, ніби його кістки перевезено до Гале-о-Кеауе (мавзолею) У Гонаунау, в Коні…

— А через багато років поховано в Королівському мавзолеї тут, у Гонолулу, — докінчив Пул.

— Ще й досі, Канако Оолео, є люди, які вірять, ніби королева Еліс сховала їх разом з кістками інших предків у великих глеках у своїй заповітній кімнаті. І всі вони помиляються. Я знаю. Священні кістки Кагекілі пропали, назавше пропали. Їх ніде нема. Вони зникли. Багато вітрів Кона пінило прибій у Вайкікі відтоді, як останній смертний бачив останнього Кагекілі. З усіх тих людей тільки я лишився живий. Я останній і не тішуся тим, що на мені все має скінчитися.

Бачиш, я тоді був молодий, і серце в мене горіло, мов розпечена до білого лава, і тужило за Маліею, що була серед челяді Кагекілі. Так само палало до неї серце Анапуні, хоч на колір воно було чорне, як ти потім сам переконаєшся. Тої ночі, коли помер Кагекілі, ми бенкетували разом з матросами з китобійного судна. Ми влаштували пиятику на матах коло узбережжя Вайкікі, неподалік давнього геяу (храму), якраз біля того місця, де тепер Уайлдерів пляж. Тої ночі я побачив, скільки можуть випити матроси гаоле. А в нас, канаків, голови від рому й віскі швидко стали гарячі, порожні й тріскучі, мов гарбузи.

Я добре пам'ятаю, що минула вже північ, коли з'явилася Маліа, яка ніколи не приходила на пиятики. Я бачив, як вона простувала до нас мокрим піском узбережжя. Серце моє спалахнуло, мов розпечений жар у пеклі, коли я помітив, що й Анапуні дивиться на Маліу — він сидів з другого боку в нашому колі і був ближче до неї. О, я знаю — в мені горіли віскі, ром і молодість, але тої хвилини мій шалений розум вирішив, що коли вона озветься до нього першого і погодиться з ним першим піти в танок, я схоплю його за горло й кину в прибій, що шумує біля нас, утоплю, задушу, знищу перешкоду, що заважає моєму коханню! Бо ж бачиш: вона ніяк не могла вибрати котрогось із нас, і якби не Анапуні, то давно була б моя.

Маліа була гарна дівчина, величної постави, наче вождева дружина. А як ішла тоді до нас по піску і місяць на неї світив, то здавалася ще кращою. Навіть матроси гаоле на хвилю замовкли й задивилися на неї, пороззявлявши роти. Яка в неї була хода! Я чув, о Канако Оолео, як ти розповідав про Гелену, ту, що через неї спалахнула Троянська війна.

Отож скажу тобі, що через Маліу куди більше чоловіків пішли б здобувати мури пекла, ніж їх кинулось на твердиню того стародавнього містечка, про яке ви маєте звичку так часто й довго просторікувати, коли вип'єте замало молока й забагато джину.

Її хода! І те місячне сяйво, те легеньке полискування медуз на поверхні прибою, ніби світло газових ріжків на рампі, яку я бачив у новому театрі гаоле! То була хода не дівчини, а справжньої жінки. Вона не підстрибувала, як плюскітливі брижі в захищеному рифами купальному плесі. Хода її була по-королівському велична, як ступа природної стихії, як повільний плин лави узбіччям Кау до моря, як рух піднятої пасатом морської хвилі, як піднесення й спад чотирьох великих припливів року, що, мабуть, дзвенять у вухах божих вічною музикою, яка для простого смертного, з його коротким життям, неприступна, бо надто повільна.

Анапуні сидів ближче. Але Маліа дивилася на мене. Ти коли-небудь чув, Канако Оолео, волання — безгучне, проте голосніше за архангельські сурми? Отак і вона волала до мене через голови п'яних. Я вже почав підводитись, бо був не зовсім п'яний, та Анапуні схопив її рукою, притяг до себе, і я знов опустився додолу й сперся на лікоть, дивлячись на них і лютуючи. Він звільняв їй місце, щоб вона сіла коло нього, а я чекав. Якби вона сіла, а потім пішла танцювати, то Анапуні був би до ранку вже мертвий, я б задушив його і втопив у неглибокому прибої.

Дивна річ кохання, правда ж, Канако Оолео? Хоча ні, нема тут нічого дивного. Воно й має приходити в пору юності людини, а то б людський рід не міг тривати.

— Тому й тяга до жінки сильніша за тягу до життя, — докинув Пул. — Якби ні, то люди б не ділилися на чоловіків і жінок.

— Еге ж, — погодився Куму гана. — Але багато років уже спливло, відколи в мені згасла остання іскра того полум'я. Я його згадую як минуле, як давній схід сонця. Отак старієшся, вичахаєш і п'єш джин не з шалу, а задля тепла. Та й молоко дуже поживне.

Проте Маліа не сіла біля нього. Пам'ятаю, що очі в неї Дико блищали, а коси були розпущені, коли вона нахилилась і прошепотіла йому щось на вухо. І коси її вкрили його, як вона нахилилася, і серце в мене тяжко загупало, а в голові так запаморочилося, що я майже нічого не бачив. І в мені визрівала шалена думка: як Маліа не підійде до мене, я скочу через коло пияків і схоплю її.

Але до такого не дійшлося. Ти пам'ятаєш ватага Кону-калані? То він скочив у коло. Обличчя його було чорне з люті. Він схопив Маліу, не за руку, а за коси, і потяг кудись за собою. Я й досі гаразд не збагну, як воно так сталося. Анапуні я хотів убити задля неї, а коли Кону-калані потяг її кудись за коси, я ні озвався, ні руки не підняв. Анапуні також мовчав. Звичайно, ми були прості люди, а він вождь. Це я знаю. Але щоб нас двоє, опанованих бажанням оволодіти жінкою, бажанням, сильнішим за потяг до життя, дозволили якомусь ватагові, хай навіть найбільшому в окрузі, тягти жінку за коси? Чого ми, бажаючи її більше, ніж самого життя, обидва злякалися і не вбили ватага? То було щось сильніше за життя, сильніше за жінку, але що саме і чому?

— Я тобі відповім! — сказав Гардмен Пул. — Це тому, що здебільшого люди дурні, і про них повинні дбати кілька мудріших. У цьому таємниця проводирства. По всьому світі ватаги верховодять людьми. По всьому світі, відколи існують люди, існували й ватаги, які мусили загадувати тлумові дурнів: "Робіть те, не робіть того. Працюйте, і працюйте так, як ми вам кажемо, а то ваші животи будуть порожні і ви загинете. Коріться законам, що їх ми вам склали, а то поробитеся звірами і вам не буде місця на землі. Вас не було б, якби не ватаги, які ще до вашої появи піклувалися про ваших батьків. І нащадки у вас будуть лише тоді, як про них уже тепер потурбуються ватаги. Ви повинні поводитися сумирно, гідно й чемно. Повинні рано лягати спати і рано вставати до праці, якщо

ви хочете мати власну постіль, а— не моститися на деревах, як дурні птахи. Саме пора садити ямс, і його треба садити негайно. Себто тепер, нині, а не так, щоб сьогодні танцювати, а садіння відкласти на якийсь там ледачий ваш день. Ви не повинні вбивати один одного й зачіпати сусідських жінок. Отак ви мусите жити, бо ви думаєте тільки про один день, а ми, ваші вожді, обмірковуємо за вас усі дні і багато днів наперед".

— Мов хмара, що сповзає з вершини гори й огортає людину так, що вона ледве розпізнає, чи то хмара, так само для мене й твоя мудрість, Канако Оолео, — промурмотів Кумугана. — А все ж таки шкода, що я народився простим чоловіком і простим чоловіком прожив ціле життя.

— Це тому, що ти з натури простий, — пояснив Гардмен Пул. — Коли хтось народиться простим, а з натури він не простий, то повстає, повалює вождя і робиться сам вождем над вождями. Чом ти не керуєш моїм ранчо з незчисленними чередами худоби, не міняєш пасовиськ, як настає пора дощів, не ловиш диких бугаїв, не торгуєш і не продаєш м'яса на вітрильники, на військові кораблі і людям, що живуть у Гонолулу, чом не сперечаєшся з адвокатами, не допомагаєш складати закони і не радиш королеві, що йому корисно робити, а що небезпечно? Чом ніхто з вас не робить того, що я? Ніхто з усіх тих людей, що працюють у мене, їдять з моїх рук і полишають мені думати за них — мені, що працює куди тяжче, ніж вони, що їсть не більше, ніж будь-хто з них, і, як кожен з них, може спати за одним разом тільки на одній маті?

— Ось я й вийшов з хмари, Канако Оолео, — сказав Кумугана, і обличчя його проясніло. — Тепер я бачу краще. Всі ці довгі роки алії, за яких я народився, думали замість мене. Завше, коли я був голодний, я приходив до них по їжу, як тепер ходжу до твоєї кухні. Багато людей їсть у твоїй кухні, і на свята ти ріжеш для всіх нас ситих бугаїв. Я й сьогодні прийшов до тебе — старий чоловік, праця якого не варта й шеляга на тиждень, а прошу в тебе дванадцять доларів, щоб купити собі мула, вживане сідло й вуздечку. Тому й два десятки інших таких самих дурнів годину тому під цим самим деревом просили в тебе хто долар, хто два, чотири, п'ять, десять чи й двадцять. Ми люди безтурботні, діти тих

безтурботних днів, коли ніхто не подумав би вчасно садити ямс, якби наші алії не змусили нас до цього, люди, що не хотіли жодного дня подумати про себе, а тепер, коли ми постаріли й ні на що не здатні, знаємо, що наш алії подумає про кай-кай для наших животів і про очеретяну стріху на захисток.

Гардмен Пул кивнув головою і нагадав старому:

— Ну, а як же кістки Кагекілі? Конукалані потяг за коси Маліу, а ви з Анапуні сиділи покірно в колі п'яних. Що ж прошепотіла Маліа йому на вухо, схилившись до нього й затуливши косами йому обличчя?

— Що помер Кагекілі. Ось що вона йому прошепотіла. Що тільки-но помер Кагекілі і що ватаги наказали всій челяді не виходити з будинку, а самі радяться, що зробити з тілом і кістками небіжчика, перше ніж піде чутка про його смерть. І що головний жрець Еопо перекопав усіх, а вона, Маліа, підслухала ні більше, ні менше, як те, що Анапуні й мене вибрано в жертву, яку відправлять разом з Кагекілі та його кістками, щоб ми вічно слугували йому в царстві тіней.

— Моепуу, людська жертва, — сказав Пул. — А на той час минуло вже дев'ять років, відколи прибули місіонери.

— А за рік до їхнього приїзду поскидали всіх ідолів і порушили всі табу, — додав Кумугана. — Але ватаги й далі трималися старовини, звичаїв гунакеле, і ховали кістки своїх алії так, щоб ніхто їх не знайшов і не робив собі рибальських гачків з їхніх щелеп і площиків стріл з довгих кісток, щоб потім стріляти ними задля розваги. Ось дивись, Канако Оолео!

Старий показав язика, і Пул вражено побачив, що на всій поверхні того чутливого органа, від кореня аж до кінчика, виколено складний візерунок.

— Це зроблено через кілька років після приходу місіонерів, коли помер Кеопуолані. І тоді ще я вибив собі чотири передні зуби і повипікав на тілі запаленою корою півкола. А хто зважувався тієї ночі вийти на вулицю, того ватаги вбивали. Не можна було засвітити в хаті, не чутно було ні шепоту, ні шурхоту. Навіть собак і свиней убивали, коли вони здіймали галас, а кораблям гаоле, що стояли в гавані, тієї ночі заборонили дзвонити в дзвони. Страшна то колись була подія, як помирав алії!

Та вернімося до тієї ночі, коли помер Кагекілі. Ми лишилися в колі п'яних після того, як Конукалані потяг Маліу за коси. Дехто з матросів гаоле невдоволено забурчав, але тоді їх було тут мало, а канаків багато. І більше Маліа не бачила нікого з живих. Конукалані єдиний знав, як її вбито, проте нікому не розповів. А згодом, коли минули роки, хіба такі прості люди, як Анапуні і я, зважилися б у нього запитати?

Але вона встигла розповісти Анапуні все, поки її потягли. Та Анапуні мав чорне серце. Мені він нічого не сказав. Він вартий був тієї смерті, яку я йому надумав заподіяти. В нашому колі був один гарпунник-велетень, що співав так, наче бугай ревів. Я вражено дивився, поки він ревів якусь морську пісню, а як потім глянув на Анапуні, його вже не було. Він утік у гори, де міг ховатися разом з птахоловами цілими тижнями й місяцями. Про це я довідався опісля.

А я? Я сидів далі, і мені було сороммо, що моє бажання здобути жінку виявилося слабшим за рабську покору вождеві. І я топив свій сором у великих кухлях рому й віскі, поки все в мені і навколо мене пішло ходором: Південний Хрест на небі затанцював гулу, величні вершини Коолау кланялися прибоєві Вайкікі, а той цілував їх у чоло. Гарпунник-велетень і далі ревів свою пісню, це було останнє, що я чув, перед тим, як звалився горілиць на мату лаугала і на якийсь час ніби вмер.

Коли я прокинувся, почало тільки світати. Мене хтось міцно штурхав голою п'ятою під ребра. Хоч як я багато випив, а ті штурхани видалися мені неприємними. Чоловіки й жінки, що пили зі мною, пішли додому.

Тільки я лишився серед поснулих матросів, а гарпунник-велетень хропів, мов кит, поклавши голову на мої ноги.

Ще кілька штурханів, я сів і виблював. Але той, хто мене штурхав, був нетерплячий і все допитувався, де Анапуні. Я не знав і знову дістав штурханів, цього разу мене штурхали з обох боків двоє нетерплячих чоловіків за те, що я не знав. Не знав я також, що Кагекілі помер. Але я вгадав, що сталося щось важливе, бо мене штурхали ватаги, і коло них не плазували прості люди, прохаючи чогось для себе. Один із них був Аїмоку з Канехе, а другий — Гумугуму з Маноа.

Ватаги наказали мені йти за ними і зверталися до мене не вельми ласкаво, а коли я встав, голова велетня гарпунника скотилася повз мату на пісок. Він хрюкнув, як кабан, роззявив рота, і з нього на пісок висунувся весь язик. Гарпунник так його і не втягнув назад. І я вперше побачив, який у людини довгий язик. Угледівши, як його обліпив пісок, я знову виблював. Нема гірше, як другий день після пиятики. Я був у вогні, в сухому вогні, всередині в мене все було розпечене, як жар, як лава, як гарпунників язик, сухий і обліплений піском. Я нахилився по недопитий кокосовий горіх, але Аїмоку вибив його з моїх тремтячих пальців, а Гумугуму вдарив мене по потилиці зворотним боком долоні.

Вони йшли поперед мене пліч-о-пліч, з урочистим, понурим виразом на обличчях, а я зразу за ними. В роті мені було недобре від питва, в голові наморочилося, і я ладен був відрізати правицю за воду, навіть за один ковток води. І я знаю, що якби напився, вода зашипіла б у мене всередині, як на розпеченому камінні вогнища.

Нема гірше, як другий день після пиятики. Відколи я востаннє зміг так упитися, не одне молоде життя почалося й скінчилося на моїх очах, бо молодість не знає межі.

Та поки ми йшли, я почав здогадуватися, що вмер якийсь алії. На піску не спало жодного канаки і жоден не скрадався додому від коханки;

не видно було жодного човна на ранковій риболовлі, хоч мінявся приплив і в такий час риба дуже гарно ловиться. Коли ми поминали геяу (храм), куди звичайно причалювали бриги й шхуни великого Камегамеги, я побачив, що з місткого, здвоєного човна Кагекілі знято мати, і хоч приплив спав, багато людей тягло його піском у воду. І всі ті люди були ватаги. Хоч в очах мені туманіло, голова йшла обертом, а всередині мене палила спрага, я здогадався, що помер Кагекілі. Він був старий, і серед алії найскорше можна було сподіватися саме його смерті.

— Я чув, що його смерть дужче за втручання Кекуа-наоа перешкодила переворотові губернатора Бокі, — зауважив Гардмен Пул.

— Авжеж, смерть Кагекілі все зіпсувала, — погодився Куму гана. — Всі прості люди, як тільки тієї ночі пішла чутка про його смерть, повтікали до своїх хиж, не світили світла й не курили люльок, навіть не дихали голосно, бо в житлах вони були табу від вибору в жертву померлому. Усі вояки правителя Бокі й дезертири з суден гаоле також повтікали, і мідяні гармати лишилися без обслуги, а жменька його ватагів не могла сама нічого вдіяти. Аїмоку й Гумугуму звеліли мені сісти на пісок біля великого здвоєного човна, якого спускали у воду. І коли човен був уже на воді, всі ватаги відчули спрагу, бо не звикли до такої роботи; вони звеліли мені видряпатися на кокосову пальму коло повітки з човнами і наскидати їм зелених горіхів. Вони понапивалися, освіжились, але мені заборонили пити.

Потім вони перенесли з будинку на човен тіло Кагекілі в новій, просмоленій і полакованій домовині гаоле. Її робив корабельний тесля і думав, що вона, як човен, не повинна протікати. Того домовина й була дуже щільна. На вікові, в тому місці, де лежала голова Кагекілі, тесля вставив тонке скло, що потім затулялося дощечкою. Але ватаги не прикрутили дощечки. Мабуть, вони вперше бачили домовину гаоле, і це, як ти далі побачиш, вийшло мені на користь.

"Тут тільки один моенуу", — сказав жрець Еопо, дивлячись на мене, коли я вмостився на дні човна біля домовини. Ватаги вже веслували, випливаючи за риф.

"Другий утік і сховався, — відповів Аїмоку. — Нам пощастило спіймати лише цього".

І тоді я збагнув! Усе збагнув! Мене мали принести в жертву! Другою жертвою вибрали Анапуні. Ось що йому на бенкеті прошепотіла Маліа! Її потягли геть, і вона не встигла попередити мене. А він мав таке чорне серце, що нічого мені не сказав.

"Їх повинно бути два, — сказав Еопо, — такий закон".

Аїмоку перестав веслувати й поглянув на берег, ніби хотів вернутися по другу жертву. Та кілька інших ватагів бути проти, казали, що всі прості люди повтікали в гори або ховаються по хижах, де їх оберігає табу, і що може минути кілька день, поки вони спіймають когось. Врешті Еопо здався, хоч і бурчав час від часу, що закон вимагає двох моепуу.

Ми пливли далі, поминули мис Даймонд, порівнялися з мисом Коко і досягли середини протоки Молокаї. Тут море було досить бурхливе, хоч подимав тільки легенький пасат. Усі вожді покидали весла, крім стерничих, що навертали човна провою проти вітру й хвилі. І, поки рушили далі, знову надрізали кілька кокосових горіхів і випили їх.

"Я не дуже побиваюся, що стану моепуу, — сказав я Гумугму, — але я хотів би напитися, перш ніж мене вб'ють".

Мені не дали напитися. Але я казав правду. Надто мені було погано від рому й віскі, щоб я боявся смерті. Та принаймні в роті в мене не було б огидного присмаку, голова перестала б боліти, а в животі не горіло б, наче туди хто напхав розпеченого піску. Найгірше мені було, коли я згадував гарпунників язик, висолоплений і обліплений піском. О Канако

Оолео, якими свиньми бувають молоді люди, коли впиваються! Тільки постарівши, як ти і я, вони знають міру і п'ють обачно, як ми з тобою.

— Мусимо бути обачні, — погодився Гардмея Пул. — Старі животи тоншають, стають надто тендітні, і ми п'ємо до міри, бо більше не сміємо. Ми мудрішаємо, але гірка наша мудрість.

— Жрець Еопо заспівав довгу меле (пісню) про матір Кагекілі, і матір його матері, і про всіх матерів аж до самого початку часів, — повів далі свою розповідь Куму-гана. — Мені здавалося, що я вмру від жароти в животі, поки він скінчить. Він просив усіх богів нижнього світу, середнього світу і верхнього світу, щоб вони піклувалися про вмерлого алії, були ласкаві до нього і виконали закляття — страшні то були закляття! — які він наклав на живих людей і тих, що ще народяться, коли б вони надумали доторкнутися до кісток Кагекілі і задля розваги шпурляти ними в гадюк.

Скажу тобі, Канако Оолео, що жрець говорив іншою мовою, і я знав, що то мова жерців, давня мова. Мауї він називав не Мауї, а Мауї-Тікі-Тікі і Мауї-По-Тікі. І богиню Гіну, матір Мауї, називав Іна. На батька Мауї часом казав Акалана, а часом Каналоа. Дивно, що я, приречений на смерть, змучений спрагою, зміг це так добре запам'ятати! І ще я пам'ятаю, що жрець називав Гаваї — Ваями, а Ланаї — Нгангаями.

— Це маорійські назви[44], — пояснив Гардмен Пул, — слова з островів Самоа й Тонга. Жерці привезли їх з собою з півдня в давнину, коли вони знайшли Гавайські острови й оселилися на них.

— Велика твоя мудрість, о Канако Оолео, — врочисто виголосив старий. — Ку, що тримає небесне склепіння, жрець називав Ту, а також Ру, а Ла, нашого бога сонця, — Ра…

— А Ра був у стародавньому Єгипті богом сонця, — перебив Пул, раптом пожвавішавши. — Ви, полінезійці, справді далеко сягнули і в

просторі, і в часі! Це відгук стародавнього Єгипту, коли ще Атлантида була на поверхні і простягалася аж до молодих Гаваїв у північній частині Тихого океану. Але кажи далі, Кумугано. Може, ти ще щось згадаєш із тієї пісні жерця Еопо?

— Самий кінець, — кивнув старий. — Хоч я був майже що мертвий і мав згинути під ножем жерця, а запам'ятав кожне його слово. Слухай. Ось вона.

І тремтячим фальцетом, уривано, як і належалося, старий затягнув пісню.

— Оце маорійська пісня смерті в устах гавайця з татуйованим язиком! — вигукнув Пул, — Проспівай ще раз, і я перекладу її тобі.

І коли старий скінчив співати, Пул поволі проказав йому:

— Але смерть не новина,

Вона є й була завжди, відколи помер старий Мауї.

Тоді саме Пата-таї голосно зареготав

І збудив домовика,

Що розрубав його навпіл і замкнув його,

І так запав морок!

— І врешті мене таки не вбили, — знову почав Куму-гана. — Еопо хотів підняти руку з жертовним ножем і вдарити мене, але не підняв. А я? Що я почував і думав? Часто, Канако Оолео, мені смішно стає, коли згадую ту хвилину. Я відчував страшну спрагу. Я не хотів умирати. Я хотів

напитися води. Я знав, що маю вмерти, а згадував про тисячі водоспадів, що зривалися в провалля з завітряного боку гір Коолау. Я не думав про Анапуні. Мене мучила спрага. І ввесь час мені ввижався гарпунників язик, обліплений сухим піском, такий, як я бачив його востаннє. Мій язик був уже такий самий. А на дні човна перекочувалося багато повних горіхів. Але я не пробував випити бодай одного з них, бо ті люди були вожді, а я був простий.

"Ні, — заявив Еопо і звелів вождям кинути домовину за облавок. — Коли нема моепуу, то нехай не буде жодного".

"Убий одного!" — загукали вожді.

Та Еопо похитав головою і сказав:

"Ми не можемо послати Кагекілі в дорогу з недогризком таро".

"Піврибини краще, як нічого", — відповів Аїмоку давнім прислів'ям.

"Не на похороні алії, — швидко заперечив жрець. — Такий закон. Ми не повинні скупитися для Кагекілі і зменшувати вдвічі належну йому жертву".

Отак домовину вкинули у воду, а мене не вбили. І дивно, я відразу зрадів, що лишився живий. Почав згадувати Маліу і придумувати помсту Анапупі. Та коли в мені спалахнула іскра життя, спрага збільшилася вдесятеро: здавалося, мій язик, рот і горло обліпив пісок, мов язик гарпунника. Домовина опинилася за облавком, а я сидів на дні човна. Між ногами в мене перекочувався кокосовий горіх, і я схопив його. Та коли я взяв його в руку, Аїмоку вдарив мене веслом. Дивися!

Кумугана простяг руку й показав два скорчених пальці", мабуть, вивихнутих і не вправлених на місце.

— Мені заболіло, але я не мав часу сердитись, бо на мене спала ще гірша біда. Вожді заревли з жаху. Той кінець домовини, де була голова, не потонув. Домовина підстрибувала на хвилі за нами. А човен, ніким не керований, повернувся за вітром, і хвиля понесла його просто на домовину. Скло виявилося з нашого боку, і крізь нього видно було обличчя й голову Кагекілі. Він щирив на нас зуби, і, здавалося, жив уже в іншому світі, і гнівався на пас, і силами того іншого світу хотів вилити на нас свій гнів! А домовина підстрибувала на воді, й човен прибивало хвилею щораз ближче до неї.

"Убий його! Пусти йому кров! Одріж голову! — нажахано кричали вожді жерцеві, — Кидай таро! Нехай алії має хоч піврибини!"

Еопо, хоч був жрець, також злякався, і розум йому потьмарився, коли він побачив Кагекілі, що не хотів тонути в домовині гаоле. Він схопив мене за чуба, звів на ноги й підняв ножа, щоб угородити його мені в серце. А я нітрохи не опирався. Тільки знову відчув страшну спрагу, і перед моїми затуманеними очима в повітрі, то далі, то ближче, теліпався обліплений піском гарпунників язик.

Та не встиг ніж торкнутися моїх грудей, як сталася подія, що врятувала мене. Акаї, по матері рідний брат губернатора Бокі, коли ти пам'ятаєш, сидів за стерновим веслом на прові човна, тому був найближче до домовини з мертвяком, що не хотів тонути. Він не тямився з жаху і махнув кінцем весла, щоб відіпхнути домовину з алії, який наче хотів вибратись назад у човен. І кінець весла попав у скло. Скло тріснуло…

— І домовина відразу потонула! — підхопив Пул. — Повітря, що підтримувало її на воді, вийшло крізь розбите скло.

— Домовина відразу потонула, бо корабельний тесля зробив її як човен, — і собі сказав Кумугана. — І я з моепуу став знову людиною. І

вижив, хоч витерпів тисячу смертей від спраги, поки ми добралися до берега Вайкікі.

Отже, Канако Оолео, кістки Кагекілі не лежать у Королівському мавзолеї. Вони лежать на дні протоки Молокаї, якщо тільки не обернулися відтоді на рідкий слиз або на звапнілий корал, з якого наростає кораловий риф. Я останній із живих, що бачили, як кістки Кагекілі затонули в протоці Молокаї.

Запала мовчанка. Гардмен Пул глибоко задумався, а Кумугана раз по раз облизував сухі губи. Нарешті він знов озвався:

— А як з дванадцятьма доларами на мула, вживане сідло й вуздечку?

— Ти дістав би дванадцять доларів, — відповів Пул, простягаючи старому шість з половиною доларів, — але в мене на стайні лежить у скрині якраз така вуздечка й такс сідло, як тобі треба, і ти їх одержиш, а за шість з половиною доларів купиш собі непоганого мула в паке (китайця) з Кокако, бо вчора він пропонував мені купити мула за таку ціну.

Вони сиділи далі. Пул мовчки, задумливо проказував про себе щойно почуту маорійську пісню смерті, а надто останній рядок: "І так запав морок", що здався йому прекрасним. Кумугана облизував губи, даючи взнаки, що він ще чогось чекає. Врешті він не витерпів і сказав:

— Я довго говорив, о Канако Оолео. В моїх устах нема вже постійної вологи, як за часів молодості. Мені здається, ніби мене знов мучить спрага, як тоді мучила через гарпунників язик. А на такий язик, о Канако Оолео, джин з молоком найкраще помагає.

На Пуловому обличчі промайнула усмішка, він плеснув у долоні, і відразу ж прибігла дівчинка.

— Принеси склянку джину з молоком старому Кумугані, — звелів їй Гардмен Пул.

СПОВІДЬ ЕЛІС

Те, що ми розкажемо про Еліс Акану, сталося на Гаваях, хоч і не за наших часів, але й не дуже давно, тоді, коли Ейбл А-Йо проповідував у Гонолулу свою славнозвісну "релігію відродження" й намовляв Еліс Акану очистити душу сповіддю. А в самій сповіді йшлося про ще давнішу пору, про покоління, що тоді жило.

Бо Еліс Акана, якій на ту пору було вже п'ятдесят років, рано спізнала життя і завжди мала широке коло знайомих. Те, що вона знала, стосувалося самого коріння й підвалин багатьох родин, підприємств і плантацій. Вона була ніби живим архівом докладних фактів, за якими полюють юристи, чи то йшлося про межі земельних ділянок, чи про дарчі записи, чи про одруження, народження, духівниці і скандали. Та, вміючи тримати язика на припоні, вона рідко казала те, що в неї питали, а якщо й казала, то тільки задля справедливості й нікому не шкодячи.

Адже Еліс із ранньої молодості звикла жити серед квітів, пісень, вина й танців, а пізніше брала участь у таких розвагах з обов'язку як господиня і власниця розважального закладу, де танцювали гулу. В тій атмосфері, де забувають закони божі й людські, і всяку обережність, де п'яні язики легко обертаються, вона черпала важливі відомості про такі речі, про які за інших обставин ніколи не кажуть навіть пошепки і рідко насмілюються здогадуватись. А те, що вона вміла тримати язика на припоні, стало їй у великій пригоді, бо хоч старожитці знали, що їй відомо все, але жоден не чув, щоб вона пліткувала про пиятики в повітці Калакауа, де стояли човни, чи про бучні відвідини офіцерів з військових суден або гостину міністрів і дипломатів з чужих країн.

Отож у п'ятдесят років, наладована історичним динамітом такої сили, що якби він вибухнув, то сколихнув би суспільне й торговельне життя всіх

Гаваїв, але не розпускаючи свого язика, Еліс Акана була господинею розважального закладу, імпресаріо танцівниць, що танцювали гулу в королівському домі, на бенкетах, на різних урочистостях, на вечірках, де пригощали поі, і для цікавих туристів. І в п'ятдесят від її вроди не лишилося вже й сліду; це була приземкувата, огрядна, селянського типу полінезійка міцної статури, без жодної ознаки якоїсь недуги, що віщувало їй довге життя. І в п'ятдесят років вона випадково попала на збори, де Ейбл А-Йо проповідував своє "відродження".

Ейбл А-Йо щодо релігії й магічної сили слова був такою самою всебічною особою, як Біллі Санді, а родовід мав навіть ще строкатіший, бо в його жилах текло чверть португальської крові, чверть шотландської, чверть гаванської і чверть китайської. Коли б він був паростком якогось одного з цих народів, вогонь п'ятидесятницької віри не палав би в його серці так гаряче і з таким числом варіацій. У ньому поєдналися спритність і лукавство, дотепність і розум, лагідність і брутальність, запал і філософський спокій, невгамовні пошуки бога і вміння грузнути по коліна в болоті дійсності — одне слово, його сутність складалася з елементів чотирьох народів, таких неподібних між собою. До того ж він дуже добре володів мистецтвом самообману.

Щодо ораторського хисту, то він набагато перевершив Біллі Санді, майстра користуватися говірками однієї мови. Бо в устах Ейбла А-Йо оживали дієслова, іменники, прикметники й метафори чотирьох різних мов. Маючи стосунок до всіх їх через своє мішане походження і живучи різнобічним, неспокійним життям, він знаходив у тих мовах такий запас висловів, що в ньому потонули б міріади слів Біллі Санді. Те, що Ейбл А-Йо належав не до одного народу, що в ньому геніально переплуталося підле з шляхетним, а добре з лихим, було його перевагою. Він, як хамелеон, мерехтів і мінився всіма гранями своєї особистості, оглушуючи у фронтальній атаці, дивуючи і спантеличуючи боковими нападами розумову однорідність простіших душ, що підпали під вплив його релігії і запалилися його проповідями.

Ейбл А-Йо так вірив у себе і в багатство своєї натури, як у мішаній своїй релігії вірив, що бог схожий на нього і на будь-кого з людей, себто не буває богом якогось одного племені: то всесвітній бог, що повинен мати такий вигляд, як усі народи, навіть коли це й призведе до строкатості. І його вчення мало успіх. Китайці, корейці, японці, гавайці, пуерторіканці, росіяни, англійці, французи — коротше, представники всіх народів без упереджень ставали поряд навколішки й починали ревізувати своїх попередніх богів.

Відійшовши ще молодим від англійської церкви, Ейбл А-Йо довго почував себе ніби Юдою. В душі побожний, він зрадив бога. Отже, був Юдою. А Юду проклято. Тим-то і його, Ейбла А-Йо, проклято, а він не хотів бути проклятим. Ось чому він, чисто по-людському, викручувався й робив усе, щоб уникнути прокляття. І настав день, коли він знайшов шлях до спасіння. Він розважив, що вчити, буцімто Юда проклятий, означає хибно тлумачити бога, який насамперед є втіленням справедливості. Юда був слуга божий, навмисне вибраний на те погане діло. Тому Юда, завжди відданий Ісусові, зрадив його тільки з наказу божого, тобто був святий. Отже, й він, Ейбл А-Йо, святий через саме своє сектантство, і він з чистим сумлінням може будь-коли стати перед богом.

Ця теорія стала одним з головних догматів його релігії і дуже припала до вподоби іншим відступникам від своєї віри, які десь у душі почували себе також Юдами. Для Ейбла А-Йо наміри господні були такі ж ясні, як і те, що він сам намірявся робити. Кінець кінцем усі врятуються, тільки в декого це забере багато часу, і їм дістануться гірші місця. Місце людини в ненастанно мінливому світовому хаосі визначене наперед на тій підставі, що хаосу не існує. То лише витвір буйної уяви людства. З допомогою найсміливіших викрутасів думки й слова, з допомогою живої, дохідливої мови він примушував своїх слухачів забувати про той хаос, показував їм, які ясні й милосердні наміри господні, і тим самим вселяв у їхні душі мир і спокій.

Чи могла Еліс Акана, чистокровна, без будь-якої домішки гавайка, опертися його спритній, забарвленій демократизмом, загартованій у

тиглі чотирьох народів, одягненій у шати красномовства логіці? Він на власному досвіді спізнав не гірше за неї примхливість життя й гріха, бувши спершу хористом на пасажирських суднах, що плавали між Гаваями й Каліфорнією, а потім барменом на суходолі і в морі від шинків портового району Барбарі у Сан-Франціско до таверни Гайні у Вайкікі. Властиво, на великий шлях проповідництва релігії відродження він ступив з посади старшого бармена в Університетському клубі Гонолулу.

Отож Еліс Акана попала на проповідь Ейбла А-Йо і відтоді почала молитися його богові, бо їй, практичній жінці, він видався найрозважнішим з усіх богів, про яких вона чула. Вона клала гроші на тацю Ейбла А-Йо, зачинила свій заклад, розпустила танцювальниць гули, полишивши їх здобувати собі хліб іншим, сумнівнішим способом, поскидала з себе барвисті сукні, стрічки, вінки і купила Біблію.

То була пора релігійного піднесення в Гонолулу, своєрідний демократичний потяг до бога. На збори запрошували й людей високого становища та походження, але вони ніколи не приходили. І тільки сумирний простолюд, дурні простаки, падали навколішки, каялися, скидали з себе нездоровий тягар і гніт гріхів, очищали душу, змивали весь бруд і виходили на сонечко випростані й чисті, мов невинні діти, підтримувані рукою бога Ейбла А-Йо. Одне слово, релігія відродження, яку проповідував Ейбл А-Йо, була ніби очисною спорудою від гріхів і хвороб душі, де грішників звільняли від їхнього тягаря, і вони знову ставали спокійні, веселі й духовно здорові.

Проте Еліс не зазнала такого щастя. Душа її не очистилася. Вона купляла й розповсюджувала Біблії, дедалі більше жертвувала на тацю, ревно підспівувала своїм контральто, коли на зборах заводили гімн на славу божу, але до сповіді не зважувалась приступити. Дарма змагався з нею Ейбл А-Йо. Вона не хотіла опуститися навколішки і сповненим каяття голосом розповісти про все, що гризло їй душу, — про всі нерозважні вчинки своїх колишніх близьких приятелів.

— Не можна слугувати двом панам! — казав їй Ейбл А-Йо. — Пекло кишить тими, хто пробував так робити. Щоб поєднатися з богом, треба мати простодушне й чисте серце. Ти будеш аж тоді готова до спасіння, коли щиро висповідаєшся. А до того часу страждатимеш від червотоки гріха, яку в собі носиш.

З наукового погляду Ейбл А-Йо мав слушність, хоч не знав цього і ненастанно глумився з науки. Еліс не могла по-дитячому тішитись божою благодаттю, поки не полегшила своєї душі, не розповіла про всі таємниці, які гнітили її, навіть про ті, які вона ділила з іншими людьми. Протестанти сповідаються прилюдно, а католики — тільки самому священикові. І наслідком такої сповіді мало бути поєднання з богом, заспокоєння, щастя, очищення, спасіння і вічне життя.

— Вибирай! — гримів на неї Ейбл А-Йо. — Відданість богові або відданість людям!

Та Еліс не могла вибрати. Надто довго мовчали її уста, запечатані людською честю.

— Я висповідаюся сама перед собою, — заперечувала вона. — Бог знає, що моя душа стомилася від гріхів і що мені хочеться бути чистою і невинною, як тоді, коли я ще була маленькою дівчинкою в Канеоге…

— Але ж гріхи твоєї душі сплутані з гріхами інших душ, — правив своєї Ейбл А-Йо. — Якщо ти маєш тягар, то скинь його весь. Не можна водночас нести тягар і бути вільним від нього.

— Я буду молитися щодня, навіть по кілька разів на день, — боронилась Еліс— Ітиму до бога покірно, з зітханням і плачем. Я часто кидатиму гроші на тацю і купуватиму Біблії, купуватиму без кінця…

— І бог не усміхнеться тобі, — відповів їй божий речник. — Ти й далі знемагатимеш від гріхів, бо не розповіла про них, а поки не розповіси, то не скинеш їх з себе.

— Як важко відроджуватися! — зітхала Еліс.

— Відроджуватися завжди важче, ніж народжуватись. — Ейбл А-Йо не вважав за потрібне втішати її. — Поки ти не станеш чиста, мов дитина…

— Якщо я колись зважуся на сповідь, то вона буде довга, — призналася Еліс.

— Тим більше є підстав сповідатися.

Таким чином, справа не рушала з місця. Ейбл А-Йо вимагав цілковитої відданості богові, а Еліс Акана й далі кокетувала біля входу в рай.

— Якщо Еліс таки почне, то можна закластися, що сповідь буде довга! — наперед тішилися портові волоцюги-камаїни (старожитці), попиваючи пальмову горілку.

У клубах можлива сповідь Еліс цікавила всіх ще дужче. Молодше покоління хвалилося, що вже забезпечило собі місця в перших рядах на майбутню сповідь, а старше кисло глузувало з святенництва Еліс. Навіть більше: Еліс раптом стала дуже популярна серед приятелів, які вже років з двадцять тому забули про її існування. Одного дня, коли Еліс із Біблією в руках чекала на вулиці трамваю, Сайрес Годж, цукровий плантатор і місцевий магнат, звелів своєму шоферові спинити біля неї машину. З перебільшеною люб'язністю він посадив її коло себе і, відклавши свої справи, згаяв три чверті години, щоб особисто довезти її, куди треба.

— Мені приємно дивитися на вас, — лебедів він. — Як летить час! У вас дуже гарний вигляд! Мабуть, ви знаєте секрет вічної молодості.

Еліс усміхалася й відповідала йому також компліментами щедро, як звичайно полінезійці.

— Гай-гай, — згадував Сайрес Годж, — який я тоді був ще хлопчисько!

— Чудовий хлопчисько, — засміялася вона.

— Але в голові моїй вітер гуляв у ті далекі дні.

— А пам'ятаєте ту ніч, коли ваш візник напився і лишив вас.

— Ц-ц-ц! — зупинив він її. — Мій шофер-японець скінчив середню школу і розмовляє по-англійському краще за нас із вами. Я навіть думаю, що він шпигує тут для свого уряду. То нащо при ньому це казати? До того ж я тоді був ще такий молодий! Пам'ятаєте…

— У вас щоки були мов бросливи, що росли в нас у садку, поки їх не поточили хробаки, — мовила Еліс. — Тоді ви, мабуть, голилися не частіш, як раз на тиждень. З вас був гарний хлопець. Пам'ятаєте, яку гулу ми влаштували на вашу честь? То було…

— Ц-ц-ц! — знову цитьнув він. — Усе те поховано й забуто. І добре, що забуто!

І Еліс помітила, що в очах його вже немає тієї юнацької щирості, яку вона в нього пам'ятала. Натомість вони пронизливо й пильно дивилися на неї, сподіваючись запевнень, що вона не буде воскрешати давно похованих подій.

— Релігія — гарна річ, коли ми старіємось, — казав їй інший давній приятель. Він будував собі чудовий будинок на Тихоокеанських пагорбах, недавно вдруге одружився і йшов на пристань зустрічати двох дочок, що, скінчивши науку у Васарі, саме верталися додому. — На старість людині

треба релігії, Еліс. Вона робить нас лагіднішими, вчить поблажливості до гріхів інших людей, а надто гріхів молодості, коли люди шаліють і самі не знають, що роблять.

І він напружено чекав її відповіді.

— Атож, — мовила Еліс. — Усі ми народилися, щоб грішити, і важко вибратися з гріха. Але я вибираюся, вибираюся…

— Не забудьте, Еліс, що я в ті часи завжди був чесний з вами. Ми ніколи не сварилися.

— Ні, навіть тієї ночі, коли ви давали луау (бенкет) з нагоди свого повноліття і вимагали, щоб після кожного тосту били посуд. Щоправда, ви за нього заплатили.

— І щедро, — майже благально сказав він.

— Щедро, — погодилась Еліс. — Я за ті гроші накупила вдвічі більше посуду і на другому луау накрила стіл на сто двадцять осіб, не позичивши жодної тарілки або чарки. Луау тоді давав лорд Мейнвезер, ви ж його пам'ятаєте?

— Я разом з ним полював на кабанів у Мані, — кивнув він. — Ми туди поїхали погуляти на два тижні. Але знаєте, Еліс, релігія добра річ, навіть дуже добра. Тільки не давайте збити себе з пантелику. І не згадуйте про мене в сповіді. Що подумають мої дочки про ті розбиті чарки!

— Я повсякчас мав до вас алога (тепле почуття), — запевняв Еліс гладкий лисий сенатор.

А інший, адвокат, що вже мав онуків, казав:

— Ми завжди були приятелями, Еліс Знайте, якщо вам потрібна буде порада чи допомога в якійсь справі, я залюбки зроблю для вас геть усе і не візьму гонорару, просто з давньої приязні.

На свят-вечір до неї прийшов банкір з великим конвертом у руках.

— Якось ненароком, — пояснив він, — коли мої службовці переглядали документи на володіння долиною Япіо, я знайшов цю заставну на дві тисячі доларів під ваші рисові лани, які ви орендували А-Чінові. І я вернувся думкою до тієї пори, коли ми були ще молоді, нерозважні і… трохи нестримні. І мені потеплішало на серці, коли я згадав вас; отож ваш борг тепер скасовано, просто з приязні…

Не забували Еліс і її одноплемінці. Її дім став Меккою для гавайців і гавайок, які звичайно здійснювали своє паломництво одинцем, коли западала темрява, і завжди приносили подарунки: свіжих устриць із рифів, опігі та ліму, кошики з плодами авокадо, печені качани молодої кукурудзи з завітряного боку Оагу, манго, яблука, найдобірніше рожеве й королівське таро, поросят, бананове поі, плоди хлібного дерева, крабів, щойно спійманих у Пірл-Харборі[45]. Мері Мендана, дружина португальського консула, послала їй коробку цукерок на п'ять доларів і оранжевого кольору пальто, яке на розпродажі не можна було купити дешевше, ніж за сімдесят п'ять доларів, А Елвіра Міягара Макаена Їн-Вап, дружина багатого китайського купця, сама принесла Еліс два сувої сукна пінья ъ Філіппін та дванадцять пар шовкових панчіх.

Минали дні. Ейбл А-Йо боровся з Еліс, щоб вона покаялась, а Еліс боролася сама з собою за свою душу, тим часом як половина мешканців Гонолулу, — хто зловтішно, а хто з острахом, — чекали, чим та боротьба скінчиться. Минули м'ясниці, надійшла й минула пора гри в поло та кінних перегонів, і наблизився день Четвертого липня[46], коли Ейбл А-Йо влучним психологічним ударом нарешті подолав твердиню її опору. Він тоді виголосив свою славнозвісну проповідь, у якій дав власне визначення вічності. Звичайно, він, як і Біллі Санді, крав свої визначення.

Але на островах ніхто цього не знав, тому його слава як проповідника виросла вдвічі.

Ейбл А-Йо так успішно проповідував того вечора, що спонукав багатьох давніх наверненців зі стогоном падати навколішки і штовхатися перед покаянною трибуною серед натовпу новонавернених, які палали релігійним вогнем; там було з півроти солдатів-негрів дислокованого в місті двадцять першого піхотного полку, десяток кавалеристів з четвертого полку, що спинився тут дорогою на Філіппіни, стільки ж п'яних матросів з військових суден, підозрілих дам з Івілеї та половина портових волоцюг.

Ейбл А-Йо завдяки своєму мішаному походженню був так тонко організований, що вмів читати людську душу, як книжку, а душу Еліс Акани ще краще, отож він знав, що робить, коли того незабутнього вечора приступними для чеї словами змальовував бога, пекло і вічність. Бо випадково він знайшов у неї слабке місце. Бувши, як усі полінезійці, палким аматором природи, він найперше дізнався, що землетруси й вибухи вулканів наганяють на Еліс панічний страх. Колись давно на Великому острові їй довелося пережити стихійну катастрофу, через яку завалилася очеретяна хатина, де Еліс спала; вона бачила, як пані Пеле (богиня вогню або вулканів) розлила вогвенну лаву по узбіччях Мауна-Лоа, і та лава знищила рибні ставки на березі моря, злизала й потопила на своєму вогненному шляху худобу, села і людей.

За день до тієї проповіді в Гонолулу також трапився легенький землетрус, і на Еліс Акану напало безсоння. А ранкові газети повідомили, що на Мауна-Кеа почалося виверження і що у великому кратері Кілауеа швидко піднімається лава. Отож коли Еліс, вагаючись між страхом цього світу і вічним блаженством потойбічного, прийшла на збори й сіла на передню лавку, нерви її були напружені до краю.

Ейбл А-Йо підвівся і тицьнув пальцем у найболючіше місце її душі. Змалювавши бога стереотипним способом, але ожививши той стереотип своїм хистом промовця на англійсько-гавайському жаргоні, Ейбл А-Йо

заходився описувати день, коли прийде кінець навіть безмежній божій терплячості і він звелить Петрові згорнути книгу днів, а архангелові Гавриїлові скликати всі душі на страшний суд і гукне громовим голосом: "Велакагао!"

Ейбл А-Йо полюбляв це слово з англогавайського жаргону і тепер його вклав в уста богові наприкінці світу. Буквально воно означає "залізо гаряче" і походить із чавуноливарних майстерень у Гонолулу, де його вживають сотні гавайців, коли хочуть сказати, що залізо розтоплене і його треба негайно кувати.

— І господь вигукне: "Велакагао!", і почнеться судний день, і швидко закінчиться, бо святий Петро кращий рахівник за бухгалтера будь-якої компанії, до того ж Петрові книги правдиві.

Ейбл А-Йо швиденько відділив овечок від козлищ і відправив останніх у пекло.

— А на що ж схоже пекло, спитаєте ви мене? — повів він далі, переходячи на чисту англійську мову. — О приятелі мої, дозвольте коротко описати вам те пекло, ту геєну вогненну, яку я бачив на власні очі тут, на землі. Я був тоді молодий, ще зовсім хлопчисько, і жив у Гіло. Ранок почався з землетрусу. І цілий день земля двигтіла й тряслася так, що навіть найдужчі чоловіки похворіли на морську хворобу, жінки чіплялися за дерева, щоб не впасти, а худоба не могла втриматися на ногах. Я сам бачив, як одне теля впало додолу. Настала тяжка, сповнена невимовних жахів ніч. Земля гойдалася, мов човен у бурю. Якась перелякана мати, коли втікала з розваленої хатини, наступила на свою дитину й розтоптала її на смерть.

Над нами палало небо. Ми читали при тій заграві Біблії, а літери в них були дрібні навіть на молоді очі. Ті місіонерські Біблії завжди друковано дуже дрібними літерами. За сорок миль від нас пекло вибухнуло з високих гір, і червона, як кров, розтоплена порода полилася до моря.

Небо над нами палало пожежею, земля під ногами танцювала гулу, і те видовисько було надто величне і надто страшне, щоб милуватися ним. Ми думали тільки про те, яка тоненька, мов на мильній бульбашці, оболонка землі відділяє нас від озера, повного вогню й сірки, і про господа, в якого благали порятунку. Серед нас були благочестиві й віддані душі, що пообіцяли пасторам пожертвувати на церкву не жалюгідну десятину, а п'яті" десятих свого майна, якщо тільки господь подарує їм життя, щоб вони виконали ту обіцянку.

О приятелі мої, господь урятував нас. Але спершу вія показав нам, яке те пекло, що відкриється перед нами судного дня, коли господь громовим голосом вигукне: "Велакагао! Залізо гаряче!" Подумайте про це! Про гаряче залізо для грішників!

Третього дня стало трохи спокійніше; мій приятель-проповідник і я, уповаючи на бога, піднялися на Мауна-Лоу і зазирнули в страшний кратер Кілауеу. Ми вгледіли бездонне вогненне озеро далеко внизу, що ревло, розбризкувалось хвилями і здіймало водограї на сотні футів заввишки, наче фейерверки на свято Четвертого липня, які ви всі бачили. Нам забивало дух і наморочилося в голові від величезних хмар диму й сірки, що здіймалися вгору.

І я вам кажу: кожна людина, що має бога в серці, глянувши вниз, відразу впізнала б у тій безодні біблійну картину пекла. Повірте мені, ті, що писали Новий завіт, бачили не більше за нас. Щодо мене, то я втупився в те видиво, занімілий, тремтячий, бо ніколи ще не відчував так виразно могутності й величі господа, джерела його гніву і невимовних жахів, які чекають нерозкаяних грішників, що не висповідалися і не помирилися з своїм творцем![47]

Але, приятелі мої, ви думаєте, що наших провідників-тубільців, які глибоко застрягли в поганстві, вразило те видовисько? Ні! їх тримала рука диявола. Цілком байдужі, незворушні, вони дбали тільки про свою їжу, розмовляли про сиру рибу і вмощувались спати на своїх матах. Вони були діти диявола, глухі до краси, величі і жахів господнього вчинку. Але

ви, до кого я тепер звертаюся, ви ж не погани! Що таке поганин? Це той, хто виявляє тупу байдужість до високих ідей і до шляхетних почуттів. Якщо ви хочете зацікавити поганина, то не просіть його заглянути в пекельну безодню. Ні, краще дайте йому калабаш пої, сиру рибину або запросіть його на якусь простацьку, дику, ницу розвагу. О приятелі мої, які вони глухі до всього того, що ушляхетнює безсмертну душу! І ми з проповідником уболівали серцем за них, дивлячись у безодню пекла. О приятелі мої, то справді було пекло, те саме пекло, що про нього сказано в святому письмі, пекло вічної муки для негідних…

З жаху Еліс Акана дійшла майже до істерики. Вона весь час мурмотіла:

— О господи, я віддам дев'ять десятих того, що маю! Віддам усе! Віддам навіть два сувої сукна пінья, пальто оранжевого кольору і всі дванадцять пар панчіх.

Коли Еліс заспокоїлась настільки, що могла знову слухати, Ейбл А-Йо саме почав своє славнозвісне визначення вічності:

— Вічність, приятелі мої, — це довгий час! Бог живе, отже, він живе у вічності. Бог предковічний. Пекельний вогонь такий самий предковічний, як і бог. Бо як би ще могла тривати вічно кара для грішників, кинутих у пекло судного дня, щоб вони горіли там цілу вічність? О приятелі мої, наш розум надто короткий, надто мізерний, щоб збагнути вічність. А все ж таки бог з великої ласки своєї дав мені змогу пояснити вам бодай маленьку крихту вічності.

На березі Вайкікі піску стільки, як зірок на небі, або й ще більше. Ніхто не годен його порахувати. Якби навіть людині дано було мільйон життів, щоб порахувати той пісок, то й тоді вона попросила б ще часу. Тепер уявімо собі маленьку, гарненьку пташку міна із зламаним крилом, що не може літати. І ця маленька пташка, що не може літати, бере у Вайкікі піщинку й починає стрибати цілий день, багато днів до Пірл-

Харбору, де й кидає ту піщинку у воду. А тоді стрибає цілий день, багато днів назад до Вайкікі по другу піщинку. І знову стрибає з нею до Пірл-Харбору. І так вона носить пісок роки, століття, тисячоліття і тисячі століть, поки весь пісок з Вайкікі засипле Пірл-Харбор і там виростуть кокосові пальми й ананаси. І навіть тоді ще, о приятелі мої, навіть тоді ще не почнеться в пеклі світанок!

І розум Еліс Акани не витримав цього раптового, нищівного наступу, не зміг опертися такому простому, переконливому визначенню вічності, зламався й вибухнув. Вона підвелася, захиталась і впала навколішки перед покаяльною трибуною. Ейбл А-Йо не скінчив ще проповіді, але він знав психологію натовпу і вмів розпалювати пристрасті своїх слухачів. Він звелів їм заспівати псалом відродження, а сам, пробираючись серед солдат-негрів, що горлали "алілуя", подався до Еліс Акани. І, перше ніж уляглося хвилювання, дев'ять десятих раніше навернених і всі щойно навернені впали навколішки й почали молитися та голосно сповідатись у своїх численних гріхах і провинах.

Майже одночасно в Тихоокеанський і Університетський клуби надійшла телефоном звістка, що Еліс почала сповідатися, і вперше на молільні збори до Ейбл А-Йо на власних машинах і на таксі поспішилися люди високого стану та роду. Ті, що прибули перші, застали незвичайне видовисько: гавайці, китайці і вся людська суміш, перетоплена в гавайському казані, чоловіки й жінки, крадькома втікали з молільні Ейбла А-Йо. Проте здебільшого втікали чоловіки, а вже ті, що лишалися, пильно прислухались до сповіді Еліс.

Ніколи на всьому Тихому океані, на півночі й на півдні, не було такої нищівної й небезпечної сповіді, як прилюдне каяття Еліс Акани, цієї покаяної Фріни[48] Гонолулу.

— Га! — почули перші прибульці, коли вже вона очистила свою душу від безлічі дрібних гріхів, своїх і чужих. — Ви гадаєте, що Стівен Макекау син Мозеса Маке-кау та Мінні А-Лінг і має законне право на двісті вісім доларів, які він щомісяця одержує від компанії "Парк-Річардс" за оренду

рибного ставка, зданого Білові Конгу в Амані? Зовсім ві! Стівен Макекау не Мозесів син. Він син Арена Ками і Тіллі Наоне. Ці двоє подарували його немовлям Мозесові і Мінні. Я знаю це. Мозес, Мінні, Арен і Тіллі вже в могилі. Та я знаю правду і можу довести її. Стара місіс Поепое ще жива. Стівен на моїх очах народився, і однієї ночі, коли йому минуло два місяці, я сама принесла його в подарунок Мозесові й Мінні, а місіс Поепое присвічувала мені ліхтарем. Ця таємниця лежала гріхом на моїй душі і заважала мені наблизитись до бога. Тепер я звільнилась від неї. Ті двісті вісім доларів місячно повинен одержувати від компанії "Парк-Річардс" молодий Арчі Макекау, що збирає для Газової компанії гроші від споживачів газу, грає вечорами в баскетбол і п'є забагато джину. Він пустить їх на джин і на фордівську машину. Стівен порядний чоловік. А Арчі ні. До того ж він брехун і має за собою два роки каторжних робіт на рифах, а ще перед тим був у виправній школі. Проте бог вимагає правди, Арчі повинен одержувати ті гроші, хоч і пускатиме їх на вітер.

Так Еліс Акана перебирала події і факти зі свого довгого, багатого досвідом життя. І жінки забули, що вони в молільні, та й чоловіки теж, і всі вони мінилися на виду, коли довідувалися про давно поховані таємниці своїх половин.

— Завтра в конторах адвокатів буде людно, — сміючись, промурмотів на вухо полковникові Стілтонові Макілвейн, начальник бюро розшуку, що уважно запам'ятовував цю корисну для себе сповідь.

Полковник Стілтон усміхнувся у відповідь, і начальник детективів не міг не помітити, що усмішка та була вимушена.

— У Гонолулу є один банкір. Ви всі знаєте його прізвище. Він пішов угору, має зв'язки з великими людьми завдяки своїй дружині. Йому належить багато акцій Загальних плантацій і Міжострівної компанії…

Макілвейн зметикував, про кого йдеться, й перестав хихотіти.

— Його прізвище полковник Стілтон. На свят-вечір він прийшов до мене з великою алога і віддав мені мою заставну під землю в долині Япіо на дві тисячі доларів, скасувавши борг. І чого ж він має до мене таку велику алога? Я вам скажу…

І сказала, кинувши яскраве, мов з прожектора, світло на давні ділові й політичні махінації, досі сховані від людського ока.

— Цей гріх, — закінчила Еліс, — довго лежав на моєму сумлінні і відвертав моє серце від господа.

А Гаролд Майлз був тоді президентом сенату і другого тижня купив три ділянки в Пірл-Харборі, перефарбував свій будинок у Гонолулу і сплатив усі свої борги в клубах. Будинок Ремзі в Гонолулу мав лишитися громаді, якщо держава згодилася б його утримувати. Та коли держава не забрала б його протягом двох років, він мав перейти до спадкоємців Ремзі, яких Ремзі смертно ненавидів. Ну, будинок і перейшов до спадкоємців. Їхнім адвокатом був Чарлі Мідлтон, і він удався до мене, щоб я допомогла йому залагодити цю справу з членами уряду, їхні прізвища… — Еліс назвала шість прізвищ з обох палат сенату і додала — Може, всі вони також перефарбували собі будинки після цього. Я вперше про це розповідаю. На серці мені зробилося легше й спокійніше. Воно було відділене від господа товстим шаром олійної фарби. А от Гаррі Везер також був тоді членом сенату. Всі казали про нього погане, і його більше не перевибирали. А проте будинку він собі не пофарбував. Він був чесний. Досі його будинок не пофарбований, як ви всі знаєте…

А Джім Локендампер! Погане в нього серце. Я чула тиждень тому, як він тут перед вами сповідався. Він не сказав усього і брехав господові. А я не брешу. Моя розповідь довга, але я все кажу. Ось там праворуч сидить Азалея Акау, його дружина. Але шлюб він брав з Лізі Локендампер. Колись давно він мав велику алога до Аза-леї. Гадаєте, що то її дядько, який поїхав до Каліфорнії і там помер, залишив їй дві тисячі п'ятсот доларів? Не дядько їх лишив, я знаю. Її дядько помер злидарем у Каліфорнії, і Джім Локендампер послав туди вісімдесят доларів, щоб його

поховали. Джім Локендампер мав шмат землі в Когалі, який йому дістався від материної тітки. Лізі, його шлюбна дружина, про неї не знала. Отож він продав ту землю Когальській зрошувальній компанії і дав дві тисячі п'ятсот доларів Азалеї Акау…

Лізі, шлюбна дружина Локендамиера, схопилася, мов Фурія, і, замість кинутись на чоловіка, що встиг уже втекти, вчепилася зубами й кігтями в Азалею.

— Стривай, Лізі Локендампер! — гукнула їй Еліс. — Я й через тебе маю гріх на серці і чимало олійної фарби на сумлінні…

А коли вона скінчила розповідь про те, як Лізі фарбувала свій будинок, з місця схопилася розлючена Азалея.

— Стривай, Азалеє Акау! Я зараз очищу свою душу й від твоїх гріхів. І йтиметься не про фарбу. За неї завжди платив Джім. На моїй душі тяжіє твоя нова ванна і вдосконалений водогін…

Багато, дуже багато поганого розповіла Еліс Акана про різних своїх знайомих, втручаючись у ділове, фінансове й громадське життя місцевих багатіїв і простих людей. Вона нікого не поминула, хоч би як той високо чи низько стояв на суспільній драбині, і аж о другій годині ночі закінчила перед захопленими слухачами, що набилися по самі двері, докладну сповідь про свої і чужі махінації в громаді, з якою вона так інтимно зжилася. І вже кінчаючи, згадала ще щось.

— Га! — пирхнула вона. — Минулого тижня я віддала Ейблові А-Йо на поточні видатки і на поповнення бухгалтерської книги святого Петра в небесах ділянку землі, що варта вісімсот доларів. Звідки ж у мене взялася та ділянка? Ви всі вважаєте, що містер Флемінг чесний чоловік. А він крученіший, ніж був колись вхід до Пірл-Харбору, поки уряд Сполучених Штатів не вирівняв каналу. Тепер у нього болить печінка, але та його хвороба — кара божа, і він помре таким самим крученим. Ту

ділянку дав мені містер Флемінг Джесон двадцять два роки тому, коли вона коштувала тридцять п'ять доларів. І гадаєте, дав через те, що дуже мене любиз? Ні, він ніколи нікого не любив, хіба що долари.

Та слухайте далі. Містер Флемінг Джесон увів мене у великий гріх. Коли Френк Ломілолі сидів у моєму домі п'яний-п'янісінький, бо за горілку мені вп'ятеро більше заплатив наперед містер Флемінг Джесон, я вмовила Ломілолі підписати папір, згідно з яким він продавав свою міську ділянку землі за сто доларів. Тоді та ділянка варта була шістсот доларів. А тепер двадцять тисяч. Може, вам цікаво знати, де саме була та ділянка? Я вам скажу і зніму тягар зі своєї душі. Та ділянка на Королівській вулиці, де тепер стоїть шинок "Ласкаво просимо", гараж Японської таксомоторної компанії, крамниця водогінного устаткування Сміта й Вілсона й кондитерська

"Амброзія", над якою у двох верхніх поверхах міститься Едісопів готель. Всі ці будинки дерев'яні, і їх завжди гарно фарбовано. Вчора їх знов почали фарбувати. Але та фарба більше не стоятиме межи мною і господом. Тепер уже коробки з фарбою не заступатимуть мені стежку на небо.

Другого дня всі ранкові й вечірні газети неприродно мовчали про цей найбільший за багато років скандал; та в Гонолулу половина людей зловтішно хихотіла, а половина тремтіла з остраху, слухаючи пошепки передавані поголоски про сповідь, навіть не дуже перебільшені; а їх чути було скрізь, де тільки зустрічалося хоч двоє мешканців Гонолулу.

— Наша помилка в тому, — казав полковник Стілтон у клубі, — що ми з самого початку не призначили комісії, яка б охороняла доступ до душі Еліс.

Боб Крісті, один з молодих острів'ян, зареготав так гучно й глузливо, що від нього зажадали пояснень.

— Та нічого особливого, — була відповідь. — Але дорогою сюди я чув, що старого Джона Ворда замкнули в холодну за п'янство, бешкет і опір поліції. Тепер Ейбл А-Йо підбирається до поліційної дільниці. Він нічого так не любить, як спасти душу запеклого пияка.

Полковник Чілтон глянув на Леска Фінестона, і обидва вони глянули на Гарі Вілкінсона, що відповів їм таким самим поглядом.

— Старий волоцюга! — вигукнув Леск Фінестон. — Розпусник і пияк! Я й забув, що він ще живий. Неймовірна витривалість! Він зроду-віку не бував тверезий, хіба що як тонув корабель, і скільки я його пам'ятаю, завжди ладен був устругнути якусь штуку. А йому ж десь уже добирається до вісімдесяти.

— Десь так буде, — кивнув Боб Крісті. — Він ще йдосі вештається по всіх усюдах, п'є, коли має гроші, і не нарікає на здоров'я, хоч не такий уже дужий і читає в окулярах. Але пам'ять має дивовижну. Якщо Ейбл А-Йо спо-паде його…

Гарі Вілкінсон кахикнув, готуючись до довшої промови:

— Це незвичайна людина! Часточка забутого віку. Таких уже мало залишилось. Це піонер. Справжній камаїна. І тепер, на старість, попав, бідолаха, в руки поліції! Ми повинні щось зробити для нього у винагороду за його довголітню тяжку працю на Гаваях. Я випадком довідався, що він походить з гавані Сег. І більше як півсторіччя не бачив своїх рідних країв. То чому б нам завтра не втішити старого несподіванкою: скажімо, заплатити за нього штраф, подарувати квиток до гавані Сег і покрити всі видатки ну… скажімо, на рік перебування там. Я складу комітет. Призначаю в нього полковника Чілтона, Леска Фінестона… і себе. А на голову… кому краще бути головою, як не Лескові Фінестону, що так добре знав Ворда замолоду? Оскільки нема заперечень, то Леска Фінестона призначено головою комітету, що повинен зібрати гроші на сплату поліційного штрафу і видатків на річну подорож чесного піонера

Джона Ворда у винагороду за його відданість та енергію, вкладену в розбудову Гавайських островів. Заперечень не було.

— Тепер комітет проведе закрите засідання! — оголосив Леск Фінестон і, підвівшись, рушив до бібліотеки.

ГОМІЛКИ

Вони спустились у могили в бойовому обладунку і поклали мечі свої під голови.

— Тяжко було дивитися на стару леді, як вона вернулася до віри предків.

Принц Акулі боязко глянув у бік дерева кукуї, де в затінку вмостилася з своєю роботою стара вагіне (жінка).

— Так, — майже сумно кивнув він мені, — на старість Гівілані повернулася до давніх звичаїв і давньої віри, — звісно, тайкома. І повірте мені, зробилася справжнім колекціонером. Якби ви побачили її кістки! Вона тримала їх у своїй спальні, у великих глеках, і зібрала майже всіх своїх родичів, за винятком хіба що півдесятка, яких перехопив Канау, перший допавшись до них. Страшно було слухати, як вони лаялися за кістки. А в мене дрижаки бігли по спині, коли я хлопцем заходив до її великої спальні, де завжди панував морок, бо я знав, що в тому глеку заховано все, що лишилося від моєї троюрідної баби по матері, а в іншому — те, що було колись моїм прадідом, що в усіх тих глеках зберігаються кістки, моторошний тлін предків, чиє насіння перейшло сторіччя і втілилось у мені, живому. Кінець кінцем Гівілані стала справжньою тубілкою, почала спати на твердій підлозі, постеливши саму тільки мату, наказала винести з кімнати широке, розкішне ліжко з запиналом, яке подарував її бабусі лорд Байрон, кузен автора "Дон-Жуана", що приїздив сюди на фрегаті "Білявка" 1825 року.

Вона вернулася до всіх тубільних звичаїв; я ніби й досі бачу, як вона надкусує сиру рибину, перше ніж віддати її служницям. Вона давала їм доїдати своє поі і взагалі все, що не могла доїсти сама. Вона…

Раптом він урвав розповідь, і з того, як розширились його чутливі ніздрі і як змінився вираз рухливого обличчя, я збагнув, що він почув якийсь неприємний запах і визначає, звідки той запах походить.

— А хай йому біс! — поскаржився він мені. — Смердить аж до неба. І мені доведеться тримати його на голові, поки нас вирятують.

Легко було вгадати, що викликало в нього таку відразу. Старезна тубілка плела пречудовий леї (вінок) з плодів гала — так тут називали тихоокеанський пандан. Вона розрізала численні часточки схожої на горіх оболонки й нанизувала їх на мотузочку з лика дерева гау. Справді, дух здіймався аж до неба, але для мене, малагіні (новоприбульця), той винний, гострий запах зела й плодів був досить приємний.

За чверть милі звідси в лімузині принца Акулі зламалася вісь, і нам довелося шукати захистку від сонця ось у цьому гірському житлі. Саме воно було скромне, під очеретяною стріхою, зате стояло серед чудового садка з бегоній, великих, мов дерева: ніжні квітки їхні цвіли футів за двадцять над нашими головами, а віття, похилене, ніби в плакучої верби, було завтовшки з руку. Ми погасили спрагу кокосовими горіхами, а тим часом послали пастуха до найближчого телефону за кілька миль звідси викликати з міста машину. Ми навіть бачили те місто — Олокону, столицю Лаканаї, що невиразно мріло на береговій смузі за полями цукрової тростини, оточене вінком з піни біля рифів і блакитним маревом океану на обрії, де тьмяним опалом мерехтів острів Оагу.

Мауї — це низовинний острів Гаваїв, а Кауаї — острів садків. Проте Лаканаї, що лежить поряд з Оагу, споконвіку вважають за оздобу всього архіпелагу. Він не найбільший і не найменший, але всі згодні, що це найдикіший і найпрекрасніший у своїй дикості, а також найбагатший з

островів. На ньому збирають найбільші врожаї цукрової тростини, його гірська худоба найкраще вгодована, тут випадає найбільше дощів, але не таких, що шкодять людям. До Кауаї він подібний тим, що належить до найперших островів, отже, до найстаріших; він мав досить часу, щоб його лава перетворилася в найродючіший чорнозем, а ущелини між кратерами так розмилися, що стали схожі на Гранд-Каньйон річки Колорадо з безліччю водоспадів, які ринуть з висоти в тисячі футів або розпорошуються серпанком водяної пари і зникають на півдорозі, легко й непомітно переходячи в снопи райдуги, як густа роса або дрібний дощик над проваллям.

Зрештою, Лаканаї легко змалювати. А як змалювати принца Акулі? Щоб пізнати його, треба глибоко вивчити весь Лаканаї. До того ж треба ще й грунтовно знати велику частину інших країв земної кулі. Найперше, принц Акулі не має ані визнаного, ані законного права зватися "принцом". Далі, "Акулі" означає "молюск". Отож "принц Молюск"— навряд чи почесне наймення для прямого нащадка найдавніших і найзначніших алії (вождів) Гаваїв, давнього, виняткового роду, де, як у єгипетських фараонів, брати одружувалися навіть з сестрами з тієї причини, що не могли одружитися з нижчими за себе, а в цілому відомому їм світі не було рівного їм роду; династія ж, нехай там як, мусила продовжуватися.

Я чув істориків-співаків принца Акулі (він їх успадкував від свого батька), що простежували в піснях його довжелезний родовід. З нього виходило, що принц Акулі найвищий алії на всі Гаваї. Починаючи з Вакеа (їхнього Адама) і Папи (їхньої Єви), вони простежили той родовід через стільки поколінь, скільки літер є в нашій абетці, аж до Нанакаоко, першого предка, народженого на Гаваях, якому за дружину була Кагігіокалані. А ще раніше його рід, не втративши найвищого рангу, відколовся від роду Уа, засновника двох відомих королівських ліній: Кауаї та Оагу.

В одинадцятому сторіччі нашої ери, за лаканайськими істориками, в ті часи, коли брати одружувалися з сестрами, не маючи собі рівних десь-

інде, їхній рід підсилився новою кров'ю роду, що походив мало не з самого неба. Якийсь Гоїкемага, керуючись зірками і давнім мореплавським досвідом, прибув у великому здвоєному човні з острова Самоа. Він одружився з дочкою лаканайського алії і, коли виросли його троє синів, вирушив з ними на Самоа по свого найменшого брата. Але, крім брата, він привіз також Кумі, сина Туї Мануа, рід якого вважали найвищим у цілій Полінезії, десь на один ступінь нижчим за напівбогів і богів. Так коштовне насіння Кумі дев'ять сторіч тому ввійшло в кров алії Лаканаї і через них по прямій лінії передалося принцові Акулі.

Уперше я зустрів його в офіцерській їдальні в Південній Африці і звернув увагу на його оксфордську вимову. Це було саме перед тим, як той славнозвісний полк вирубали до ноги під Магерсфонтейном[49]. Ані в його відвідинах тієї їдальні, ані в його вимові не було нічого дивного: принц Акулі вчився в Оксфорді і перебував на королівській військовій службі. З ним був його гість, що приїхав "поглянути на війну", — принц Купідон. Так його прозивали, але він був справжній принц усіх Гаваїв, рахуючи й Лаканаї, і мав законний титул: принц Йона Кугіо Каланіанаоле. Він став би королем Гаваїв, якби не "революція гаоле (білих)" і анексія[50], хоч його родовід нижчий, ніж у принца Акулі, що походив з неба. Бо принц Акулі також міг би стати королем Лаканаї і всіх Гаваїв, якби його діда впень не розбив перший і найбільший з усіх Камегамега.

Це сталося 1810 року, в часи, коли торгівля сандаловим деревом досягла свого найбільшого розквіту. Того самого року здався Камегамезі і король Кауї. Діда принца Акулі розбито й підкорено тому, що він належав до "давньої школи" і не вмів зміцнювати своєї влади на острові з допомогою пороху і гармашів гаоле. Далекоглядніший Камегамега брав на службу гаоле, серед них таких людей, як Айзек Девіс, помічник капітана і єдиний, хто лишився живий з вирізаної команди шхуни "Прекрасна американка", та Джон Янг, полонений боцман із брига "Елі-нор". Айзек Девіс і Джон Янг разом з іншими авантурниками, озброєні шестифунтовими мідяними каронадами[51] з захоплених "Іфігенії" та "Прекрасної американки", розбили військові човни й нагнали страху суходільному війську короля Лаканаї, діставши у винагороду, згідно з

умовою: Айзек Девіс — шістсот великих ситих свиней, а Джон Янг — п'ятсот таких самих безрогих.

Отже, з усіх тих кровозмішань і пристрастей примітивних культур, зі сліпих блукань дикуна в пошуках людської досконалості, з кривавих убивств, жорстоких битв і парувань з молодшими братами напівбогів вийшов вилощений, з оксфордською вимовою, сучасний від голови до п'ят принц Акулі, принц Молюск, чистокровний полінезієць, живий місток через тисячі сторіч, мій товариш, приятель і супутник з поламаного лімузина в сім тисяч доларів, що сидів зі мною в раю бегоній на висоті чотириста футів над рівнем моря і над столицею його острова Олоконою й розповідав мені про свою матір, що на старість вернулася до давньої релігії і давніх звичаїв, захопилася колекціонуванням і оточила себе кістками тих; хто був її предками в пітьмі віків.

— Манію колекціонування започаткував король Калакауа на острові Оагу, — повів далі принц Акулі, — А його дружина, королева Капіолані, й собі заразилася від нього цією пристрастю. Вони збирали все: старі мати макалоа, старі тапа, калабаші, здвоєні човни та ідолів, яких жерці врятували від загального знищення 1819 року. Я давно не бачив рибальських гачків з перлових черепашок, але присягаюся, що Калакауа зібрав їх тисяч із десять, вже не кажучи про гачки з людських щелеп, накидки з пір'я, шапки й шоломи, кам'яні шкребла і товкачі пої у вигляді фалуса. Коли він і Капіолані об'їздили острови, тим, у кого вони зупинялися, доводилось ховати свої особисті реліквії. Бо теоретично королеві належить усе майно його підданців, а Калакауа, коли йшлося про старовинні речі, застосовував цю теорію на практиці.

Від них заразився колекціонуванням мій батько Канау, і Гівілані також. Але батько був людина сучасна від голови до п'ят. Він не вірив ані в богів кавуна (жерців), ані в богів місіонерів, не визнавав нічого, крім цукрових акцій та породистих коней, і вважав свого діда дурнем за те, що той не назбирав собі Айзеків Девісів, Джонів Янгів та мідяних каронад, перше ніж почати боротьбу з Камегамегою. Отже, він колекціонував рідкісні речі з самої любові до колекціонування; але мати

поставилась до цього інакше. Тому вона й вибрала кістки. Пам'ятаю також, що в неї був огидний кам'яний ідол, перед яким вона голосила й плазувала на підлозі. Тепер він у музеї. Я його віддав туди після материної смерті, а колекцію кісток помістив у королівському мавзолеї в Олоконі.

Не знаю, чи вам відомо, що її батьком був Кааукуу. Авжеж, вона його дочка. А то був велетень. Коли збудовано мавзолей, його кістки, чисті й добре збережені, забрали зі сховку й перенесли туди. У Гівілані був старий служник Агуна. Одного вечора вона вкрала ключа в Канау й послала Агуну викрасти кістки її батька з мавзолею. Я знаю це. Він таки був гігант. Гівілані тримала його кістки в одному з найбільших своїх глеків. Якось, коли я вже був чималим хлопцем і мені кортіло взнати, чи справді дід був такий велетень, як про нього казали, я витяг з глека його спідню щелепу, розгорнув з мати і приміряв до себе. Я легко просунув у неї голову, і вона лягла мені на шию й на плечі, мов хомут. У щелепі були цілі всі зуби, і такі білі, як порцеляна, без жодної дірочки, з блискучою, анітрохи не потрісканою емаллю. За те блюзнірство мені добре перепало, хоч матері довелось кликати на допомогу Агуну. Але цей випадок пішов мені на користь. Мати переконалася, що я не боюсь кісток та мертвяків, і це помогло мені одержати освіту в Оксфорді. Я вам розповім, як це сталося, коли машина швидко не нриїде.

Агуна був справжній старосвітський служник, вірний і відданий, як раб. Він знав більше про материн і батьків рід, ніж вони самі. І знав те, чого вже не знав жоден із живих: місце, де віками ховали кістки більшості материних предків і предків Канау. Батько не зміг випитати цієї таємниці в старого, бо той вважав Канау за відступника.

Гівілані також змагалася зі старим хитруном довгі роки. Як вона його здолала, я не знаю. Звісно, вона була віддана давній вірі і, може, цим його трохи власкавила. А може, чимось залякала: вона знала безліч чародійних заклять стародавньої Гуні і вміла вимовляти звуки, що свідчили про її близьке знайомство з Улі, головним богом усіх чарівників. Вона могла переважити будь-якого звичайного кавуну лапаау (знахаря)

на молитві до Лонопуги і Колеамоку, відгадувала сни й видива, прикмети й хвороби шлунка, заганяла на слизьке жерців знахарського бога Майоли, виголошувала такі пуле гее (замовний), що їм аж у голові наморочилося, і запевняла, що знає кавуну гоєного, якусь подобу сучасного спіритизму. Я сам бачив, як вона "пила вітер", "зурочувала" і пророкувала. Вона родалася з аумакуа (чаклунськими богами), приносила їм жертви на олтарях зруйнованих геяу (храмів) і мурмотіла при цьому такі незрозумілі молитви, що мені аж чуб сторчма ставав. А старого Агуну примушувала своїми чарами падати на підлогу, вити й кусати самого себе.

А втім, я гадаю, що вона перемогла його завдяки такій штуці, як анаана. Одного дня вона відрізала в нього ножичками пасмо чуба. Ми звемо це мауну, що означав принада. І вона дала зрозуміти старому, що відрізала в нього пасмо. Натякнула йому, що закопала його в землю і щоночі приносить жертви та виголошує магічні закляття Улі.

— Це й є заклинати на смерть? — запитав я принца Акулі, поки він запалював цигарку.

— Атож, — кивнув він. — І Агуна спіймався. Спершу він спробував знайти місце, де закопано жмут його чуба. А не зумівши знайти сам, найняв пагіугіу, чаклуна. Та Гівілані погрозила чаклунові, що зробить йому апо лео — себто чарами відбере у нього мову, не заподіявши ніякої іншої шкоди.

Тоді Агуна почав марніти і з кожним днем ставав дедалі більше схожий на покійника. У відчаї він звернувся до Канау. Я випадково чув їхню розмову. Я вже вам казав, який був мій батько.

"Свинюко! — накинувся він на Агуну. — Йолопе! Смердюча рибино! Вмирай, та й буде по всьому. Ти дурень. Усе це безглуздя. Ні в чому нема глузду. П'яний гаоле Говард може довести, що місіонери помиляються. Джин доводить, що Говард помиляється. Лікарі кажуть, що він не

проживе й шести місяців. Навіть джин бреше. Життя також бреше. Настали тяжкі часи, ціни на цукор упали. Серед моїх породистих кобил лютує сап. Я хотів би оце лягти й заснути років на сто, а прокинутись, коли ціни на цукор підскочать удвічі".

Батько був філософом, мав ядучий розум і любив сипати короткими афоризмами. Він плеснув у долоні. "Принеси мені склянку, — наказав він. — Ні, принеси дві". Тоді звернувся до Агуни: "Йди і вмирай, старий поганине, пережитку темряви, покидьку пекла! Але не в нашому домі. Я хочу веселощів і сміху, солодкого лоскоту музики і краси молодих рухів, а не квакання хворих жаб і мертвяків з запалими очима, які ще дибають на своїх тремтячих ногах. Я сам стану такий, якщо довго проживу. І завжди шкодуватиму, що до такого дожив! На якого біса я вклав останні двадцять тисяч у плантації Кертиса? Говард попереджав мене, що ціна впаде, але я гадав, що він бреше сп'яну. А Кертис розбив собі голову, його головний луна втік з його дочкою, хімік цукроварні захворів на тиф, і все полетіло шкереберть".

Він плеснув у долоні, викликаючи служника, й наказав: "Приведи хористів! І дівчат, багато дівчат, хай танцюють гулу! І пошли по Говарда. Хтось повинен розплачуватись, і я хочу скоротити на місяць ті півроку Життя, що йому лишилися. Та головне — музика! Нехай буде музика! Вона дужча за хміль і швидша за опій".

О, те його лікування музикою! А його батька, старого дикуна, колись запросили в гості на французький фрегат, і там він уперше почув оркестр. Коли недовгий концерт закінчився, капітан люб'язно поцікавився, яка частина йому найдужче сподобалась. Ну, й дід описав, що йому найдужче сподобалось. Як ви гадаєте, що саме?

Я марно пробував угадати, поки принц прикурював нову цигарку.

— Звичайно ж, початок концерту. Власне, й не початок, а настроювання інструментів перед концертом.

Я усміхнувся й кивнув головою, а принц Акулі, знову боязко глянувши на стару вагіне і на її наполовину вже сплетений гала леї, повів далі мову про кістки своїх предків.

— Приблизно на тій стадії старий Агуна скорився Гівілані. Не стільки скорився, як пішов на компроміс. Тут уже і я вступив у гру. Агуна погодився принести Гівілані кістки її матері й діда (батька Кааукуу, що був, за переказами, ще більший від свого сина-велетня), а вона мала вернути йому жмут чуба, яким заклинала його на смерть. Він, зі свого боку, поставив умову, що не викаже потаємного місця, де поховані всі лакапайські алії. А оскільки він надто немічний, щоб пускатися самому в таку ризиковану подорож, йому хтось мав помагати і хоч-не-хоч дізнався б про таємницю. І вони вибрали мене. Я був найвищий після матері й батька, та й вони були не вищі за мене.

Так я з'явився на кону: мене покликали до кімнати, де в сутінку провадили переговори двоє химерних старих людей, що спілкувалися з мертвими. З них була кумедна пара: мати — така огрядна, що насилу рухалася, Агуна ж — худий, мов кістяк, і такий самий крихкий. Здавалося, що якби мати лягла, то не змогла б повернутися без допомоги блоків і мотузок, Агуна ж, схожий на стару зубочистку, справляв таке враження, що розколеться на клаптики, якщо в нього чимось ткнути.

Коли вони пояснили мені, що їм від мене потрібно, виникла нова пілікіа (клопіт). Батько заразив мене своїм скепсисом. Я відмовився йти викрадати кістки. Заявив, що мені начхати на кістки всіх алії мого роду. Я, бачите, саме відкрив Жюля Верна[52], якого мені позичив Говард, і зачитувався ним до нестями. Кістки? Нащо вони мені, коли є північні полюси, центри землі і хвостаті комети, на яких можна подорожувати між зорями! Звичайно, я не хотів іти ні по які кістки. Я заявив, що батько ще здоровий і може вирушити по них сам, а тоді поділитися з матір'ю своєю здобиччю. Але мати заявила, що вігі тільки нікчемний колекціонер чи щось таке, тільки сказала це міцнішими словами.

"Я його знаю, — запевняла вона мене. — Він ладен закластися на кістки рідної матері на кінних перегонах або програти їх у карти".

Я боронив батьків сучасний скепсис і заявив матері, що все це нісенітниця. "Кістки? — мовив я. — Що таке кістки? Навіть польова миша, пацюки, й таргани мають кістки, хоч таргани носять свої кістки поверх м'яса, а не всередині. Різниця між людиною і твариною, — пояснював я їй, — не в кістках, а в мозкові. Он у бугая куди більші кістки, ніж у людини, а скільки їх було в риби, яку я поїв на своєму віку! А вже в кита кістки такі, що з ним взагалі ніхто не може зрівнятися!"

Я говорив відверто, така вже вдача в нас, гавайців, як ви давно переконалися. У відповідь мати так само відверто пошкодувала, що не викинула мене геть, коли я народився. Потім пошкодувала, що взагалі мене народила. Звідси вже був один крок до анаани. Вона справді погрозила, що прокляне мене, і тоді я зробив найвідважніший вчинок у своєму житті. Старий Говард подарував мені ножа з кількома вістрями, штопором, викруткою та всякими іншими штуками, серед яких були й ножички. Я заходився обрізувати нігті.

"Нате, — заявив я і висипав їй у жменю обрізані нігті. — Дивіться, що я про це думаю. Ось вам принада, йдіть і проклинайте мене, якщо можете".

Я сказав, що то був відважний вчинок. І це правда. Мені було тільки п'ятнадцять років, усе своє життя я був оточений таємничими речами, а скептицизм, зовсім недавно засвоєний, укривав мене лише тоненькою оболонкою. Я міг бути скептиком, коли ясно світило сонце. Але темряви я боявся. І та сповнена присмерку кімната з людськими кістками у великих глеках лякала мене. Стара жінка, що сиділа в ній, мала, як то кажуть, мене в руках. Однак я був хоробрий і не піддавався. І моя впертість перемогла: мати сипнула нігті мені п обличчя й вибухнула плачем. Сльози старої жінки, що важить сто сорок п'ять кілограмів, не вельми вражають, і я ще дужче затявся.

Тоді вона змінила тактику й почала розмовляти з мертвими. Навіть більше — прикликала їх до кімнати. Хоч як я дивився, але нікого не побачив, зате Агуна помітив батька Кааукуу в кутку, впав на підлогу й застогнав. Нарешті й мені почало здаватися, що я майже бачу старого велетня, тільки дуже невиразно.

"Нехай він сам скаже за себе!" — мовив я. Та Гівілані й далі говорила за нього, передала мені його врочисту вимогу піти з Агуну на кладовище і принести кістки, які їй хотілося мати. А я заперечив, що коли мертвих можна спонукати, щоб вони наслали на живих хворобу, і коли вони з могили можуть переноситися в куток кімнати, то мені дивно, чому б їм, прощаючись і вирушаючи в середній, верхній чи нижній світ або ще кудись, де вони перебувають, коли не ходять у гості, не лишити своїх кісток у кімнаті, щоб їх зручно було сховати в глеки.

Після цього мати взялася до бідолашного старого Агуни, наслала на нього дух батька Кааукуу, що начебто припишк у кутку, і той звелів Агуні сказати, де міститься кладовище. Я пробував підбадьорити старого, радив запропонувати мертвому, щоб той сам сказав, де кладовище, бо ж він краще ніж будь-хто знав те місце, оскільки перебуває вже там ціле сторіччя. Та Агуна був людина давнього виховання. Він не мав ні крихти скепсису. Що дужче Гівілані залякувала його, то дужче він качався на підлозі й голосніше стогнав.

А коли він почав кусати себе, я здався. Мені стало шкода його, до того ж я був від нього у захваті. Він був напрочуд стійка людина попри всю свою духовну темноту. Боячись зрадити покладену на нього таємницю, простодушно вірячи в чари Гівілані, він не знав, кому дотримати вірності: мати була його жива алії, його алії папо (священна володарка). Віп мав бути вірний їй, але ще більшу вірність мусив дотримати всім мертвим алії, її предкам, бо тільки від нього залежало, чи ніхто не потривожить їхніх кісток.

Я здався. Але поставив і свої вимоги. Мій батько був тверда людина нової школи і не пускав мене вчитися до Англії. Достатньою причиною

для нього було падіння ціни на цукор. А моя мати, тверда людина давньої школи, затуманена повір'ями, не цінувала освіти, бо дуже добре розуміла, що освіта підриває пошану до старовини. А я хотів учитися, хотів вивчати науки, мистецтво, філософію, знати все те, що знав старий Говард, те, що дозволяло йому, стоячи на краю могили, глузувати з забобонів і давати мені читати Жюля Верна. Він, поки не занепав і не пішов манівцями, вчився в Оксфорді і мене також заразив бажанням попасти туди.

Скінчилося тим, що Агуна і я, давня й нова школа, об'єдналися й перемогли. Мати пообіцяла, що примусить батька послати мене до Англії, навіть коли б його довелося хтозна-скільки поїти. І Говард мав супроводити мене, щоб я міг пристойно поховати його в Англії. Дивний він був, той старий Говард. Ось я вам розповім про нього одну історію. Це було тоді, як Калакауа вирушив у кругосвітню подорож. Пам'ятаєте, його супроводили Армстронг, Джад і п'яний служник німецького барона. Калакауа запропонував Говардові...

Але цієї миті принца Акулі спостигла біда, якої він давно вже побоювався. Стара вагіне докінчила свій леї гала. Боса, без жодних прикрас, у старій, незграбній ситцевій сукні, з висохлим обличчям і покорченими від роботи руками, вона вклонилася принцові, завела в його честь меле (пісню) і, співаючи, одягла йому на шию леї. Щоправда, свіжа гала мала надто міцний, аж млосний запах, але вчинок старої здався мені чудовим, і сама вона також. Під свіжим враженням принцового оповідання я мимоволі уявив собі, що вона схожа на Агуну.

О, справді бути алії на Гаваях, навіть тепер, у другому десятиріччі двадцятого століття, не легко! Алії, хоч який він сучасний, мусить бути ласкавим і велично уважним до старих людей, що цілком належать минулому. І принц без королівства — його улюблений острів давно анексували Сполучені Штати разом з іншими Гавайсь-кими островами, — цей принц не показав своєї відрази до запаху гали. Він граційно нахилив голову, і згадка про його ласкаві слова, сказані чистою гавайською мовою, напевне зігріватиме старій серце до самої смерті. Гримаса, яку

він крадькома послав мені, не з'явилась би на його обличчі, коли б він хоч на мить сподівався, що стара зауважить її.

— І от ми з Агуну вибралися в свою грабіжницьку виправу, — почав знову принц Акулі, коли зворушена вагіне подибала від нас. — Ви чули про Залізний берег?

Я кивнув головою, добре уявляючи собі картину того негостинного, утвореного з застиглої лави берега, справді ніби закутого в залізо. Там нема де ні пристати човном, ні об'якоритися, скрізь стримлять страхітливі скелі на тисячі футів заввишки, верховини їхні ховаються у хмарах і в шквалах дощу, а в підніжжя б'ються велетенські хвилі, розбризкуючись бризками і білою піною; від моря аж до хмар там стоїть вічна запона пари з міріадів краплин, на якій і вдень і вночі виграють сонячні й місячні веселки. Так звані долини, а насправді ущелини, що подекуди прорізують циклопічні скелі, провадячи до високих і надзвичайно стрімких гір у глибині острова, здебільшого не приступні людині; тільки дикі кози зважуються туди залазити.

— Ну, багато ви про нього навряд чи знаєте, — заперечив принц Акулі. — Ви бачили його з палуби пароплава. А там є долини, заселені долини, звідки немає виходу суходолом. До них можна добратися тільки на човні протягом двох місяців на рік, і то не кожного дня. Одного разу, коли мені було двадцять вісім років, я поїхав у таку долину на полювання. І несподівана негода затримала нас там на три тижні. Тоді п'ятеро з нашого товариства, і я серед них, вирішили вибратися плавом через прибій. Троє досягло човна, що чекав на нас, а двох відкинуло назад, кожного з переламаною рукою. А всі решта лишилися там до другого року і повернулись аж через десять місяців. Серед них був Вілсон з цукрової компанії "Вілсон і Вол" у Гонолулу. Він був заручений і якраз мав одружуватись.

Якось мисливець підстрелив угорі козу, і вона впала біля моїх ніг з висоти в тисячу ярдів. І повірте: після того хвилин десять на нас сипався град кіз і каміння. Один мій весляр з човна впав на стежці між двома

вузенькими долинами Аїпіо і Луно. Спершу він ударився в скелю за півтори тисячі футів під нами, а тоді зачепився на іншій, ще на триста футів нижче. Ми його не поховали. Не могли добратися туди, а літаків тоді ще не було. Там і лишилися його кістки, і, якщо не станеться землетрусу чи вибуху вулкана, лежатимуть до судного дня.

Боже мій! Щойно кілька днів тому наш комітет сприяння туризмові, що конкурує з Гонолулу, скликав інженерів, щоб вони оцінили, скільки коштуватиме проведення дороги по мальовничих місцях Залізного берега, і виявилося, що не менше, як чверть мільйона доларів за милю!

І от Агуна і я, старіш дід і хлопчисько, подалися до того суворого берега в човні, де за веслярів були також старі діди. Наймолодшому з них, стерникові, минуло шістдесят, а іншим було не менше, як по сімдесят. Їх було восьмеро, і вирушили ми вночі, щоб нас ніхто не бачив. І навіть ці діди, хоч їм довіряли все життя, знали тільки краєчок таємниці. І до цього краєчка вони мали нас довезти.

І тим краєчком, — я можу вам це сказати, — тим краєчком була долина Понулоо. Ми добулися туди третього дня надвечір. Із дідів були не бозна-які гребці. Кумедна то була виправа! У бурхливому морі час від часу хто-небудь із наших старезних моряків знемагав або й умлівав. Один навіть другого дня помер. Ми викинули його за борт. Страшна була та поганська церемонія, з якою наші діди ховали свого старого побратима! А я ж мав тільки п'ятнадцять років і за своїм походженням та за поганським спадковим правом був їхній алії капо, це я, що зачитувався Жюлем Верном і намірявся незабаром їхати до Англії здобувати освіту! Отак і вчишся. Не дивно, що мій батько став філософом, пройшовши за своє життя всю історію розвитку людини від принесення людських жертв і поклоніння ідолам до відвертого атеїзму. Не дивно, що він, як стародавній Еклезіаст, бачив у всьому марноту і знаходив розраду тільки в цукрових акціях, співаках і танцівницях гули.

Принц Акулі задумався.

— Ну що ж, — нарешті зітхнув він, — я й сам уже чимало прожив на світі. — Він з огидою понюхав гала леї, що душив його своїм запахом. — їхнє старовиною, — визначив він. — А я? Я тхну сучасністю. Батько мав слушність. Найприємніше за все — коли ціна на цукор підвищується вдвічі і коли в покері випадає чотири тузи. Якщо велика війна потриває ще рік, я зароблю три чверті мільйона на кожен мільйон, а якщо завтра вкладуть мир і відповідно впадуть ціни, я назву вам сотні людей, що перестануть отримувати від мене допомогу й повернуться в старі тубільні хижі, які ми з батьком колись їм подарували.

Він плеснув у долоні, і стара вагіне квапливо задріботіла до нього, рада чимось прислужитися. Вона низько вклонилася принцові, а він вийняв з кишені на грудях записника й олівця.

— Кожен місяць, о стара жінко нашого давнього роду, — звернувся принц до неї, — ти одержуватимеш з пошти клаптик списаного паперу, який ти в будь-якій крамниці в будь-якому місці зможеш поміняти на десять доларів золотом. І так буде, поки й твого життя. Дивись! Я записую це олівцем, щоб ти не забула. І даю тобі це тому, що ти мого роду і моєї служби, і тому, що ти вшанувала мене сьогодні своїми матами й тричі благословенним, тричі прекрасним вінком з гали.

Він звернув на мене втомлений погляд скептика й додав:

— А коли я завтра помру, адвокати почнуть заперечувати не тільки мою духівницю, а й мої дарунки та пенсії, засумніваються навіть, чи я давав їх при повному розумі.

Ну от, пора року тоді була сприятлива, та все одно з такими немічними веслярами ми навіть не пробували пристати, поки не зібрали на стрімкому березі з половину населення долини Понулоо. Тоді, порахувавши хвилі, вибрали найзручнішу і пустилися разом з нею до берега. Звісно, наш човен перевернувся й розбився в друзки, проте люди з берега повитягали нас на суходіл цілими.

Агуна наказав їм не виходити вночі з хатин, поприв'язувати собак і позамотувати їм морди, щоб не чути було гавкоту. І коли запала темрява, ми з ним вирушили нишком у дорогу. Ніхто не знав, чи ми пішли праворуч, чи ліворуч, чи в глиб долини. Ми несли з собою в'ялене м'ясо, тверде пої і сушене аку; побачивши, скільки в нас харчів, я здогадався, що ми будемо в дорозі кілька днів. І яка то була дорога! Справжня драбина Якова до неба, бо перша ж палі (круча) була майже прямовисна й сягала трьох тисяч футів висоти. І ми вибиралися на неї в темряві!

На вершині, невидимі з долини, ми проспали до ранку на твердому камені, в заглибині, відомій Агуні, такій вузькій, що ми ледве втиснулися в неї. Старий, боячись, щоб я не крутився в неспокійному хлопчачому сні, ліг з краю і обняв мене рукою. На світанку я збагнув чому: від провалля мене відділяла відстань менша за ярд. Я присунувся до краю, глянув униз і, побачивши прірву в сірому світлі, затремтів з ляку. Десь за півмилі, просто під собою, я розгледів море. І ми піднялися сюди в темряві!

Ми спустилися в іншу долину, дуже вузеньку, знайшли сліди давніх осель, але ніде не побачили жодної живої душі. А йти було так само, як і перше: запаморочлива стежка вгору і вниз по кручах, з долини в долину. Старий кволий Агуна, здавалося, був невтомний. В наступній долині жив одинцем старий прокажений. Він не знав мене, а коли Агуна сказав, хто я, він упав долілиць, мало не цілуючи моїх ніг, і безгубим ротом затяг меле на честь мого роду.

За цією долиною лежала вже та, куди ми йшли. То була довга ущелина, така вузька, що на її дні не стало б місця посадити таро бодай для однієї людини. Не мала вона й берега, бо річка, що розмила в палі ту долину, спадала в море з кручі в кількасот футів заввишки. То було забуте богом місце, гола вивітрена лава, до якої лиш подекуди могла вчепитися корінням мізерна рослинність. Чимало миль пройшли ми тією покрученою ущелиною між прямовисними скелями і досягли нагромадження гір, що лежали за Залізним берегом. Скільки ще тяглася та долина, я не знаю, але, мабуть, далеченько, бо води в річці було багато. Ми до кінця її не дійшли. Агуна почав приглядатися до

навколишніх вершин, і я збагнув, що він визначає за ними потрібне місце тільки йому відомим способом. Нарешті ми спішилися зовсім несподівано для мене. Мабуть, прикмети Агуни збіглися. Він кинув на землю свою ношу — частину харчів і спорядження. Отже, ми прийшли. Я оглядався навколо на тверді, невблаганні, голі кручі і не міг собі уявити, що в такому місці може бути кладовище.

Ми попоїли, потім роздяглися. Агуна дозволив мені лишити на собі тільки черевики. Він стояв біля мене на березі глибокого струмка, також роздягнений і неймовірно кістлявий.

"Пірнеш зараз у струмок, — сказав він, — і, обмацуючи руками скелю, десь на сажень завглибшки знайдеш отвір. Лізь у нього головою вперед, але обережно, краї лави Дуже гострі й можуть порізати тобі шкіру на голові й на тілі". — "А далі що?"— запитав я. "Далі отвір розширюватиметься, — відповів він. — Коли ти пропливеш сажнів з вісім, поволі піднімись, і голова твоя опиниться вже над водою в темряві. Там почекай на мене. Вода дуже холодна".

Мені це не сподобалося. Я йшов сюди не по холодну воду й темряву, а по кістки.

"Іди перший", — сказав я. Та Агуна відмовився. "Ти мій алії, мій принц, — пояснив він. — Не можна мені заходити поперед тебе до священного місця спочинку твоїх предків-королів". Але така мандрівка нітрохи не вабила мене. "До чого тут принц? — сказав я йому. — Це все дурниці. Йди перший, і я нікому не розповім про це". — "Ми повинні годити не тільки живим, — не здавався Агуна, — а ще більше мертвим. Мертвим не можна брехати".

Ми сперечалися і з півгодини не рушали з місця. Я не хотів, а він просто не міг. Він спробував зачепити мою гордість. Вихваляв героїчні вчинки моїх предків; особливо мені запам'яталася пісня про Мокомоку, мого великого діда-гіганта, батька такого ж велетня Кааукуу, про те, як

він під час битви тричі кидався між ворогів, хапав їх за шию і стукав головами, аж поки вони вмирали. Та мене це не переконало. Мені стало просто шкода старого Агуну, що так боявся, щоб наша виправа не пішла намарне. І водночас я захоплювався ним, а ще був зворушений тим, що він ліг спати з боку провалля, затуляючи мене.

Отож я владним тоном, як і годиться алії, наказав йому: "Пливи відразу за мною!"— і пірнув у воду. Все було так, як і казав Агуна. Я знайшов отвір до підземної печери, обережно проплив ним, порізавши плече, і випірнув у темряві. Але я не дорахував навіть до тридцяти, як старий також з'явився з води й поклав мені руку на плече, щоб переконатися, чи я є, тоді звелів мені плисти попереду ще футів сто. Там ми намацали дно й вилізли на каміння. Тут також було темно, і я, пам'ятаю, радів, що на такій висоті не водяться стоноги.

Агуна взяв із собою калабаш з кокосового горіха, наповнений жиром з кита, якого прибило до берега Лаканаї років за тридцять перед тим. А з рота витяг сірники, сховані від вологи в коробочку з двох рушничних гільз. Він засвітив гніт, що плавав зверху на жирі. Я озирнувся навколо й розчарувався. То була не похоронна печера, а просто лавова порожнина, що трапляються на всіх тутешніх островах.

Він дав мені в руку калабані з ґнотом і звелів іти попереду, сказавши, що дорога буде довга, але не занадто. І вона була таки досить довга, принаймні з милю, хоч мені здавалося, що ми пройшли миль п'ять; весь час доводилося підніматись стрімко вгору. Коли нарешті Агуна спинив мене, я зрозумів, що ми вже біля мети. Він став кістлявими коліньми на гостру лаву, обняв худими руками мої коліна, а мою вільну руку поклав собі на голову і тремтячим, старечим голосом почав оспівувати всіх моїх предків та їхню високу гідність. Скінчивши, він сказав:

"Не розповідай ні Канау, ні Гівілані про те, що ти зараз побачиш. У Канау нема нічого святого. Його голова забита цукром і кінськими заводами. Я знаю, що він продав накидку з пір'я, яку носив його дід, англійському колекціонерові за вісім тисяч доларів і другого дня спустив

ті гроші на змаганнях у поло між Мауї та Аагу. Гівілані, твоя мати, повна святощів, у ній їх аж через край. Вона старіється, слабшає на голову і забагато спілкується з чаклунами".

"Гаразд, — сказав я, — не скажу нікому. Бо якби сказав, то мені довелося б ще раз прийти сюди. А я більше не хочу вибиратися в це місце. Знайду собі якусь іншу прогулянку. Вдруге я сюди ніколи не прийду".

"Ну й добре, — сказав Агуна. Він підвівся, відступив убік, щоб я йшов перший, і додав — Твоя мати стара. Я принесу їй, як і обіцяв, кістки її матері й діда. Цього їй стане до смерті, а потім, якщо я помру раніше за неї, ти мусиш перенести всі кістки її родини до Королівського мавзолею".

Я оглянув усі музеї на тутешніх островах, — принц Акулі вдався до гавайської говірки, — і мушу сказати, що всі їхні колекції, зібрані докупи, не можуть зрівнятися з тим, що я бачив у похоронній печері Лаканаї. Згадайте, що ми найдавніший і найзначніший рід на островах. Там було все, про що я знав і чув, і багато такого, про що навіть не мав уявлення. То було дивовижне місце. Агуна, замогильним голосом мурмочучи молитви й меле, ходив печерою і засвічував калабаші з китовим жиром. Тут лежали всі наші гавайські предки, безліч клуночків кісток, старанно загорнених у тапи, ніби пакунки в поштовій конторі.

А які там були речі! Кагілі всіх розмірів, від маленьких віялець, якими відганяють мух, до королівських регалій, більших за плюмажі на коней, з держаками півтора або й два сажні завдовжки. І які держаки! З дерева кавіли, інкрустовані перламутром, слоновою кісткою та іншими кістками з мистецтвом, забутим нашими майстрами віки тому. Це була давня родинна скарбниця. Вперше я побачив речі, про які досі тільки чув, хоч би пагоа, зроблені з китового вуса й підвішені на кіски з людського волосся, що їх носили на грудях тільки найвищі вожді.

Були там найрідкісніші й найдавніші тапи і мати; накидки, леї, шоломи, плащі з пір'я мамо, іві, акакане та оо, такі плащі, що їм ціни немає, крім хіба що перетрухлих. Я побачив там один плащ із пір'я мамо куди кращий за найдорожчі єпіскопські ризи у музеї Гонолулу, а їх там оцінюють від півмільйона до мільйона доларів. Я мимоволі подумав тоді: добре, що про ці скарби не знає Канау.

Яка сила-силенна речей! Різьблені миски та калабаші з гарбузів, шкребла з черепашок, мережі з волокна олони, джонка з дерева іе-іе, рибальські гачки з найрізноманітніших кісток, ложки з черепашок. Бозна-колишні музичні інструменти — укуке, носові сопілки — кіокіо, в які дмуть однією ніздрею. Табу — чаші на поі, чаші сполiскувати пальці, тесаки човнових богів-шульг, світильники, витесані з лави, кам'яні ступки й товкачики. І тесаки, цілі купи тесаків, маленькі, що важили з унцію, — ними майстерно вирізували ідолів, і п'ятнадцятифунтові — рубати дерева. І всі з чудовими держаками.

Були там і каекееке, наші стародавні барабани: шматки видовбаного всередині стовбура кокосової пальми, оббиті з одного кінця акулячою шкірою. Агуна показав мені перший каекееке на цілих Гаваях і оповів його історію. Неймовірно давня річ! Агуна боявся навіть торкнути його, щоб спорохнявіле від часу дерево не розсипалось. На ньому ще лишилися шматки акулячої шкіри.

"Він дуже давній, — сказав Агуна, — батько всіх наших каекееке. Його привіз із далекої Раятеа у Південних морях Кіла, син Моїкеги. І син Кіли, Когаї, також плавав туди: його не було десять років, і він привіз з Таїті перші плоди хлібного дерева, що дали паростки й розмножилися на Гаваях".

А кістки, безліч кісток! Гори пакунків, наче в поштовій конторі! Невеликі пучки довгих кісток і цілі кістяки, загорнені в тапи, лежали в човнах на одного, двох і трьох гребців, човнах з дорогого дерева коа, з гнутими кочетами з дерева вілівілі й гарними веслами, зробленими способом іо — в них держаки, як шворні, простромлювали пласкі лопаті.

А біля мертвих кісток лежала бойова зброя — іржаві пістолі, самопали, п'ятицівкові рушниці, довгі кентуккійські гвинтівки, мушкети, якими торгувала ще Джонова компанія з Гудзонової затоки, мечі з акулячих зубів, дерев'яні ножі, стріли й списи, що мали вістря з риб'ячих, свинячих і людських кісток, і були обпалені на кінці задля міцності.

Агуна дав мені в руку списа з клюгою, зробленою із довгої загостреної людської гомілки, і розповів його історію. Але спершу розгорнув два пакунки довгих кісток з ніг і рук, що під тапами були дбайливо зв'язані в пучки, ніби хмиз. "Це, — сказав він, передаючи мені один пучок, — Лаулані. Вона була дружиною Акаїка, кістки якого в тебе в руках, — вони, сам бачиш, куди більші за ці, і триста років тому носили тіло високого, семифутового чоловіка, що важив триста фунтів. А ця клюга — з гомілки Кеоли, дужого борця й бігуна тих часів. Він покохав Лаулані, і вона втекла з ним. Але в давно забутій битві на пісках Каліні Акаїко прорвав ворожу оборону, спіймав Кеолу, коханця своєї дружини, звалив на землю і перепиляв йому шию ножем з акулячого зуба. В давнину, як і тепер, чоловіки билися між собою за жінку. А Лаулані була дуже гарна, ставна жінка, мов королева, і Кеола через неї став клюгою списа! Тіло її було як повна чаша радощів, а пальці, масажовані змалку, вона мала гнучкі й тоненькі. Десять поколінь згадували про її красу. Співаки твого батька й тепер ще вихваляють її вроду в гулі, названій її ім'ям. Ось яка була Лаулані, кістки якої в тебе у руках".

Агуна замовк, а в мене розпалилась уява, і я не міг відірвати очей від кісток. П'яний Говард давав мені читати Теннісона[53], і мої думки часто й надовго приковували до себе "Королівські ідилії". "Тут знову троє таких самих коханців, — міркував я. — Артур, Ланселот і Джіневра. І ось усе скінчилося, — життя, боротьба й кохання! Стомлені душі цих давно загиблих людей заклинають тепер гладкі відьми й шолудиві чаклуни, а кістки їхні оцінюють колекціонери, закладаються на них під час кінних перегонів, програють їх у карти або продають, а на гроші купують цукрові акції.

Мою душу ніби осяяло ясне світло. В цій похоронній печері я дістав добру науку. І я сказав Агуні: "Списа з клюгою, зробленою з Кеолиної гомілки, я візьму собі. Я його ніколи не продам і завжди триматиму в себе".

"А навіщо?" — запитав Агуна. І я відповів: "Щоб, дивлячись на нього, я мав спритну руку і твердо стояв на ногах; я думатиму, що мало кому щастить залишити пам'ять про себе хоча б у вигляді клюги списа через триста років після смерті".

Агуна схилив голову й похвалив мою мудрість. Але тієї миті зітліла мотузка з волокна олони тріснула, жалюгідні кістки Лаулані випали з моєї руки й розсипались по долівці. Одна гомілка закотилася в затінок під човен, і я вирішив її також узяти собі. Отож я квапливо заходився помагати старому збирати кістки, боячись, аби він не помітив, що однієї бракує.

"А ось, — сказав Агуна, відрекомендовуючи мені іншого предка, — твій прадід Мокомоку, батько Кааукуу. Глянь на його кістки. Він був велетень. Я нестиму його, бо тобі буде важко, якщо ти береш ще й довгий спис Кеоли. А це Лелемагоа, твоя баба, мати твоєї матері, її нестимеш ти. День тепер короткий, а нам треба проплисти воду за сонця, поки темрява не сховає його від світу".

Агуна гасив світло в калабашах, занурюючи ґноти в жир, і не помітив, як я доклав гомілку Лаулані до кісток своєї баби.

Гудіння машини, присланої з Олокони нам на порятунок, перервало принцову розповідь. Ми попрощалися зі старою вагіне, що несподівано дістала пенсію. Коли ми проїхали з півмилі, принц Акулі знову почав розказувати.

— Отже, ми з Агуною повернулися до Гівілані, яка потім раділа до самої смерті, — а вона померла наступного року, — що в глеках у темній

кімнаті лежать тепер ще двоє її предків. Вона дотримала своєї обіцянки і вмовила батька послати мене до Англії. Я взяв із собою старого Говарда; він підбадьорився і спростував пророкування лікарів: аж через три роки я поховав старого біля його родичів. Часом мені здається, що він був наймудріший чоловік з усіх, кого я знав. Агуна помер, коли я вже повернувся з Англії, помер останнім охоронцем таємниць наших алії. І перед смертю він ще раз звелів мені запри-сягтися, що я ніколи не зраджу, де лежить та безіменна долина, і більше ніколи туди не піду.

Я згадав не про все, що бачив у печері того єдиного разу, багато про що забув сказати. Там лежать кістки Кумі, майже напівбога, сина Туї Мануа з Самоа, що колись давно взяв собі дружину з нашого роду і тим самим наблизив до неба наш родовід. І кістки моєї прабабусі, тієї, що спала в ліжку з запиналом, яке подарував їй лорд Байрон. Агуна натякнув мені на переказ, що пояснював причину того дарунку, так само як і довгу стоянку "Білявки" в Олоконі, про яку нам відомо з історії. І я тримав ті бідні кістки в руках, кістки, що колись носили на собі тіло красуні, сповненої кипучого життя, полум'яного кохання, красуні, що обіймала коханого, пестила його очима й губами і понесла мене в глибині поколінь. То були чудові переживання. Я людина сучасна, це правда. Я не вірю ані в стародавні таємниці, ані в кавунів. А проте я бачив у печері такі речі, про які не зважуюсь вам сказати і про які, відколи помер старий Агуна, знаю тільки я єдиний. У мене немає дітей. На мені скінчиться мій старовинний рід. Ми живемо в двадцятому сторіччі і тхнемо бензином. А все ж ті неназвані таємниці помруть разом зі мною. Я ніколи більше не навідаюся до тієї похоронної печери. І в майбутньому жодна людина не побачить її, хіба що землетрус роздере гори й викине таємниці, заховані в їхньому серці.

Принц Акулі замовк. З видимою полегкістю він зняв з шиї вінок гали, пирхнув, і зітхнув водночас, і шпурнув його в густі зарості при дорозі.

— А де ділася гомілка Лаулапі? — стиха запитав я.

Принц мовчав, поки ми не проїхали з милю луками й вибралися на плантацію цукрової тростини.

— Вона й досі в мене, — нарешті сказав він. — І біля неї лежить Кеола, вбитий дочасно й перетворений на клюгу списа за кохання до жінки, кістка якої тепер спочиває біля нього. Їм, тим бідним кісткам, я завдячую більше, ніж будь-кому в житті. Вони попали до мене, коли я доростав. І я знаю, що вони цілком змінили нахили мого життя й напрям моїх думок. Навчили мене скромності, покірності, які навіть багатство мого батька не зуміло викоренити. І часто, коли жінка от-от мала здобути моє серце, я дивився на гомілку Лаулані. А часто, коли мене сповнювали гордощі й самовпевненість, я розмовляв з кісткою Кеоли — колись прудконогого бігуна, дужого борця і коханця, викрадача чужих жінок. Я завжди заспокоювався, коли дивився на них, і навіть можу сказати, що на них я заснував свою релігію і практику життя.

ДИТЯ ВОДИ

Я втомлено слухав нескінченну пісню Когокуму про подвиги й пригоди напівбога Мауї, полінезійського Прометея, що витяг з глибин океану суходіл гачком вудки, присиленої до неба, підняв небесне склепіння, під яким доти люди ходили рачки, бо не могли випростатись, і зупинив сонце з шістнадцятьма прудкими ногами й домовився з ним, що воно ходитиме небом повільніше; сонце, мабуть, було членом профспілки й воліло шестигодинний робочий день, а Мауї стояв за вільну конкуренцію робочої сили й за дванадцятигодинний день.

— А оце, — сказав Когокуму, — з родинної меле (пісні) королеви Лілілуокалані:

Мауї втратив терпець і почав змагатися з сонцем,

Наставив на нього пастку.

І зима подолала сонце,

А літо переміг Мауї…

Сам народившись на Гаваях, я знав тутешні міфи краще за цього старого рибалку, хоч не мав такої пам'яті, як він, що міг їх виспівувати годинами.

— І ти віриш у все це? — запитав я мелодійною гаванською мовою.

— Це було дуже давно, — задумливо відповів він. — Я не бачив Мауї на власні очі. Але всі наші старі люди з давніх-давен розповідали нам про це, як і я, старий, розповідаю своїм синам і онукам, а вони потім також розповідатимуть своїм синам і онукам, і так, поки й світ сонця.

— Ти віриш, — не вгавав я, — що Мауї залигав сонце, як дикого бугая, і підняв небо вище над землею? Це ж нахабна брехня!

— Я людина маленька й немудра, о Лакано! — відповів мені рибалка. — А проте я читав Біблію, яку місіонери переклали для нас по-гавайському, і там сказано, що Великий Чоловік Первопочатку створив землю, і небо, і сонце, і місяць, і зірки, і всяких тварин від коня дб таргана, і від стоноги й москіта до морської воші й медузи, і чоловіка, й жінку, — і все за шість день. Що ж, Мауї не зробив стільки. Він нічого не створив. Він лише дав лад світові і згаяв багато-багато часу, поки все вдосконалив. У кожному разі, куди легше й розважніше повірити малій брехні, ніж великій брехні.

Що я міг сказати? Докази його були логічні. Крім того, в мене боліла голова. І найдивовижніше, що я в душі визнавав його слушність. Адже теорія еволюції переконливо вчить нас, що людина справді ходила на чотирьох, перше ніж звестися на ноги; астрономія рішуче запевняє, що швидкість обертання землі навколо осі зменшується, отже, збільшується

день, а сейсмологи доводять, що Гавайські острови піднялися з океану під дією вулкана.

На щастя, я побачив, що бамбукова тичка, яка плавала на поверхні моря за кількасот футів від нас, раптом піднялася сторч і затанцювала, мов шалена. Це припинило нашу даремну суперечку; ми з Когокуму схопили весла й погнали наш маленький човен з прилаштованими обабіч шпугами задля рівноваги до тички, що стрибала на воді. Когокуму піймав волосінь, прив'язану до тички, й почав тягти її до себе, аж поки на кінці затріпотіла, виблискуючи на сонці вологим сріблом, двофутова укі-кікі. Ми кинули її на дно човна, де вона й далі відчайдушно билася. Когокуму взяв липкого слимака, відкусив від нього шматок, начепив живу принаду на гачок і кинув волосінь та грузильце за борт. Тичка знову лягла на воду, а човен поволі відплив геть. Оглянувши ще зо два десятки таких тичок, розташованих півколом, Когокуму витер руки об голі стегна й заспівав нудну, старезну, як сам світ, пісню про Куалі:

О великий рибальський гачок Мауї!

Манаї-і-калані (прикріплений до неба)!

Зсукана з землі волосінь тримає гачок,

Закинутий з високої Кауїкі!

А за принаду — червонодзьобий Алае,

Птах, посвячений Гіні!

Він занурився до Гаваїв,

Тріпочучи і вмираючи в муках!

Земля під водою спіймалася,

Випливла, випливла на поверхню!

Та Гіна сховала крило від птаха

Й розбила землю зісподу!

Внизу принаду зірвано,

Її відразу пожерла риба

Улуа глибин каламутних!

Його старечий голос був хрипкий і деренчливий — учора ввечері Когокуму випив на поминках забагато пива. Все це аж ніяк не зменшувало мого роздратування. В мене боліла голова. Сонце, віддзеркалене у воді, різало мені очі, а від ненастанного підстрибування бокових шпуг на збриженому морі нудило. Повітря було задушливе. З завітряного боку Вайгее, між білим берегом і рифом, цю застиглу задуху не ворушив ані найменший подих вітру. Я почував себе так погано, що вже хотів махнути рукою на рибу й вернутися на берег.

Лежачи горілиць з заплющеними очима, я втратив лік часові. Навіть забув, що Когокуму співає, поки він нагадав мені про це тим, що замовк. Аж почувши його вигук, я розплющив очі, хоч сонце світило мені просто в обличчя. Старий дивився вниз у водяну трубку — вузенький футляр два фути завдовжки, з одного боку відкритий, а з другого щільно затулений шматочком звичайного скла.

— Великий! — сказав він, передаючи мені трубку, і зсунувся у воду ногами вперед.

Когокуму занурився, навіть не плюснувши і не збриживши воду, перекрутився й поплив униз. Я стежив за ним у водяну трубку.

Когокуму був нудний чоловік, і його базікання дратувало мене, але тепер я мимоволі замилувався ним. Маючи понад сімдесят років, топкий, мов спис, і висхлий, як мумія, він робив те, що мало хто з молодих атлетів моєї раси зміг чи захотів би зробити. До дна було футів із сорок. Там я побачив те, що зацікавило старого: з-за коралового прискалка ледь виглядали мацаки восьминога. Гострі очі Когокуму помітили їх, хоч, коли старий поплив, вони поволі сховалися і від спрута не лишилося й знаку. Та Когокуму досить було тільки на мить угледіти один мацак, щоб відразу визначити розмір цілого спрута.

Тиск води на глибині в сорок футів — не дрібниця и для молодого плавця, проте Когокуму він, здається, не вадив. Я певен, що старий навіть не помічав його. Неозброєний, зовсім голий, якщо не рахувати коротенького мало — клаптя тканини круг стегон, — він не злякався величини спрута, якого вважав своєю здобиччю. Я бачив, як він ухопився правою рукою за прискалок, а ліву по саме плече засунув у печеру. З півхвилини він ворушив там нею, ніби щось шукав. Потім з-за прискалка, відчайдушно звиваючись, з'явилися мацаки, вкриті міріадами ссалець. Ухопивши руку старого, вони обкрутилися навколо неї, мов гадюки. Шарпнувши рукою кілька разів, Когокуму витяг нарешті й самого спрута — величезного восьминога, справжнє страховисько.

Та він начебто не дуже квапився повертатись у свою природну стихію, на повітря. На глибині в сорок футів, обкручений спрутом, що мав десь футів дев'ять від кінця одного мацака до кінця другого й міг легко потягти за собою найдужчого плавця, старий спокійно зробив єдине, що дало йому перевагу над страховиськом: устромив свою суху, яструбину голову у самий центр слизької, драглистої маси і кількома вцілілими старечими зубами прокусив спрутові серце. Після цього він почав підійматися вгору, поволі, як і повинен підійматися плавець, коли міняється тиск води від глибини до поверхні. Випірнувши біля човна, ще у воді, струшуючи з тіла огидну почвару, що присмокталася до нього,

старий грішник заспівав переможну пуле, яку співали до нього незчисленні покоління ловців восьминогів:

О Каналоо заказаних ночей!

Рівно стань на твердій землі!

Рівно стань на твердому дні, де лежить восьминіг!

Стань, підійми його з дна, з глибокого моря!

Випливи, о Каналоо!

Ворушися! Ворушися! Збуди восьминога!

Хай встав восьминіг, що лежить розпластавшись на дні…

Я заплющив очі, затулив вуха і навіть не подав йому руки, певний, що він і так вибереться в наш хиткий човен, анітрохи не ризикуючи перевернути його.

— Гарний спрут, — не вгавав старий. — Це вагіне (самиця). Я тобі зараз заспіваю про черепашку ковріе, червону ковріе, на яку ми звичайно ловимо спрутів…

— Ти поводився прегидко на поминках учора ввечері, — сказав я. — Я все знаю. Галасував, як навіжений

Усі поглухли від твого співу. Ти образив удовиного сина. Пив. мов свиня; в такому віці не можна пити цілими кухлями. Ти дограєшся, що якогось дня більше не встанеш. Сьогодні ти мав би крижем лежати…

— Га! — гмукнув Когокуму. — Ну, а ти, такий молодий, що ще навіть не народився, коли я вже був старий, ти не пив і вчора ліг спати разом з курми, а хіба сьогодні не лежиш крижем? Поясни мені, чому це так? Мої вуха прагнуть почути тебе, як горло прагнуло вчора пива. І дивися: нині я в чудовій формі, як любив казати той англієць, що приїздив сюди своєю яхтою, в пречудовій формі!

— Що з тобою балакати! — відповів я і здвигнув плечима. — Я знаю одне: що ти навіть чортові не потрібний. Поголоска про твій спів випередила тебе.

— Ні, — задумливо відповів старий, — не в тім річ. Чорт буде радий моєму приходові, бо я маю для нього напоготові кілька гарненьких пісеньок, давніх історій і пліток про високих алії (вождів); він кишки порве зі сміху. Дозволь мені пояснити таємницю свого народження. Моя мати — море. Я народився в здвоєному човні під час бурі Кони в протоці Кагоолаве. І від своєї матері, від моря, успадкував свою силу. Щоразу, коли я вертаюся в її обійми, припадаю до її грудей, як оце тепер, і знову стаю дужий. Вона — моя годувальниця, джерело життя…

"Тінь Антея!"— подумав я.

— Колись, — вів далі Когокуму, — як я справді постарію, люди скажуть, що я втонув у морі. Але їм тільки так здаватиметься. Насправді я повернуся в обійми своєї матері, щоб спочивати на її грудях під серцем до другого народження, коли я знову випливу на сонячне світло і запроменію красою молодості, як сам Мауї в свою молодечу пору.

— Релігійні химери, — заперечив я.

— Коли я був молодий, то часто сушив свою бідну голову релігійними химерами, — дав мені відкоша Когокуму. — Та послухай, о молодий мудрецю, мою старшу мудрість. А вона полягає ось у чому: що я старішаю, то рідше шукаю правди поза собою і більше знаходжу її в собі.

Чого мені спала думка про повернення до матері, про нове народження через матір? Ти не знаєш. І я не знаю. Але ніхто мені цього не казав, ніде я про це ані читав, ані чув, ця думка зродилася в мені самому, постала з глибини мого єства, такого глибокого, як море. Я не бог. Я нічого не створюю. Тому не створив і цієї думки. Я не знаю ні батька цієї думки, ні матері. Вона зродилася давно переді мною, тому вона й правдива. Людина не творить правди. Людина, якщо вона не сліпа, тільки пізнає правду, коли бачить її. Чи ця моя думка тільки сон?

— Може, ти сам сон, — засміявся я. — І я, і небо, і вся ця скам'яніла земля також сон, усе сон.

— Мені часто так здається, — поважно відповів старий. — Можливо, так воно і є. Цієї почі мені снилося, що я жайворонок, чудовий співучий жайворонок, як ті, що літають над гірськими пасовиськами Галеакали. І я лечу вгору, дедалі вище до сонця, і все співаю, так, як старий Когокуму ніколи не співав. Тепер я тобі розповідаю, як мені снилося, що я жайворонок і співаю в небі. А може, це я, справжній я, і є жайворонок? А те, що я тобі розповідаю, — сон, що сниться мені, жайворонкові? І хто ти такий, щоб відповісти мені "так" чи "ні"? Хіба ти можеш заперечити мені, що я не жайворонок, якому сниться, що він старий Когокуму?

Я здвигнув плечима, а він переможно повів далі:

— А звідки тобі відомо, що ти не старий Мауї, який спить і йому сниться, ніби він Джон Лакана[54], що розмовляє зі мною в човні? І хтозна, чи не прокинешся ти, старий Мауї, не почухаєшся і не скажеш, що тобі снився чудний сон, ніби ти гаоле?

— Не знаю, — відповів я. — Та якби я й сказав, що я Мауї, ти б мені не повірив.

— У снах сховано багато більше всього, ніж ми думаємо, — дуже поважно сказав він. — Сни спрямовані назад, у глиб століть, може, ще до

тих часів, які були перед початком. Хіба не могло снитися Мауї, що він підняв Гаваї з морського дна? А коли так, то вони — теж сон, а ти, і я, і цей спрут — тільки частина сну Мауї. І жайворонок також.

Він зітхнув і схилив голову на груди.

— І я сушу собі голову над цими нез'ясованими таємницями аж до знемоги, — знов озвався він, — і тоді мені хочеться забутись, і я п'ю пиво, йду ловити рибу, співаю і сню, ніби я жайворонок і виспівую в небі. Мені такий сон найдужче подобається, і він часто мені сниться, коли я вип'ю багато кухлів...

Посумнішавши, Когокуму зазирнув крізь водяну трубку на дно лагуни.

— Тепер довго риба не ловитиметься, — сказав він. — Поблизу шастає багато акул, і доведеться чекати, поки вони відпливуть. А щоб не нудно було, я заспіваю тобі пісню Лоно, її співають тоді, як витягають човна. Пам'ятаєш?

Дай мені стовбур дерева, о Лоно!

Дай мені головний корінь дерева, о Лоно!

Дай мені вухо дерева, о Лоно!..

— На бога, не співай! — перебив я йому. — В мене болить голова, а від твого співу стає ще гірше. Ти, може, нині й справді в пречудовій формі, але голос у тебе нікудишній. Краще розказуй сни або якісь побрехеньки.

— Погано, що ти такий молодий і вже хворий, — не образився старий. — Я більше не співатиму. А розкажу тобі таке, чого ти не знаєш і ніколи не чув: не сон і не побрехеньку, а те, що справді було. Не так уже й давно

тут, коло берега цієї лагуни, жив хлопець на ім'я Кей-ківаї, що означає, як тобі відомо, "Дитя Води". І він справді був дитям води. Його богами були море і боги риб, і від народження він знав мову риб, якої й самі риби не знали, поки одного разу її не підслухали акули від того хлопця.

А сталося це ось як. Прудконогі гінці рознесли всюди звістку й накази, що король об'їздить острів і мешканці тутешнього висілка Вайгее другого дня повинні влаштувати йому луау (бенкет). Як король вирушав у таку подорож, для мешканців маленьких селищ завше наставала скрута, бо не легко наповнити їжею стільки шлунків. Адже король щоразу їздив зі своєю дружиною та її служницями, з жерцями й чаклунами, з танцюристками, гравцями на флейтах і співаками гул, з вояками й служниками, зі своїми високими ватажками та їхніми жінками, чаклунами, вояками й челяддю.

Часом у таких малих селищах, як Вайгее, королівська гостина лишала після себе тривалі злидні й голод. Але короля треба було нагодувати, не годилося гнівати його. І коли звістка про таке лихо досягла Вайгее, всі, хто Добував їжу з поля, зі ставків, з гір і з моря, взялися готувати запаси на бенкет. І знаєш, усього добули — від найдобірнішого королівського таро до солодких колінець Цукрової тростини, від опігі до лшу, від курей до диких свиней і відгодованих пої цуценят, геть усього наготували, крім одного: рибалки не змогли добути омарів.

А треба тобі знати, що король найдужче любив омари, цінував їх понад усяку іншу пай-пай (їжу), і гінці не забули про це нагадати. І ось саме омарів не пощастило добути, а недобре гнівати королівський живіт! За риф напливло багато акул, ось чому не можна було спіймати омарів. Акули з'їли дівчину і одного старого діда, а з молодих чоловіків, що зважились пірнути по омари, одного також з'їли, одному відкусили руку, а ще одному руку й ногу.

Але там був Кейківаї, Дитя Води. Хлопець мав ще тільки одинадцять років, але був напіврибою і знав риб'ячу мову. І ось до його батька

прийшли громадські виборні й почали просити Дитя Води, щоб він наловив омарів для королівського живота і відвернув від них королівський гнів.

Те, що тоді сталося, всі знають і всі бачили. Бо рибалки, і їхні жінки, і вирощувачі таро, і птахолови, і громадські виборні, все селище Вайгее зібралося на березі позад тої кручі, де стояв Дитя Води й дивився на омарів глибоко на дні.

А одна акула, глянувши вгору своїми котячими очима, помітила його й послала акулячий клич про "свіже м'ясо", щоб зібрати всіх акул лагуни. Адже акули завше тримаються купи, тому вони такі дужі. І на той клич відгукнулося сорок акул, вони поприпливали, довгі й короткі, худі й гладкі, рівно сорок штук, і почали перемовлятися. "Глянь на ту дитину, на той ласий, смачний шматок людського м'яса, без морської солі, що вже нам остогидла. Пахуче й м'якеньке, воно так і розтане під серцем, коли живіт наш його проковтне і висмокче з нього солодкий сік".

А ще вони казали: "Він прийшов по омари. Коли він пірне, котрась із нас спіймає його. Це не дід, якого ми вчора з'їли, ликавий і висхлий за довгий вік, і не той молодик, що мав надто тверді м'язи; він м'якенький, такий м'якенький, що розтане в горлі, перше ніж попаде в живіт. Коли він пірне, ми всі кинемось на нього, і котрась одна, щаслива, спіймає його і вмент проковтне: один укус, один ковток, і хлопчик опиниться в животі най-щасливішої з нас".

А Кейківаї, Дитя Води, нишком підслухав їхню балачку, бо знав акулячу мову; і звернувся він тією мовою з молитвою до акулячого бога Моку-Галії, і акули чули ту молитву, і помахували одна одній хвостами, і підморгували своїми котячими очима, що, мовляв, розуміють його. А він сказав: "Я зараз пірну по омари для короля. І ніякої біди мені не буде, бо акула з найкоротшим хвостом — моя приятелька й захистить мене".

З цими словами він підняв брилу застиглої лави й кинув у воду; голосно плеснувши, вона впала за двадцять футів убік. Сорок акул попливло на той плескіт, і, поки вони похопилися, що схибили, хлопець досягнув дна й виплив назад з ситим омаром для короля, омаром вагіне, повним яєць.

"Га! — вигукнули розлючені акули, — Серед нас є зрадниця. Той смачний хлопчак, той ласий шматочок сам сказав, котра з нас урятувала його. Ану, поміряймося хвостами!"

Так і зробили; вони стали в довгий ряд, одна коло одної, і короткохвості намагались обдурити інших, витягалися, щоб здаватись довшими, а довгохвості також дурили одна одну й витягалися, щоб їх часом хто не обдурив. І всі вони страшенно розсердились на ту, яка мала найкоротший хвіст, і накинулись на неї з усіх боків, і зжерли її, що й сліду не лишилося.

І знов акули почали чекати, щоб Дитя Води пірнув у воду, і знов почули, як він молився акулячою мовою Моку-Галії і сказав: "Акула з найкоротшим хвостом — моя приятелька й захистить мене". І Дитя Води знов шпурнув брилу застиглої лави, цього разу на двадцять футів у протилежний бік. Акули кинулись на плескіт і з поспіху наштовхувались одна на одну, збивали хвостами піну, нічого не бачили й гадали, що котрась інша ковтає ласий шматок. А Дитя Води знов виліз із ситим омаром для короля.

І тридцять дев'ять акул заходилися міряти хвости і зжерли ту, в якої хвіст виявився найкоротший, і їх стало тридцять вісім. А Дитя Води й далі їх дурив таким самим способом, і акули робили те, що я вже тобі казав, і за кожну акулу, яку з'їдали інші акули, на кручі з'являвся ситий омар для короля. Звісно, акули сварилися й сперечались, коли доходило до хвостів, але мірялися вони справедливо й чесно, бо коли їх лишилося тільки дві, то це справді були найбільші з усіх сорока.

І Дитя Води знов заявив, що акула з найкоротшим хвостом — його приятелька, обдурив тих двох останніх, ще раз шпурнувши брилу лави, і знов витяг омара. Кожна з акул запевняла, що в другої хвіст коротший, вони затіяли бійку, намагаючись з'їсти одна одну, і та, що з довшим хвостом, перемогла…

— Стривай, о Когокуму! — перебив я. — Ти забув, що та акула вже…

— Я знаю, що ти хочеш сказати, — не дав він докінчити мені. — І це правда. Їй довго довелося їсти тридцять дев'яту акулу, бо в животі тридцять дев'ятої акули було вже дев'ятнадцять інших акул, а в животі сорокової також було дев'ятнадцять акул, яких вона з'їла, і вона вже не мала такого апетиту, як на початку. Але не забувай, що то була дуже велика акула.

Отож їй так довго довелося їсти ту акулу і дев'ятнадцять інших, які були в животі тієї акули, що вона ще не скінчила й до смерку, коли люди Вайгее пішли додому з омарами для короля. І що ти думаєш? Чи не знайшли вони вранці на березі мертву акулу, яка репнула від того всього, що з'їла?

Когокуму замовк і хитро подивився на мене.

— Стривай, о Лакано! — спинив він слова, що вже були в мене на язиці. — Я знаю, що ти ще скажеш. Скажеш, що я не бачив цього навіч, а тому й не знаю, чи воно все не вигадане. Але я таки знаю і можу тобі довести. Батько мого батька знав онука того чоловіка, що доводився дядьком батькові хлопчика. Крім того, он на тій кручі, куди я показую пальцем, стояв Дитя Води і звідти пірнав. Там багато омарів. Я сам ловив їх. І часто бачив там акул. І там на дні, я бачив і рахував, є тридцять дев'ять лавових брил — їх накидав той хлопчак так, як я тобі розповідав.

— Але… — почав я.

— Га! — перебив він. — Глянь! Поки ми гомоніли, риба знов почала клювати.

Старий показав на три бамбукові тички, які шалено підстрибували сторчма на воді: то на гачки спіймалася риба і рвалася з волосіні. Нахиляючись по весла, він усе ще мурмотів до мене:

— Звичайно, я знаю. Тридцять дев'ять брил лежать там і досі. Можеш сам будь-коли порахувати їх. Звісно, я знаю, і знаю, що це правда.

А КІМОВІ СЛЬОЗИ

У китайському кварталі Гонолулу стояв крик і вереск, але не скидалося на якийсь скандал. Ті, хто його чув, тільки знизували плечима й поблажливо всміхалися — видно, такий галас був для них звичайною подією.

— Що там таке? — запитав у своєї дружини Чін Мо, прикутий до ліжка гострим плевритом; вона, дослухаючись, саме зупинилася на хвилинку біля відчиненого вікна.

— Та нічого немає, то все А Кім, — була відповідь. — Мати знов його лупцює.

Екзекуція відбувалася в садку, що прилягав до задньої частини будинку, на фасаді якого красувалася пишна таблиця: "КОМПАНІЯ А КІМ. УНІВЕРСАЛЬНА КРАМНИЦЯ". Той квадратовий садок, футів з двадцять завдовжки, був справжнім парком у мініатюрі, так хитро влаштованим, що здавався хтозна-яким великим. Там росли карликові сосни й дуби, столітні, а проте не вищі як два-три фути; їх привозили за великі гроші й дуже берегли. Філігранний місток, на крок завширшки, дугою нависав над малесенькою річечкою, що текла строминами й водоспадами з маленького озерця, повного золотих рибок з оранжевими поплавцями, які порівняно з самим водоймищем і навколишнім краєвидом здавалися

китами. З усіх боків в озерце дивилися вікна легких кількаповерхових будинків. А посеред садка, на вузькій, посипаній жорствою стежці поблизу озерця, А Кім діставав прочуханку.

А Кім був не китайський хлопчак такого віку, коли дітям часто перепадає на горіхи. Це йому належала універсальна крамниця "Компапія А Кім", і набув він її на довгорічні заощадження законтрактованого кулі, що виросли в банку до чотиризначної цифри і солідного кредиту. Півсотні літ і зим пролетіли вже над головою А Кіма і в своєму леті зробили його поважним та огрядним. Малий на зріст, він собою нагадував диню, а обличчя мав кругле, як місяць уповні. Шовковий одяг додавав йому гідності, а чорна шовкова ярмулка з червоним ґудзиком посередині — тепер (ой леле!) вона лежала на землі — була така сама, як у всіх багатих і шанованих купців, одноплемінців А Кіма.

Але тієї хвилини в ньому не видно було й крихти гідності. Весь скорчений, він угинався під градом ударів бамбукової палиці, затуляючи руками обличчя й голову. Коли палиця влучала в суглоби або в лікті, його тіло несамохіть здригалося з болю. Сусіди у вікнах задоволено спостерігали ту сцену.

А та жінка, що завдяки багаторічній практиці так спритно орудувала палицею! їй було сімдесят чотири роки, і вона не здавалася ні на день молодшою. Її тонкі ноги були вбрані в бахматі штани з чорного, цупкого, блискучого шовку. Рідкі сиві коси, скручені вузликом, відслоняли вузький жорстокий лоб. Брови в неї давно вилізли, а маленькі, мов головки у цвяшків, очі були чорні, як терен. Вона страхітливо скидалася на труп. На її висхлих руках, що виглядали з широких рукавів, не було м'язів, і під жовтою, ніби пергамент, шкірою напиналися тільки вузлуваті жили. І від кожного помаху на руках тієї мумії торохтіли, зсуваючись угору і вниз, нефритові браслети.

— На! — пронизливо вигукувала вона, ритмічно вимахуючи палицею і супроводжуючи кожне речення трьома ударами. — Я забороняю тобі

розмовляти з Лі Фа. А ти нині стояв з нею на вулиці. Десь годину тому. І простояв рівно тридцять хвилин. Де таке видано?

— Це все проклятущий телефон, — буркнув А Кім, і вона спинилася, щоб почути його відповідь. — Вам сказала місіс Чанг Люсі. Я знаю. Бачив, як вона дивилася на мене. Я звелю забрати телефон. То чортова вигадка.

— Він вигадка всіх чортів разом, — погодилася місіс Тай Фу, знову замахнувшись палицею. — Але він лишиться. Я люблю поговорити з місіс Чанг Люсі телефоном.

— У неї очі — як у десяти тисяч кішок, — сказав А Кім і скорчився, діставши палицею по руках. — А язик — як у десяти тисяч жаб, — додав він, поки настиг новий удар.

— Вона мерзенна, нахабна повія, — заявила місіс Тай Фу.

— Місіс Чанг Люсі завжди була така, — погодився А Кім, як і належало слухняному синові.

— Я кажу про Лі Фа, — поправила його мати й палицею підтвердила свою думку. — Ти знаєш, що вона тільки наполовину китаянка. Її мати була безсоромна каначка. Вона носить спідниці, як ті розбещені жінки гаоле (білих) і корсет, я сама бачила. Де її діти? А вона ж поховала двох чоловіків.

— Один утонув, а другого вбив кінь, — пояснив А Кім.

— Поживи з нею рік, і ти, негідний сину шляхетного батька, радий будеш утонути або загинути під конем.

Приглушений сміх глядачів у вікнах був нагородою за її дотепність.

— Ви самі поховали двох чоловіків, шановна матусю, — насмілився заперечити їй А Кім.

— У мене стало розуму не вийти за третього. А крім того, мої чоловіки померли чесно в ліжку. Їх не вбив кінь і не забрало море. Та яке до цього діло нашим сусідам? Чого ти повинен розповідати їм, що в мене було два чоловіки, чи десять, чи не було жодного? Ти осоромив мене перед людьми, і за це я тебе добре налупцюю.

А Кім витримав зливу ударів, а коли засапана, втомлена мати спинилася, зауважив:

— Я, шановна матусю, завжди наполягав і благав вас, щоб ви били мене в хаті при зачинених вікнах і дверях, а не на вулиці чи в садку…

— Ти назвав ту негідницю Лі Фа Сріблястою Місячною Квіткою, — знову почала місіс Тай Фу з чисто жіночою непослідовністю, але з добрим наслідком, бо змусила сина урвати свою скаргу.

— Це вам сказала місіс Чанг Люсі, — мовив він.

— Мені сказали телефоном, — ухильно відповіла мати. — Я не можу впізнати всі голоси, що розмовляють зі мною тією вигадкою всіх чортів разом.

Дивно, але А Кім навіть не пробував уникнути палиці, хоч міг легко втекти від матері. А вона знаходила все нові й нові причини, щоб додати йому кари.

— Ох і вісляча ж натура! Чому ти не плачеш? Своєю впертістю ти ганьбиш наших предків! Ніколи я не могла ввігнати тебе в сльози. Навіть як ти був маленький. Ну, кажи! Чому ти не плачеш?

Стомившись і засапавшись від натуги, вона кинула палицю й затрусилася, ніби в нервовому нападі.

— Не знаю, — відповів А Кім, занепокоєно дивлячись на матір. — Мабуть, такий уже я вдався. Я зараз принесу стільця, ви сядете, й вам полегшає.

Але мати, злісно пирхнувши, відмахнулась від нього й по-старечому подріботіла садком до будинку. А Кім тим часом підняв ярмулку й заходився пригладжувати вбрання та розтирати синці, відданими очима поглядаючи вслід матері. Він навіть усміхався: можна було подумати, що йому подобається така прочуханка.

Так перепадало А Кімові від самого дитинства, коли він жив ще на високому березі біля одинадцятого порога річки Янцзи. Там народився його батько і ціле своє життя, від ранньої молодості до смерті, працював річковим кулі. Коли він помер, А Кім, ще також молодий, перебрав по ньому цей почесний фах. З давніх-давен, ще з тих часів, про які навіть не збереглося переказів, усі чоловіки в їхньому роді були річкові кулі. За Христа його предки по прямій лінії робили те саме, що й він: біля входу в ущелину зустрічали схожі одна на одну джонки, прив'язували до кожної довжелезну линву, і, залежно від величини джонки, бралося за неї від ста до двохсот чоловік — велика двонога сила. Зігнувшись так, що руки їхні мало не досягали землі, а голови були на фут від неї, вони тягли джонку пінявою водою до того місця, де кінчалась ущелина.

Мабуть, протягом сторіч платня за ту роботу не мінялася. Його батько, батько його батька і сам він, А Кім, отримували ту саму винагороду — одну чотирнадцяту цента з джонки, принаймні так вирахував А Кім, коли вже був на Гаваях. Довгими щасливими літніми днями, коли вода була спокійна, джонок багато, а сонце не заходило шістнадцять годин, за шістнадцять годин такого героїчного мордування можна було заробити понад цент. Але за цілий рік такий річковий кулі не заробляв більше, як півтора долара. І вони прихитрялися жити і справді жили на таку платню. Жінки-служниці за свою роботу отримували на рік

долар. Мешканці Ті Ві, що плели мережі, заробляли на рік від одного до двох доларів. І жили на ті гроші, чи, радше, не вмирали. Проте річкові кулі мали ще підробіток; завдяки цьому підробіткові їхній фах усі вважали почесним, а гільдія річкових кулі стала спадковою закритою корпорацією, чимось на зразок робітничої спілки. Одна джонка з п'яти, що їх вони тягли вгору через пороги або спускали вниз, не доходила цілою, а одна з десяти й зовсім розбивалася. Кулі річкової гільдії знали примхи й норов течії і витягали, вигрібали, виловлювали мережами мокрий урожай. Члени цієї гільдії викликали заздрощі в інших кулі, бо могли собі дозволити пити пресований чай і щодня їсти рис четвертого гатунку.

А Кім також був задоволений своєю працею і пишався нею, поки одного злощасного весняного дня, у сніг і в град, не витяг з води кантонського моряка, що тонув у них коло берега. І ось від того мандрівника, що грівся біля його груби, А Кім уперше почув чарівне слово — Гаваї. Сам він ніколи не був у тому раю для трудівників, сказав моряк, але багато китайців з Кантона подалося туди, і він чув, що вони писали в своїх листах додому. На Гаваях ніколи не буває ні морозу, ні голоду. Навіть свині, яких там ніхто не годує, гладшають від сили-силенної недоїдків, що лишаються після людей. Будь-яка кантонська чи янцзинська родина могла б прохарчуватися тим, що викидає гавайський кулі. А платня! Десять золотих доларів на місяць, або двадцять колоніальних, — ось що одержує законтрактований китайський кулі від білих дияволів — цукрових королів. За рік кулі одержує величезну суму: двісті сорок колоніальних доларів, себто вето разів більше, ніж кулі на одинадцятому порозі річки Янцзи, хоч у сто разів тяжче працює. Одне слово, якщо все зважити, то гавайський кулі живе у сто разів краще, а коли його роботу цінують, то й у тисячу. До того ж там чудовий клімат.

І двадцятичотирьохрічний А Кім, незважаючи на материні благання й прочуханки, вийшов із стародавньої почесної гільдії річкових кулі з одинадцятого порога, влаштував матір служницею до голови гільдії за долар на рік і за одяг, що коштував не менше як тридцять центів, і вирушив річкою Янцзи до великого моря. Багато пригод, тяжкої праці і

злигоднів зазнав А Кім, поки йому пощастило найнятися матросом на морську джонку й добратись до Кантона. Двадцяти шести років він продав п'ять років свого життя й праці гавайським цукровим королям і серед восьмисот законтрактованих кулі відплив до островів на смердючому пароплаві, списаному в компанії Ллойда[55], а вели той пароплав божевільний капітан і його п'яні помічники.

Почесною вважали на батьківщині А Кіма працю річкового кулі. На Гаваях, отримуючи в сто разів більшу платню, він переконався, що його мають за найнижчого: ніхто не стояв нижче за кулі, які працювали на плантаціях. Одначе кулі, предки яких тягли джонки через одинадцятий поріг річки Янцзи ще до народження Христа, неодмінно успадковували одну свою характерну рису, а саме — терплячість. А Кім також був терплячий. На кінець п'ятого року, коли виходив термін контракту, худорлявому, як завжди, А Кімові бракувало на банковому рахунку до тисячі рівно десять колоніальних доларів.

На ці гроші він міг повернутися на річку Янцзи і жити там довіку багатою людиною. Він наскладав би ще більше грошей, якби при нагоді обережно не грав у чефа і фантан і якби цілий рік не працював на тростинових плантаціях, де кишіли сколопендри й скорпіони, в дрімотному чаду опію. Він не курив опію всі п'ять років тільки через те, що то була досить дорога звичка. Моральних сумнівів він не мав. Просто на той трунок ішло забагато грошей.

Та А Кім не повернувся до Китаю. Він придивився до ділового життя на Гаваях і сповнився великого шанолюбства. Щоб грунтовно опанувати торгівлю та англійську мову, він шість місяців був за крамаря на плантації. На кінець своєї служби він знав про ту крамницю більше, ніж будь-який управитель плантації знає взагалі про будь-яку підпорядковану йому крамницю. Коли він лишав ту роботу, то отримував уже на місяць сорок золотих, або вісімдесят колоніальних доларів, і почав набирати тіла. До законтрактованих кулі він тепер ставився згорда. Управитель запропонував йому підвищення — шістдесят золотих доларів, що за рік склало б казкову суму: тисячу чотириста сорок

колоніальних доларів, або в сімсот разів більше за його річний заробіток на річці Янцзи, де він працював як двонога конячина, отримуючи одну чотирнадцяту цента за кожну джонку.

Проте А Кім не лишився, а поїхав до Гонолулу й почав усе спочатку у великій універсальній крамниці "Фонг і Чоу Фонг" за п'ятнадцять золотих доларів на місяць. Він пробув там півтора року, а коли йому минуло тридцять три, пішов звідти, хоч господар-китаєць платив йому вже по сімдесят п'ять доларів. Отоді він і повісив на фасаді таблицю "КОМПАНІЯ А КІМ. УНІВЕРСАЛЬНА КРАМНИЦЯ". А ще від кращих харчів у його постаті з'явився перший натяк на округлість дині, що пізніше стала його основною прикметою.

З кожним роком А Кімові краще велося, і надії, які подавала його постать, мали от-от здійснитися; сам він був уже членом вибраного й могутнього Гаї Гум Тонга, а також об'єднання китайських купців і звик до ролі господаря на обідах, що коштували більше, ніж він міг би заробити за тридцять років праці на одинадцятому порозі. Двох речей йому не вистачало: дружини і матері, що частувала б його палицею, як колись.

У тридцять сім років А Кім перевірив свій рахунок у банку. Там виявилося три тисячі золотих доларів. За дві з половиною тисячі і невеличку заставну він міг купити триповерховий легкий будинок і навічно землю, де стояв той будинок. Але тоді на дружину лишалося тільки п'ятсот доларів. Фу Ї-по мав на відданні дочку з маленькими ногами, яку ладен був привезти з Китаю і продати за вісімсот доларів, додавши витрати на дорогу. Навіть більше: він погоджувався взяти п'ятсот доларів готівкою, а на триста одержати шестивідсотковий вексель.

А Кімові, вгодованому тридцятисемирічному парубкові, справді хотілося мати дружину, а надто з маленькими ногами; він-бо народився і виховався в Китаї, і образ жінки з маленькими ногами глибоко ятрив йому серце. Але ще дужче, куди дужче, ніж дружини з маленькими ногами, йому бракувало матері та солодких ударів її палиці. Отож він

відхилив вигідні умови Фу Ї-по, а натомість куди меншим коштом привіз матір і зробив її з служниці в голови гільдії річкових кулі, що отримувала за рік один долар і на тридцять центів одягу, господинею свого гонолульського триповерхового будинку з двома служницями, трьома клерками і швейцаром, не кажучи вже про цілі стоси краму на полицях, ціна якого досягала десяти тисяч доларів; там можна було знайти все — від дешевого ситцю до найдорожчих шовків з вишитими візерунками.

Бо треба сказати, що навіть уже тоді А Кімова крамниця обслуговувала американських туристів.

Тринадцять років А Кім прожив порівняно щасливо — мати господарювала в домі і систематично його била, справедливо й несправедливо, за дійсні провини й вигадані. А через тринадцять років він дужче ніж будь-коли серцем і головою відчув тугу за дружиною, а крижами — за сином, що лишився б після нього і продовжив династію "Компанія А Кім". Це була мрія, що хвилювала чоловіків ще відтоді, як вони почали привласнювати собі право на полювання, монополізувати піщані обмілини на риболовлю і нападати на чужі селища, змушуючи їхніх мешканців братися до мечів. Ця мрія однаково властива королям, мільйонерам і китайським купцям з Гонолулу, хоч вони й дякують богові, що він створив їх хай і на свою подобу, але не схожими один на одного.

Ідеал жінки, що захоплював А Кіма в п'ятдесят років, був не схожий на той, що захоплював його в тридцять сім. Тепер він хотів дружини не з маленькими ногами, а незалежної, що вільно ступає нормальними ногами, і чомусь вона у вденішніх мріях і нічних снах з'являлася йому в образі Лі Фа, Сріблястої Місячної Квітки. Байдуже, що вона була дочкою матері каначки і двічі повдовіла, що вона носила спідниці білих дияволиць, корсет і черевички на високому підборі! Вона його вабила. Здавалося, ніби сама доля призначила, щоб вони разом почали рід, який у багатьох поколіннях буде володіти й керувати універсальною крамницею "Компанія А Кім".

— Я не хочу, щоб у мене була невістка тільки наполовину паке, — часто казала А Кімові мати ("паке" по-гавайському звуться китайці). — Моя невістка має бути чистокровна паке, як ти, мій син, і я, твоя мати. І вона повинна носити штани, як носили їх усі жінки в нашому роду. Жінка в спідниці білих дияволиць і в корсеті не може як слід шанувати наших предків. Корсет і пошана до предків не ходять у парі. Так і в тієї безсоромної Лі Фа. Вона зухвала, незалежна й не коритиметься ані своєму чоловікові, ані матері свого чоловіка. Ця нахаба уявлятиме собі, що вона — джерело життя й основоположниця роду, і не визнаватиме предків, які були до неї. Вона глузує з наших кадильних свічок, молитовників і домашніх богів, мені про це достеменно відомо…

— Від місіс Чанг Люсі, — простогнав А Кім.

— Не тільки від місіс Чанг Люсі, о сину мій. Я багатьох розпитувала. Принаймні чоловік із десять чуло, як вона називала наші кумирні мавпятниками. Це її слова, тієї, що їсть сиру рибу, сирих черепашок і печених собак. Наші кумирні — мавпятники! Але заміж вона залюбки вийшла б за тебе, за мавпу, бо твоя крамниця — справжній палац, а багатство зробило тебе великою людиною. Вона вкриє ганьбою і мене, і твого батька, що давно помер чесною смертю.

До цього питання вони більше не поверталися. А Кім знав, що мати правду каже. Недарма Лі Фа народилася сорок років тому від батька китайця, що відмовився від давніх традицій, і матері каначки, найближчі предки якої порушили табу, скинули своїх полінезійських богів і легковажно почали дослухатися до проповідей християнських місіонерів про їхнього далекого, невидимого бога. Лі Фа, освічена жінка, що вміла читати й писати по-англійському, но-гавайському і трохи по-китайському, заявляла, буцімто ні в що не вірить, хоч у глибині душі й побоювалася кагунів (гавайських чаклунів), які, вона була певна, могли відігнати біду або, навпаки, накликати смерть. А Кім добре розумів, що Лі Фа ніколи не ввійде в його дім на те, щоб складати шану його матері й бути їй рабинею, як споконвіку заведено в китайців. З погляду китайців Лі Фа була сучасною жінкою, феміністкою; вона їздила верхи, в нескромному

вбранні красувалася на пляжі Вайкікі, а на луау (бенкетах) не раз, на превелику радість пліткарів, витанцьовувала гулу з людьми, не вартими й доброго слова.

Сам А Кім, на покоління молодший за свою матір, теж був отруєний духом сучасності, хоч давній лад тримався в ньому так міцно, що потай А Кім відчував, як його торкається закурена рука минулого. Проте він страхував своє майно і своє життя, збирав кошти для місцевих китайських революціонерів, що хотіли перетворити Небесну імперію в республіку, підтримував команду бейсболістів з гавайських китайців, що перемогла в цьому американському спорті самих американців, розмовляв про теософію з японським буддистом і постачальником шовку

Катсо Сугурі, давав хабарі поліції, вносив свою пайку праці та грошей в політику анексованих Гаваїв і намірявся купити машину. А Кім ніколи не зважувався заглянути собі в душу й поміркувати, в чому він відступив від давніх звичаїв. Його мати належала старовині, він шанував її і був щасливий під її палицею. Лі Фа, Срібляста Місячна Квітка, належала новому часові, а все ж без неї А Кім не міг бути зовсім щасливий.

Бо він кохав Лі Фа. Повновидий, як місяць, схожий постаттю на диню, спритний ділок, збагачений досвідом п'ятдесяти років життя, А Кім ставав поетом, коли думав про Лі Фа. Для неї він вигадував цілі поеми наймень, перевтілював її у квітки і філософські абстракції краси й довершеності. Для нього, єдиного з усіх чоловіків на світі, вона була Квіткою Сливи, Тишею Жіночності, Квіткою Раювання, Місячною Лілеєю і його Цілковитим Спокоєм. І коли він мурмотів ті солодкі наймення любові, йому здавалося, що в них відлунює шепіт потоку, голос срібного дзвоника, духмяність олеандр і ясмину. Вона була для нього поемою про жінку, лірикою серця, небесною втіхою для тіла й для душі, долею і щастям, призначеними йому ще до того, як боги створили першого чоловіка і першу жінку, ті самі боги, що з примхи створили всіх чоловіків і всіх жінок на радощі й на горе.

Та мати дала йому в руки пензлик і поклала перед ним на столі письмову табличку.

— Намалюй ієрогліф "одружуватися", — звеліла вона.

Він послухався, майже не здивувавшись, і з майстерністю, властивою китайцям, що мали добру вправу в письмі, намалював символічний знак.

— Розшифруй його, — наказала мати.

А Кім глянув на неї; він хотів їй догодити, але не знав, чого вона хоче.

— З чого цей ієрогліф складається? — наполягала вона. — Що означає кожен з трьох складників, які разом дають: "одружуватися", "одруження", "шлюб і весілля чоловіка з жінкою"? Намалюй їх, намалюй усі три окремо, щоб ми побачили, як розумні стародавні мудреці скомпонували ієрогліф "одружуватися".

А Кім послухався, намалював їх і побачив, що один із складників означає руку, другий вухо, а третій жінку.

— Прочитай їх, — звеліла мати. І він прочитав.

— Так воно й є, — мовила мати. — В цьому й полягав великий зміст ієрогліфа "одружуватися". Таким віддавна було одруження, і таким воно завжди буде в моїй хаті. Чоловіча рука бере жінку за вухо і веде її до свого дому, де вона має коритися йому і його матері. Отак і мене взяв колись за вухо твій батько, що давно помер чесною смертю. Я придивилася до твоєї руки. Вона не така, як у твого батька. І я придивилася до вуха Лі Фа. Ти її ніколи не приведеш за вухо. Не таке воно в неї. Я ще Довго житиму і до самої смерті буду господинею в домі свого сина, як велить наш давній звичай.

— Але ж вона моя шановна мати, — виправдувався А Кім перед Лі Фа.

Він був трохи збентежений, бо Лі Фа, довідавшись, що місіс Тай Фу пішла до храму китайського ескулапа принести в жертву сушену качку й помолитися за своє кволе здоров'я, скористалася з нагоди і відвідала його в крамниці.

Лі Фа склала свої зухвалі, непідмальовані губи так, що вони скидалися на ледь розпуклий трояндовий пуп'янок, і відповіла:

— Для Китаю це, може, й добре. Я Китаю не знаю. Але тут Гаваї, а на Гаваях чужоземці міняють свої звичаї.

— А все ж таки вона моя мати, — не здавався А Кім, — мати, що народила мене, байдуже, де я тепер живу, — чи в Китаї, чи на Гаваях, о Срібляста Місячна Квітко, яку я хочу взяти собі за дружину.

— Я мала двох чоловіків, — спокійно сказала вона. — Один був паке, а другий — португалець. Я багато чого навчилася від обох. Крім того, я дістала освіту. Вчилася в коледжі і грала на роялі перед публікою. Але найбільше навчилася від своїх чоловіків. І знаю, що паке найкращі чоловіки. Я вийду заміж тільки за паке. Але за вухо він мене не поведе…

— Звідки ви про це знаєте? — підозріливо перебив її А Кім.

— Від місіс Чанг Люсі, — відповіла вона. — Місіс Чанг Люсі переказує мені все, що їй розповідає ваша мати, а ваша мати багато їй розповідає. Отож дозвольте попередити вас, що вухо в мене до цього не пристосоване.

— Це саме сказала мені й моя шановна мати, — простогнав А Кім.

— І це саме ваша шановна мати переказала місіс Чанг Л юсі, а та мені, — незворушно додала Лі Фа. — А тепер я скажу вам, о мій майбутній третій чоловіче, що не народився ще той, хто поведе мене за вухо. На Гаваях такого не заведено. Я піду з ним руч об руч, поряд, рівна

з рівним, як кажуть гаоле. Мій чоловік-португалець був іншої думки. Він пробував мене бити. Я тричі відводила його в поліцію, і він щоразу відробляв кару на рифах. Скінчилося тим, що він потонув.

— Моя мати була мені матір'ю п'ятдесят років, — вів своєї А Кім.

— І п'ятдесят років била вас, — захихотіла Лі Фа. — Як мій батько, бувало, сміявся з Яп Тен-шіна! Як і ви, Яп Тен-шін народився в Китаї і привіз звідти давні звичаї. Старий батько завжди лупцював його палицею. Він любив батька. Та батько почав бити Яп Тен-шіна ще дужче, коли місіонер навернув його на християнство. Щоразу, коли він ходив на проповідь, батько бив його. І щоразу місіонер, довідавшись про це, соромив Яп Тен-шіна, що він дозволяє батькові бити себе. А мій батько все сміявся з них, бо він був вільнодумець і швидше за інших чужоземців відмовився від давніх звичаїв. Усе лихо в тому, що Яп Тен-шін мав щедре на любов серце. Він любив свого шановного батька і любив бога любові християнського місіонера. Але врешті в мені він знайшов найбільшу любов, любов до жінки. Зі мною він забув і свою любов до батька, і любов до велелюбного Христа.

І він запропонував моєму батькові за мене шістсот золотих доларів — не велику ціну, бо ноги в мене були звичайні. Але я наполовину каначка. А тому заявила, що я не рабиня і не хочу, щоб мене продавали чоловікові. Моєю вчителькою в коледжі була одна стара панна гаоле, вона казала, що жіночому коханню немає ціни і його не можна продати за гроші. Може, тому вона й лишилася старою панною. Вона була негарна і не знайшла собі чоловіка. Моя мати каначка казала, що в них нема звичаю продавати дочок за гроші. Їх віддають за кохання, і вона вислухав прохання Яп Тен-шіна, якщо він улаштує скільки належиться розкішних луау. Мій батько паке, як я вже вам казала, був вільнодумець. Він запитав мене, чи я хочу вийти заміж за Яп Тен-шіна. Я відповіла:

"Так", — і сама, з власної волі пішла до нього. Це його вбив кінь, але поки він жив, то був дуже добрим чоловіком.

А щодо вас, А Кіме, то я завжди вас поважатиму й любитиму, і одного дня, коли вам не треба буде вести мене за вухо, я одружуся з вами, перейду сюди і залишуся тут назавжди. Ви тоді станете найщасливішим паке на Гаваях, бо в мене було вже два чоловіки, я вчилася в коледжі і дуже добре знаю, як зробити чоловіка щасливим. Але це буде аж тоді, як ваша мати перестане вас бити. Місіс Чанг Люсі казала мені, що вона б'є вас дуже боляче.

— Авжеж, — признався А Кім. — Ось гляньте! — Він закотив свої широкі рукави, показуючи до ліктів гладенькі, пухкі руки: вони були геть у синцях і червоних попругах, які свідчили про те, скільки ударів призначалося на його голову й обличчя і що то були за удари.

— Але вона ні разу не довела мене до плачу, — поспішився додати А Кім. — Ніколи, навіть як я ще був малим хлопцем.

— Те саме каже й місіс Чанг Люсі, — потвердила Лі Фа. — Вона каже, що ваша шановна мати часто скаржиться їй, що ні разу не довела вас до плачу.

Застережливий посвист одного з клерків почувся надто пізно. Ввійшовши в дім з садка, місіс Тай Фу з'явилася перед ними в задніх дверях. Ніколи А Кім не бачив у матері такої погрози в очах. Не звертаючи уваги на Лі Фа, вона закричала:

— Ну, тепер ти в мене заплачеш! Я тебе так налупцюю, що ти вмиєшся слізьми!

— То ходімо до кімнати, шановна матусю, — запропонував син. — Зачинимо вікна й двері, і ви наб'єте мене.

— Ні! Я тебе тут битиму, перед очима всього світу і цієї безсоромної жінки, що сама хоче взяти тебе за вухо і назвати це блюзнірство одруженням! Стій і дивися, безсоромнице!

— А я й так не пішла б, — сказала Лі Фа і зміряла клерків зухвалим поглядом, — І побачимо, хто, крім поліції, зважиться мене вигнати звідси.

— Ти ніколи не будеш моєю невісткою! — відрубала місіс Тай Фу.

Лі Фа кивнула головою і додала:

Та все одно ваш син буде моїм третім чоловіком.

— Ти хочеш сказати, коли я помру? — верескнула стара.

— Сонце сходить щоранку, — загадково мовила Лі Фа. — Я скільки живу бачила, що воно сходить…

— Тобі сорок років і ти носиш корсети.

— Але не фарбую волосся, до цього ще дійдеться, — спокійно відповіла Лі Фа. — А щодо мого віку, то справді на день Камегамеги мені сповниться сорок один. І сорок років я бачила, як сходить сонце. Мій батько дожив до глибокої старості. І перед смертю сказав мені, що сонце як сходило, коли він був ще малим хлопчиком, так і тепер сходить, різниці він не помітив. Земля кругла. На око цього не видно, але можна прочитати в будь-якому підручнику географії. Земля кругла і весь час обертається навколо своєї осі, кружляє безперестанку. Пори року й життя обертаються разом з нею. Те, що є тепер, було вже раніше. Те, що було, буде знову. Пора збирання плодів хлібного дерева і манго завжди повертається, чоловіки й жінки відроджуються в дітях. Кропив'янка в'є гніздо, а пісочник прилітає навесні з півночі. За кожною весною настає інша весна. Кокосові пальми женуться вгору, родять горіхи і всихають. Але від цього їх не стає менше. Це не тільки мої слова. Багато з цього казав мені батько. Беріть, шановна місіс Тай Фу, палицю і бийте свого сина, а мого майбутнього третього чоловіка. А я посміюся. Попереджаю вас, я буду сміятися.

А Кім опустився навколішки, щоб матері було зручніше. Вона заходилась молотити його бамбуковою палицею, а Лі Фа всміхалася, пирхала і врешті голосно зареготала.

— Дужче, шановна місіс Тай Фу! — підохочувала вона стару крізь сміх.

Місіс Тай Фу робила, що могла, та сили в неї було мало. Раптом вона побачила таке, аж із дива палицю впустила. А Кім плакав. По його круглих щоках котилися великі сльози. Лі Фа також була вражена. І клерки повитріщали очі. Але найдужче здивувався сам А Кім. та нічого не міг з собою вдіяти; і хоч мати перестала його бити, він плакав далі.

— Чого ви плакали? — часто потім допитувалася в нього Лі Фа. — То було щось геть безглузде. Вона ж не так вас била, щоб справді боліло.

— Почекайте, поки ми поберемося, — незмінно відповідав А Кім. — Тоді, о Срібляста Місячна Квітко, я скажу вам.

Якось надвечір через два роки А Кім, більше ніж досі схожий статурою на диню, повернувся додому із зборів об'єднання китайських купців і застав матір уже неживою в ліжку. Її лоб здавався ще вужчим і жорстокішим. Але на зморщеному обличчі застигла усмішка. Боги були ласкаві до неї. Вона не мучилася перед смертю.

Найперше А Кім викликав телефоном номер Лі Фа, та знайшов її аж тоді, як додзвонився до місіс Чанг Люсі. Сказавши цю новину, він призначив день весілля. Термін був удесятеро коротший, ніж вимагали китайські звичаї. І коли на китайському весіллі є щось схоже на нашу дружку, то саме нею була місіс Чанг Люсі.

— Чого, — спитала Лі Фа, як вони лишилися самі ввечері після весілля, — чого ти плакав тоді, коли мати била тебе в крамниці? То було щось геть безглузде. Вона ж не так тебе била, щоб справді боліло.

— Тому я й плакав, — відповів А Кім.

Лі Фа здивовано глянула на нього.

— Я плакав, — пояснив він, — бо раптом зрозумів, що матері моїй надходить кінець. В її ударах не було сили, вони мені вже не дошкуляли. І я заплакав, збагнувши, що мати вже не годна завдати мені болю. Ось чому я плакав, моя Квітко Раювання, мій Цілковитий Спокою. Тільки тому я плакав.

ПРИБІЙ КАНАКА

Коли з купальні з'явилися Лі Бартон і його дружина Айда, американки, що сиділи під деревами гау, які оточують пляж готелю Моани, вражено пороззявляли роти. І не стуляли, аж поки та пара пройшла повз них піском до моря. В Лі Бартоні не було нічого такого, що б їх могло вразити. Американки були не з таких жінок, щоб роззявляти рота на появу чоловіка в купальному костюмі, навіть якщо він чудової статури, м'язистий і стрункий. Щоправда, будь-який тренер, побачивши таку фізичну довершеність, охнув би з задоволення. Але він не роззявив би рота, як ці жінки: вони були обурені в найглибших своїх почуттях.

Айда Бартон — ось хто викликав у них занепокоєння й осуд. Вони осудили її, суворо осудили, з першого ж погляду. Самі вони, спритно обдурюючи себе, вважали, що їх шокує її купальний костюм. Але Фрейд[56] недарма каже, що там, де йдеться про стать, люди здатні несамохіть підміняти факти і мучитися з приводу своєї вигадки так, ніби вона існує реально.

Купальний костюм Айди Бартон був дуже гарний, як і має бути жіноче вбрання, сплетений з тонкої, міцної, чорної вовни, з білою облямівкою, білим пасочком, невеликим викотом, коротенькими рукавами й короткою спідничкою. Хоч яка була коротка спідничка, штанці з-під неї не виглядали. А на сусідньому пляжі яхт-клубу, біля самої води, десятків зо

два жінок, що не звертали на себе нічиєї уваги, були одягнені ще сміливіше. Їхні коротенькі костюми, що прилягали до тіла, були без рукавів, як чоловічі, а глибокі викоти на спині й під пахвами свідчили про те, що власниці тих костюмів дотримувалися найновішої моди 1916 року.

Отже, не костюм Айди Бартон обурював жінок, хоч воші й переконували себе, що річ була саме в ньому. Їх непокоїли Айдині, скажімо, ноги, чи, радше, вся вона, — нестерпний блиск її дивовижної, незрівнянної жіночності. Цей виклик відчували й поважні матрони, і жінки середнього віку, і дівчата, що ховали від сонця свої м'якенькі, обкладені салом м'язи й тепличні обличчя. Вона їм загрожувала, прилюдно ображала їх своєю перевагою в життєвій грі, яку вони самі собі вибрали й провадили з перемінним успіхом.

Але вони цього не казали. Навіть не дозволяли собі такої думки. Їм здавалося, що то все винен костюм, і вони обурювалися ним одна перед одною, ніби не бачили двадцятьох жінок, сміливіше одягнених, зате не таких небезпечно гарних. Якби хто зумів перевіяти психологію цих охоронниць моралі, то на дні їхнього осуду знайшов би чисто по-жіночому заздрісне міркування: "Не можна допускати, щоб така вродлива жінка, як ця, показувала свою вроду". Це була кривда для них. Бо ж які вони мали шанси здобути собі чоловіче серце поряд з такою грізною суперницею?

І вони мали слушність. Бо ось що сказав Стенлі Петерсон своїй дружині, коли вони мокрі лежали на піску біля малесенької річечки, якою брели Бартони, перебираючись на пляж яхт-клубу:

— Господи боже, покровителю натурників і чудес! Глянь-но, люба моя, чи ти бачила коли жінку з такими прегарними ногами? Які ж вони округлі і стрункі! Це ноги юнака. Я бачив на рингу боксерів найлегшої ваги з такими ногами. І водночас це справжні жіночі ноги. Їх завжди відрізниш. Глянь на вигин передньої лінії стегна! А заокруглення ззаду якраз помірне. І як гарно ці лінії сходяться до коліна! А коліно яке! Аж руки сверблять, так би схопився за глину!

— Чудове коліно, — підхопила його дружина, не менше захоплена, бо, як і її чоловік, вона також була скульптором. — А глянь, як ходять суглоби під шкірою. Якої ж воно гарної форми і, на щастя, не запливло салом. — Вона зітхнула, згадавши свої коліна. — Ось де довершеність, краса і грація. Просто диво! Отут справді можна говорити про красу людського тіла. Хто вона така?

Стенлі Петерсон, не зводячи захопленого погляду з незнайомої, вів свою партію в тому дуеті:

— Зверни увагу, що в неї зовсім немає м'язових подушечок на внутрішньому боці коліна, через які більшість жінок здаються клишоногими. Це хлоп'ячі ноги, дужі і впевнені…

— І водночас на диво жіночі, ніжні й округлі, — поспішила сказати його дружина. — А глянь, Стенлі, як вона йде! Вона ступає на передок ноги і через це здається легкою, мов пір'їнка. Ніби з кожним кроком трохи підіймається від землі, все вище й вище, чи то вже летить, чи хоче злетіти…

Так захоплювалося подружжя Петерсонів. Але вони були митці, і тому очі їхні відрізнялися від батареї очей, під вогонь яких Айда Бартон попала наступної хвилини, — очей, націлених на неї з веранд яхт-клубу і з затінку під деревами гау, що відмежовували сусідній пляж. У яхт-клубі збиралися переважно не туристи, а спортсмени і мешканці Гаваїв. Але навіть тутешні жінки вражено роззявили рота.

— Це просто неподобство, — сказала своєму чоловікові місіс Блек, розкохана сорокап'ятирічна матрона, що народилася на Гаваях і навіть не чула ніколи про Остенде.

Генлі Блек кинув убивчий погляд на неприпустимо безформну постать дружини та на її допотопний купальний костюм, до якого не

прискіпався б навіть пуританин з Нової Англії. Вони були одружені вже так давно, що він міг відверто висловити свою думку.

— Це швидше твій купальний костюм неподобство. Наче ти навмисне загортаєшся в це сміховинне ганчір'я, щоб приховати якусь ганебну ваду.

— Вона несе своє тіло, мов іспанська танцівниця, — мовила чоловікові місіс Петерсон: вони обоє також перебрели річечку, щоб не згубити з очей те незвичайне видиво.

— Ай справді! — вигукнув Стенлі Петерсон. — Вона мені нагадала Естреліту. Груди випнуті вперед, якраз до міри, стан тонкий, живіт не занадто худий і захищений м'язами, як у юнака боксера. Без них вона б немала такої постави й ходи. До того ж вони врівноважені м'язами спини. Бачиш, який у неї вигин спини? Як в Естреліти.

— Яка вона, по-твоєму, на зріст? — запитала дружина.

— Важко визначити, — обережно відповів він. — Може, п'ять футів і один дюйм, а може, три дюйми або й чотири. Збиває з пантелику її хода, якраз те, що ти сказала, — вона ніби ось-ось здійметься й полетить.

— Отож-бо, — погодилась місіс Петерсон. — Це енергія, життєва сила ніби піднімає її навшпиньки.

Стенлі Петерсон озвався не зразу.

— Справді, — врешті сказав він, — вона низенька. Не вища як п'ять футів і два дюйми. І важить, мабуть, десь сто вісім, сто десять, щонайбільше сто п'ятнадцять фунтів.

— Сто десять вона не важить, — упевнено сказала дружина.

— Але як вона одягнена, то, я певен, кожен вважає її вищою. Тим більше, що вона вміє триматися, бо має досить енергії і сильну волю.

— Я знаю такий тип жінок, — погодилась дружина. — Дивишся на неї, і здається, що вона хоч і не дуже висока, але принаймні не середня на зріст, а трохи вища. Ну, а скільки їй років?

— Це вже тобі краще знати, — ухильно відповів він.

— Їй може бути двадцять п'ять, а може, й тридцять вісім…

Та Стенлі Петерсон забув про ввічливість і не слухав її.

— І не тільки ноги! — захоплено вигукнув він. — Усе в неї чудове. Глянь, яка рука, до ліктя, тоненька, а далі як гарно круглішає. А біцепси! Просто грають. Закладаюся, що як вона зігне руку, біцепси добре напинаються…

Кожна жінка, а надто Айда Бартон, зауважила б, яке вона справила враження на пляжі Вайкікі. Але вона була не марнославна: це не тішило її, а дратувало.

— Ото сороки! — сміючись, сказала вона чоловікові. — І подумати тільки, що я тут народилася, та ще й майже третину сторіччя тому! Але тоді люди не були такі погані. Може, тому, що сюди ще не навідувались туристи. Я ж бо й плавати навчилася саме тут, перед яхт-клубом. Ми, бувало, приїздили сюди з батьком у відпустку і на неділю, зупинялися в очеретяній хатині, що стояла на тому місці, де оце яхт-клубні дами пригощаються чаєм. А вночі, як ми спали, на пас зі стріхи падали стоноги, ми їли поі, опігі і сиру рибу, купалися й рибалили без ніяких костюмів, а до міста ще й дороги путящої не було. Пам'ятаю, у великі дощі її так розквашувало, що доводилось вертатися човном — випливати за риф і гребти до самої гонолульської гавані.

— Не забувай, — підхопив Лі Бартон, — що десь саме тоді той підліток, з якого вийшов я, прожив тут кілька тижнів під час своєї подорожі по світі. Я, мабуть, бачив тебе серед дітей, що плавали тут, як риба. Пам'ятаю, жінки тут їздили верхи по-чоловічому, а це ж було задовго до того, як жіноча половина людства переборола свою скромність і зважилась звісити ноги по обидва боки коня. Я сам навчився плавати в цьому місці. Може, ми навіть гойдалися на тій самій хвилі, а може, я колись бризнув тобі в обличчя водою, а ти у віддяку показала мені язика…

Лі Бартон не доказав, бо якась кістлява особа, мабуть, стара панна, що в страхітливому купальному костюмі засмагала на піску, досить голосно охнула з обурення, і він побачив, як його дружина мимоволі зіщулилась.

— Я дуже задоволений, — сказав він їй. — Ти й так не з лякливих, а тут станеш іще хоробрішою. Може, тобі трохи й ніяково, зате ти наберешся самовпевненості.

Бо треба вам наперед знати, що Лі Бартон був надлюдина й Айда Бартон теж, принаймні так їх оцінювали репортери-початківці, салонні дами й кавалери, і вчені критики-кастрати, що за одноманітною рівниною власного існування не здатні помітити на обрії яскравих постатей інших людей, вищих від себе. Ті нудні створіння, відгуки минулого і вперті, самозвані грабарі теперішнього й прийдешнього, споживачі чужого життя і, як євнухи, сторожі при чужій чуттєвості, твердять — оскільки вони самі, їхнє оточення та їхні дрібненькі переживання сірі й буденні, — що жоден чоловік і жодна жінка не можуть піднятися понад сірість і буденність.

Позбавлені блиску і яскравої індивідуальності, вони не визнають цих властивостей і в інших людях; надто боягузливі, щоб спромогтися на відчайдушні, сміливі вчинки, вони заявляють, що відчайдушність і сміливість зникла ще в середньовіччя або навіть давніше; самі вони — лише тоненькі миготливі свічки, і їхнім слабким очам несила добачити

яскравого горіння інших душ, що осявають їм небосхил. Моці в них стільки, скільки й має бути в пігмеїв, і їм невтямки, що в когось її може бути більше. Атож, колись були велетні, та в їхніх пліснявих книгах написано, що ті велетні давно зникли і від них лишилися самі кістки. Ті люди ніколи не бачили гір, отже, гір і не існувало.

Бабраючись у твані своїх завжди брудних калабань, вони твердять, що могутні, ясночолі постаті в блискучому обладунку можуть бути тільки в казках, легендах і давніх повір'ях. Ніколи не бачивши зірок, вони заперечують самі зірки. Не здатні помітити осяйних шляхів і смертних, що йдуть тими шляхами, вони заперечують існування величних шляхів і тих смертних, що зважаться на них ступити. Маючи за центр всесвіту свої власні вузенькі зіниці, вони й уявляють собі всесвіт на власну подобу і своєю жалюгідною величиною міряють вищі, відважніші постаті, кажучи: "Такі завбільшки всі люди, та й годі; не може бути, щоб десь існували вищі постаті за нас, а нашим богам відомо, що ми великі".

Та коли Айда Бартон зайшла у воду, всі чи майже всі, хто був на пляжі, вибачили їй і костюм, і прегарне тіло. З зухвалим виразом вона торкнулася чоловікової руки, всміхнулась, тоді обоє пробігли кілька кроків, відштовхнулися від твердого піщаного дна і, описавши невисоку дугу, пірнули якраз під хвилю.

У Вайкікі є два прибої: великий, бородатий Канака, що означає "чоловік", — він реве далеко за молом, — і менший, лагідніший Вагіне, що означає "жінка", — цей ударяється в самий берег. Уздовж берега пролягає широка мілина, якою можна брести сто або й кількасот футів, поки зникне під ногами дно. Та коли за молом розгуляється велика хвиля, прибій Вагіне також підіймається до трьох-чотирьох футів, тож на мілині піщане дно може виявитися і за три фути, і за три дюйми від поверхні, вкритої шумовинням. Щоб пірнути в такому місці, таким граційним, невимушеним рухом, відірватися від землі випростаними ногами, повернутись у повітрі головою вниз і розітнути нею воду, треба добре знати прибій, уміти пристосовуватись до хвиль і мати довгу практику.

Такої гарної, вишуканої, сміливої вправи не навчишся за день, треба добре натовктися об піщане дно, а можна й скрутити собі в'язи. На тому місці, де так чудово пірнули Бартони, два дні тому розтрощив собі голову один американський спортсмен, добре не розрахувавши наростання і спаду прибою Вагіне.

— Професіоналка, — пирхнула місіс Блек, стежачи за Айдою Бартон.

— Певне, якась циркачка.

Такими й подібними до цих зауваженнями заспокоювали себе жінки, що сиділи в затінку: за допомогою простого методу самообману вони втішали себе, добачаючи велику різницю між тими, хто працює, щоб їсти, і людьми свого середовища, що їдять, не працюючи.

Того дня у Вайкікі ревів могутній прибій. Навіть хвилі Вагіне були досить небезпечні й для добрих плавців. А за мол, у прибій Канака, ніхто не зважувався виходити. І не тому, що два десятки чи й більше молодих спортсменів, які зібрались на пляжі, боялися запливати так далеко, — просто вони знали, що велетенські гримучі буруни, спадаючи й здіймаючись прямовисною стіною, затоплять навіть найбільший їхній човен і перевернуть кожну дошку. Самі вони, принаймні більшість їх, могли б уплав подолати хвилі, бо людина пропливає і крізь такий бурун, проти якого не встоїть ані човен, ані дошка, та не це їх вабило сюди з Гонолулу: вони любили, розгойдавшись на хвилі, на мить піднятись на весь зріст над її гребенем, а тоді стрілою летіти разом з нею до берега.

Капітан човна номер дев'ять, один із засновників яхт-клубу і сам кількаразовий чемпіон з плавання на далеку відстань, не зауважив, коли Бартони ввійшли у воду, і побачив їх уже далеко за низкою плавців, що трималися запобіжних линв. Відтоді, стоячи на горішній веранді клубу, він уже не спускав їх з ока. Коли вони поминули сталевий мол, біля якого тренувалися кілька найзавзятіших нурців, він сердито промурмотів:

— От бісові малагіні!

"Малагіні" гавайською мовою означає новак, недосвідчений; і хоч капітан дев'ятого номера бачив, як гарно вони пливуть, він був певен, що ніхто, крім малагіні, не зважився б виплисти в глибоке корито з швидкою течією за молом. Тому він і розсердився. Він спустився з помосту, тихо дав вказівку кільком найдужчим веслярам і знову вернувся на веранду, захопивши з собою бінокля. Шестеро спортсменів, намагаючись не привертати нічиєї уваги, стягли човна номер дев'ять до самої води, перевірили на ньому весла й кочети і недбало посідали на піску. Дивлячись на них, ніхто б не подумав, що десь запахло небезпекою, хоч вони крадькома й поглядали вгору на свого капітана, який не відривав від очей бінокля.

Те глибоке корито утворилося завдяки річці, що впадала там у море: корали не наростають у прісній воді. А течію в ньому прискорював могутній прибій, що рвався до берега. Хвилі, не маючи змоги відступити назад тим шляхом, яким вони налітали, бо їх тиснув ззаду прибій Канака, завертали в корито річки, пірнаючи під зустрічні буруни. Навіть на цій бистрині хвилі здіймалися високо, але не до такої велично-страхітливої стіни, як обабіч течії. Тому човнові й порівняно доброму плавцеві там не загрожувала велика небезпека. Але плавець мав бути дуже сильний, щоб подолати швидку течію. Ось чому капітан дев'ятого номера не відводив бінокля від очей і півголосом лаяв тих малагіні, по яких, він був певен, йому доведеться послати човна, якщо їм не стане снаги здолати течію. Бувши ними, він завернув би ліворуч до мису Даймонду, і прибій Канака виніс би його до берега. Але ж це він, бронзовий Геркулес двадцяти двох років, русявий білий чоловік, обпечений субтропічним сонцем до кольору червоного дерева, який своєю постаттю і м'язами дивно скидався на незрівнянного Дюка Каганамоку. На ста ярдах чемпіон світу з плавання випередив би його на цілу секунду, зате на велику відстань він міг би залишити чемпіона далеко позаду.

З сотень людей на пляжі ніхто, крім капітана та його команди, не знав, що Бартони попливли за мол. Усі, хто бачив, як вони відпливали від берега, були певні, що вони разом з іншими пірнають біля молу.

Раптом капітан вихопився на поруччя веранди і, тримаючись одною рукою за підпору, спіймав у бінокль дві темні цятки на воді. Так воно й є! Ті дурні, вибравшись із течії, завернули в протилежний бік від мису Даймонду, і прибій Канака відрізав їх від берега. Навіть гірше: вони, здається, надумали перетнути прибій.

Він швидко глянув униз, та коли веслярі, прикидаючись байдужими, неквапом попідводились і стали на свої місця, щоб спустити човна, він передумав. Поки човен домчить до плавців, не буде вже кого рятувати. І якщо й домчить, то тільки-но зверне в прибій Канака, як його миттю перекине, і навіть найкращі плавці з його команди навряд чи врятують того, кого вже нещадно битимуть об дно велетенські бородаті буруни.

Капітан угледів першу хвилю Канаки, що здіймалася в морі позад двох цяток-плавців, велику, але не з найбільших. Потім побачив, що вони пливуть кролем, поряд, обличчям униз, витягнувши тіло на всю довжину, махаючи ногами, мов лопатнями, і хутко викидаючи вперед руки, — видно, намагаються набрати десь такої швидкості, як хвиля, щоб, коли вона їх наздожене, не відстати, а злитися з нею й полинути далі. Тоді, якщо їм вистачить відваги і вправності втриматися на гребені — бо як ні, то їх потягне вниз головою і розтрощить об дно, — вони помчать до берега вже не власними зусиллями: їх понесе хвиля, з якою вони зіллються.

І їм пощастило!

— Добрі плавці, — стиха сказав сам до себе капітан дев'ятого номера. Він напружено стежив далі. Найкращі плавці можуть держатися на такій хвилі кількасот футів. А як ці? Коли вони втримаються на ній, то третина небезпечного шляху, який вони самі собі вибрали, лишиться

позаду. Але, як він і сподівався, перша здалася жінка, бо її тіло було менше за чоловіче. Десь футів за сімдесят вона не видержала, пішла під воду, і величезна лавина перекотилася через неї. Чоловік теж пірнув, і обоє з'явилися на поверхні вже позад хвилі, яку вони втратили.

Наступну хвилю капітан побачив швидше за них.

— Якщо вони спробують учепитися за цю, тоді прощай, — муркнув він до себе, бо знав, що кожен, хто б зважився на таке, був би пропащий. Цей бурун, на милю завдовжки, хоч і безбородий, був страшніший за своїх бородатих братів. Він зароджувався набагато далі за них, здіймаючись усе вище й вище, поки затулив весь обрій, і аж тоді на його зубатому, загнутому гребені закучерявились баранці.

Однак чоловік і жінка, видно, знали море. Цього разу вони не пробували ловити хвилю, пливучи поперед неї, а повернулися до тієї рухомої стіни обличчям і почали чекати. Капітан подумки похвалив їх. На цілому пляжі тільки він бачив ту сцену і, завдяки своєму біноклеві, бачив надзвичайно виразно. Бурун сунув стіною, здіймаючись дедалі вище й тоншаючи вгору, де його зелено-голубу воду пронизувало проміння надвечірнього сонця. Зелень світлішала на очах у капітана й переходила в блакить, а в блакиті спалахували рожеві й золоті іскри. Ще вище, на білому, в баранцях, гребені вигравала ціла оргія барв, аж поки вся хвиля стала калейдоскопом мінливих райдуг.

На тлі цієї хвилі голови плавців здавалися двома невеличкими цятками. І ті маленькі цятки зважилися стати на герць із сліпою стихією, вистояти перед морським титаном. Вага навислого над ними буруна могла оглушити чоловіка й потрощити тоненькі кістки жінки. Капітан дев'ятого номера мимоволі затамував дух. Про чоловіка він забув. Він дивився тільки на жінку. Якщо вона розгубиться, злякається, зробить один невиважений порух, страшна сила шпурне її на сто футів, розтрощить, безпорадну й немічну, об корали, а підводна течія винесе її в море на здобич дрібним акулам, надто боягузливим, щоб напасти на живу людину.

Чому вони не пірнуть заздалегідь, питав себе схвильований капітан, а чекають, поки остання безпечна мить обернеться в першу мить смертельної небезпеки? Він побачив, як жінка обернулась до чоловіка, всміхнулася, і той також відповів їй усмішкою. Хвиля вже почала підіймати їх, а високо над ними із білого гребеня бризнула піна, розсипаючись рожевими й золотими краплями. Дужий пасатний вітер підхопив ті бризки й шпурнув ними назад у море. І тоді, на відстані шести футів одне від одного, вони разом пірнули під хвилю, і тієї ж миті вона важко опала вниз. Як комахи зникають у химерних закрутках гігантської орхідеї, так і вони зникли, коли пінява борода, гребінь і бризки сотнями тонн загриміли вниз на те місце, де вони щойно чорніли і де їх уже не було.

Врешті вони знову з'явилися позад хвилі, поряд, так само за шість футів одне від одного, і дужими помахами попливли до берега, готові або спіймати наступну хвилю, або пірнути під неї. Капітан дев'ятого номера дав знак своїй команді розходитись, а сам сів на поруччя веранди, відчуваючи дивну втому і далі стежачи за плавцями в бінокль.

— Не знаю, хто вони, — мовив він сам до себе, — тільки не малагіиі. Малагіиі так не плавають.

Такий могутній прибій у Вайкікі буває не щодня, вірніше — дуже рідко, і хоч Бартони й далі викликали цікавість і обурення приїжджих дам, капітани з яхт-клубу вже за них не турбувалися. Вони бачили, як подружжя відпливало від берега, зникало в синій далині, а через кілька годин або помічали, або й ні, як воно верталося назад. Головне, що капітани за них не боялися, бо знали, що вони вернуться.

А все тому, що Бартони виявилися не малагіні. Вони були свої. Іншими словами, чи, радше, одним виразним гавайським словом, вони були камаїни (старожитці). Сорокарічні острів'яни пам'ятали Лі Бартона змалку, коли він справді був малагіні, хоч і дуже молодий. Відтоді, повертаючись сюди часто й надовго, він устиг здобути почесне звання камаїни.

Щодо Айди Бартон, то місцеві дами одного з нею віку зустрічали її обіймами і щирими гавайськими поцілунками (потайки дивуючись, як їй пощастило зберегти свою фігуру). Бабусі запрошували її попити чаю і погомоніти про минуле в садочках забутих садиб, яких не бачить жоден турист. Ще не минуло й тижня, відколи вона приїхала, як стара королева Ліліуокалані послала по неї й лагідно дорікнула, що вона її забула. А беззубі діди, сидячи на прохолодних, пахучих матах, згадували про її діда, капітана Вілтона; самі вони його вже не пам'ятали, але любили переповідати те, що чули від своїх батьків про його буйне, веселе життя і шалені витівки. Це був той капітан Вілтон, або Девід Вілтон, або "Вдатний на все", як захоплено називали його за тих далеких часів гавайці, спершу торгівець на дикому Північному Заході, тоді вбогий волоцюга і капітан без судна, той що в 1820 року на березі Кайлуа вітав перших місіонерів, які прибули на бригові "Тедіес", а через кілька років утік з дочкою одного з тих місіонерів, одружився з нею, втихомирився і довго, чесно служив Камегамегам на посаді міністра державної скарбниці й начальника митниці, водночас виступаючи посередником і миротворцем між місіонерами — з одного боку — і строкатими юрбами волоцюг, торгівцями й гавайськими ватагами — з другого.

Не обминали увагою і Лі Бартона. Коли на їхню честь влаштовували сніданки й обіди, бучні луау (бенкети) і вечері з гавайським пої, прогулянки на морі й танці, його затягали в своє товариство давні приятелі, колишні гульвіси; тепер вони дізналися, що в них є травлення та всякі інші функції організму, і відповідно втихомирились, менше нили, більше грали в бридж і часто ходили на бейсбол. Так само перемінилися й колишні його партнери в покері — тепер вони грали на куди менші ставки, пили мінеральну воду й помаранчевий сік, а останню партію кінчали на пізніш, як опівночі.

У розпал цих розваг з'явився Санні Грендісон, син Гаваїв і їхня гордість. Хоч він мав ще тільки сорок один рік, а вже встиг відмовитися від запропонованої йому посади губернатора Території[57]. Чверть сторіччя тому він шпурляв Айду Бартон у хвилі Вайкікі, а ще раніше, проводячи вакації на великому тваринницькому ранчо свого батька на

острові Лаканаї, прийняв її та ще кількох дітлахів від п'яти до семи років у свою ватагу з гучною назвою "Мисливці за головами", чи "Пострах Лаканаї". А ще перед тим його дід Грендісон та її дід Вілтон спільно орудували в ділових і політичних сферах.

Закінчивши Гарвардський університет, він багато подорожував по світі з науковою метою і здобув собі чимало друзів. Після служби на Філіппінах він брав участь у кількох ентомологічних експедиціях до Малайї, Південної Америки й Африки. В сорок один рік він усе ще рахувався в штаті Смітсонівського інституту, а його друзі запевняли, що на цукровому жучкові він знається краще за фахівців-ентомологів з дослідної станції, яку він заснував разом з іншими цукровими плантаторами. Він був помітною постаттю в себе на батьківщині і найпопулярнішим представником Гаваїв за кордоном. Гавайці-мандрівники запевняли, що варто їм було де-небудь згадати, звідки вони родом, як їх неодмінно питали: "А Санні Грендісона ви знаєте?"

Одне слово, то був син багатого батька, що й сам чимало домігся. Успадкований від батька мільйон він обернув на десять мільйонів, не занедбуючи батькових доброчинних заходів, а навіть перевершивши їх.

Але це ще не все. Він овдовів десять років тому, не мав дітей, і на цілих Гаваях не було другого чоловіка, за якого стільки жінок мріяло б вийти заміж. Брюнет з виразними рисами обличчя, високий, стрункий, із втягненим животом бігуна, завжди в доброму гуморі, він вирізнявся в будь-якому товаристві, а посивілі скроні, що відтіняли молоде обличчя, та жваві, блискучі очі ще Дужче привертали до нього увагу. Здавалося, що весь його час забирають товариські розваги, засідання в різних комітетах, об'єднаннях і управах та політичні наради; а проте він був ще капітаном команди поло, що здобула не одну перемогу, і на своєму острові Лаканаї розводив поні для гри в поло так само, як Болдвіни на острові Мауї.

Якщо біля двох незвичайно сильних, сповнених життєвої снаги чоловіка й жінки на кону з'являється ще один такий самий сильний

чоловік, неодмінно створюється трагічний трикутник. Висловлюючись мовою салонних дам і кавалерів, такий трикутник можна назвати "надтрагічним" або "разючим". Перший, мабуть, збагнув становище Санні Грендісон, бо ж сам своїм зухвалим бажанням до нього й призвів, хоч навряд чи його меткий розум випередив інтуїцію такої жінки, як Айда Бартон. У кожному разі, певне одне: останнім із трьох здогадався Лі Бартон і спробував обернути в жарт те, що аж ніяк не скидалося на жарт.

Він швидко переконався, що помітив усе досить пізно, коли вже добра половина людей, в яких вони бували в гостях, про це знала. Озирнувшись назад, він збагнув, що віддавна на всі вечори, куди запрошували його з дружиною, діставав запрошення й Санні Грендісон. Де були їх двоє, там завжди з'являвся й він, третій. Куди б не вирушало товариство, — чи в Кагуку, Галейву, Агуйману, чи в коралові сади Канеоге, чи купатися на мис Коко, — неодмінно так складалося, що Айда їхала в машині Санні Грендісона або вони обоє сідали ще в чиюсь машину. Вони зустрічалися на танцях, бенкетах, обідах, на різних прогулянках, — скрізь вони були всі троє.

Зауваживши це, Лі Бартон уже не міг не помітити, що в присутності Санні Грендісона Айда завжди веселішала, залюбки їздила з ним в одній машині, танцювала або пропускала танець, щоб посидіти з ним. Але найдужче переконував його сам Санні Грендісон. На обличчі в нього, як у двадцятирічного юнака, було написано все, що почувало його серце, — не помагали ані вік, ані витримка й досвід. Сильний, розважний чоловік, він, проте, і в сорок одип рік не навчився ховати свою душу за байдужою маскою, тож Лі Бартонові, його одноліткові, не важко було побачити її крізь таку прозору оболонку. І часто, коли Айда балакала з іншими жінками і мова заходила про Санні, Лі Бартон чув, як вона ласкаво про нього озивається, як хвалила його стиль гри в поло, його громадську діяльність і всі інші його чесноти й досягнення.

Отже, душевний стан Санні не був загадкою для Лі Бартона. Його кожен бачив. Але ж Айда, його дружина, з якою він так щасливо прожив

дванадцять років, що сказати про неї? Він знав, що жінки, ця загадкова стать, уміють багато чого тримати в таємниці. Чи її відверта прихильність до Грендісона означає тільки відновлення давньої дитячої приязні? Чи, може, це свій чисто жіночий спосіб приховати пал серця, почуття навіть сильніше ніж те, що виразно світиться на обличчі в Санні?

Лі Бартонові було невесело. Дванадцять років життя з дружиною переконали його в тому, що вона єдина йому бажана і що немає на світі такої жінки, яка могла б змагатися з нею за його серце, душу й розум. Він не міг собі уявити, щоб якась інша жінка зуміла відвернути його від Айди, а надто перевершити її в хисті завжди й у всьому подобатись йому.

Чи не буде це, тривожно питав він себе, як усі закохані чоловіки, її перший роман? Лі Бартона весь час мучило це питання, і на подив споважнілих молодиків середнього віку — своїх партнерів у покері, а також на радість дам, що пильно стежили за ним на проханих обідах, — він почав пити коньяк замість помаранчевого соку, підвищувати ставки в покері, вечорами безоглядно гнати машину дорогами Палі та мису Даймонду, а перед другим сніданком чи перед обідом випивати більше, ніж годилося б, коктейлів та віскі.

Протягом їхнього спільного життя Айда ставилась досить поблажливо до його гри в карти. І він звик до цього. Але тепер, коли він почав сумніватися в ній, йому здавалося, що вона рада, аби він сів до карт. Натомість він зауважив, що Санні Грендісон перестав бувати там, де грали в бридж і в покер. Начебто не мав часу. Але що ж той Санні робив, коли він, Лі Бартон, грав у карти? Невже просиджував цілі вечори на засіданнях комітетів та управ? Лі Бартон вирішив перевірити. І легко дізнався, що Санні звичайно буває в цей час там, де Айда Бартон, — на танцях, обідах, купаннях при місяці; а того дня, коли він, пославшись на невідкладні справи, відмовився від бриджа з Лі, Ленгорном Джонсом і Джеком Голстайном у Тихоокеанському клубі, — того самого дня він грав у бридж у Дори Найлз з трьома жінками, і одною з них була Айда.

Якось надвечір Лі Бартон, вертаючись із Пірл-Харбора, де він оглядав будівництво сухого доку, увімкнув третю швидкість, щоб устигнути переодягтися на обід, і перегнав машину Санні; єдиним пасажиром у тій машині була Айда. А через тиждень, протягом якого Лі Бартон жодного разу не грав у карти, він об одинадцятій годині приїхав з обіду в Університетському клубі, де були самі чоловіки, а відразу по тому вернулася й Айда з вечері й танців у Елстонів. І привіз її додому Санні. Вони сказали, що спершу відвезли майора Френкліна з дружиною до Форту Шефтер у другому кінці міста, за кілька миль від берега.

Зрештою Лі Бартон був тільки людиною і як людина в душі тяжко мучився, хоч у товаристві ставився до Санні якнайприязніше. Навіть Айді було невтямки, що він страждає; вона й далі жила весело і безтурботно, не відчуваючи ніякої тривоги, хіба тільки трохи дивувалася, що її чоловік п'є так багато коктейлів перед обідом.

Їй здавалося, що вона, як і досі, бачить його наскрізь, а насправді він приховував від неї свою муку і довгі стовпчики своєрідної бухгалтерської книги, яку він день і ніч подумки складав, пробуючи вивести з них баланс. В одному стовпчику були безперечні й щирі вияви її кохання, турботи про нього, численні випадки, коли вона заспокоювала його, питала в нього поради й слухалась її. В другому, який усе швидше ріс, були слова і вчинки, які він несамохіть зараховував до підозрілих. Чи вони такі, як здаються? Чи за ними не сховано обману, хай навіть мимовільного? До третього, найдовшого стопчика, найважливішого з погляду людського серця, він заводив усе, що безпосередньо чи посередньо стосувалося його дружини й Санні Грендісона. Лі Бартон не навмисне провадив цю бухгалтерію. Він просто не міг нічого з собою вдіяти. Йому не хотілося цього робити, але він звик до ладу, і факти самі, машинально, додавалися кожен у відповідний стовпчик.

У його збудженій уяві звичайні дрібниці набували величезної ваги, хоч деколи він сам розумів, що то перебільшення. Нарешті він удався до Макілвейна, якому зробив колись велику послугу. Макілвейн був начальником бюро розшуку.

— Чи Санні Грендісон упадає за жінками? — запитав його Бартон.

Макілвейн нічого не відповів.

— Отже, упадає, — зробив висновок Бартон.

Начальник бюро розшуку знову нічого не сказав.

Невдовзі після того Лі Бартон отримав писане донесення, яке він відразу ж знищив, мов вибухівку. Підсумок був такий: Санні Грендісон поводився непогано, але й не бездоганно ці десять років, відколи загинула його дружина. У високих колах Гонолулу їхній шлюб викликав багато розмов, бо вони були шалено закохані не тільки до весілля, а й після нього, аж до трагічної смерті дружини, коли вона разом з конем упала зі стежки Нагі-ку в провалля. І ще довго по тому, писав Макілвейн, Грендісона не цікавили жінки. А як опісля що й було, то в межах пристойності: жодного натяку на якісь плітки чи скандали, тож у людей склалася думка, що він однолюб і ніколи більше не одружиться. Що ж до кількох короткочасних романів, які Макілвейн перерахував у своєму донесенні, то Санні Грендісонові й на думку не спало б, що про них знає ще хтось, крім самих учасників.

Бартон похапцем, майже засоромлено проглянув список прізвищ і дат і встиг щиро здивуватися, перше ніж спалив те донесення. Принаймні обережності Санні не бракує. Дивлячись на попіл, Бартон подумав, скільки відомостей про його власні пригоди з молодечих років, з тих часів, коли він ще не був одружений, бережеться в архіві старого Макілвейна. Потім він відчув, що червоніє. Який же він дурень! Коли Макілвейн стільки знає про особисте життя кожного з них, то чи він, чоловік, захисник і оборонець Айди, не дав йому підстави запідозрити її?

— Нічого не сталося? — запитав він дружину того ж таки вечора, коли вона кінчала одягатись, а він тримав їй уже шаль.

Це цілком відповідало їхній давній умові про взаємну відвертість, і, чекаючи на її відповідь, він навіть дорікнув собі за те, що не спитав її раніше.

— Ні, — усміхнулася вона. — Нічого особливого… Може, потім…

Вона подивилася на себе в дзеркало, попудрила ніс, тоді стерла пудру і додала:

— Ти ж мене знаєш, Лі. Мені треба часу, щоб самій усе зважити… коли є що зважувати, а потім я тобі завжди кажу. Часто виявляється, що то все дурниці, отже я не хочу наперед тебе тривожити.

Вона підставила руки, щоб він накинув їй шаль, — відважні, розумні руки, тверді, мов криця, коли вона змагається з хвилями, і водночас такі гарні жіночі руки, округлі, теплі, білі й ніжні, як і повинні бути жіночі руки, з гладенькою, оксамитовою шкірою, що ховає чудові м'язи, покірні її волі.

Він дивився на неї з болючою тугою й пожадливим захопленням: вона здавалась такою тоненькою, такою тендітною, що дужий чоловік міг би переломити її однією рукою.

— Швидше їдьмо! — вигукнула вона, помітивши, що він не квапиться накинути їй на плечі легеньку шаль поверх такої ж легенької, чудової сукні. — А то спізнимося. Якщо на Нууану пуститься дощ, доведеться підіймати верх, і ми не встигнемо на другий танець.

Він вирішив неодмінно поглянути, з ким вона танцюватиме другий танець, і пішов за нею до дверей, милуючись її ходою: в тій ході, як він часто собі казав, виявлялась її горда вдача і велика сила.

— Ти не гніваєшся, що я через карти так часто залишаю тебе саму? — почав він з іншого боку.

— Та де там! Ти ж бо знаєш, що мені подобаються твої картярські оргії. Вони підбадьорюють тебе. І ти тоді стаєш такий милий, такий поважний. Я вже й не пам'ятаю, коли ти засиджувався за картами довше, як до першої.

На Нууану не пустився дощ, пасат розвіяв хмари, пебо над ними було всіяне зорями. Вони встигли до Інчкіпів на другий танець. Лі Бартон побачив, що Айда танцювала з Грендісоном, що, звичайно, не було якоюсь дивиною, але Бартон не забув відзначити це в своїй бухгалтерії.

Через годину, пригноблений і неспокійний, він, відмовившись від партії в бридж і спекавшись товариства кількох молодих дам, вийшов погуляти у великий сад. За моріжком, уздовж його краю, здіймався живопліт з нічного цереуса. Кожній його квітці судилося прожити одну ніч: вона розпукувалася смерком, а до ранку вже в'янула. Величезні, з фут або й більше в прогоні жовтуваті квітки, схожі на воскові лілеї, світилися в темряві, мов бакени; напоюючи п'янким запахом ніч, вони поспішали натішитися своїм прегарним коротким життям.

Та на стежці вздовж живоплоту було людно: пари прогулювалися в перервах між танцями або й під час танців і тихо перемовлялися, втішаючись цим дивом — коханням квіток. З веранди, де співав хлоп'ячий хор, долинала ніжна мелодія "Ганалеї". Лі Бартонові невиразно згадалося оповідання, — здається, Мопассанове, — про одного абата, який вірив, що бог створив усе на світі задля певної мети, але не міг пояснити, навіщо він створив ніч, аж поки дійшов висновку, що ніч призначена для кохання.

Думка, що і люди, й квіти сповнені вночі одним бажанням, боляче вразила Бартона. Він завернув назад до будинку стежечкою, що звивалася в затінку мавпових дерев та альгароб. У тому місці, де вона виходила з затінку, він побачив за кілька кроків від себе, на іншій стежці, чоловіка й жінку, що, обнявшись, стояли в темряві. Він глянув у той бік, бо почув приглушений, схвильований голос чоловіка, але тієї ж миті вони стороннього помітили. Голос затих, і пара непорушно застигла в обіймах.

Лі Бартон пішов далі, пригнічений думкою, що тінь під деревами — дальший крок для тих, хто під зоряним небом біля живоплоту милується квітами. О, він добре пам'ятав ту пору, коли задля хвилини кохання йшов хоч на який обман, хоч на які хитрощі і шукав густої тіні. Врешті, і люди, й квіти однакові, подумав він. Перше ніж знову влитися в те життя, до якого він належав і яке тепер його дратувало, він спинився в яскравому крузі світла, що падало з веранди, і неуважно глянув на всіяний повними темно-червоними квітками кущ гібіску. І раптом усе, що Бартон вистраждав, і все, що допіру бачив і чув — живопліт з нічними квітками, тихий гомін закоханих і ті двоє, що крадькома, наче злодії, обіймалися в темряві, — все злилося в притчу про життя, втілену У квітках гібіску, які цвіли один день і в'янули, коли той день кінчався. Життя і пристрасть людини схожі на ці квіти, що вдосвіта розгортають білі, мов сніг, пелюстки, за день на сонці стають рожеві, а на вечір темнішають До малинової барви і більше вже не оживають.

Які ще аналогії спали б Бартонові на думку, невідомо, бо ззаду, звідти, де росли альгароби й мавпові дерева, долинув Айдин сміх — веселий і безтурботний. Він не оглянувся, боячись того, що міг там побачити, і швидко, мало не спотикаючись, піднявся на веранду. І хоч Лі Бар-тон знав, що його чекає, коли він нарешті озирнувся й побачив свою дружину й Санні — ту пару, яка щойно обіймалася в темряві, — йому раптом запаморочилося в голові. Він постояв, тримаючись рукою за підпору і втупивши порожній погляд у хлопчиків, що ніжними голосами посилали в жагучу ніч свій жагучий приспів "Гоні кауа віківікі".

За мить він, облизавши губи, прибрав спокійного виразу і навіть кинув якийсь жарт господині, місіс Інчкіп. Але постояти з нею не міг: ті двоє вже піднімалися східцями, і він боявся з ними зустрітися.

— Мене палить така спрага, ніби я здолав пустелю Гобі, — сказав він господині, — і я відчуваю, що тільки добра чарка може її вгамувати.

Місіс Інчкіп усміхнулася й справила його на веранду для курців, де його й знайшли, коли почали роз'їздитися; він жваво розмовляв з кількома старими добродіями про становище в цукровому промислі.

У Вайкікі вирушало відразу кілька машин, і йому припало відвезти додому Леслі та Бернстонів. Айда, як він устиг помітити, сіла в машину Санні поряд з ним. Вона вернулась додому перша: коли Лі приїхав, вона вже зачісувалася на ніч Перед сном вони попрощались, як завжди, хоч йому важко було вдавати спокійного, знаючи, чиї уста торкалися її поперед нього.

"Невже жінка справді цілком неморальна істота, як запевняють німецькі песимісти?"— питав він сам себе, перевертаючись з боку на бік при засвіченій лампі, бо не міг ані заснути, ані читати. За годину він підвівся і взяв у домашній аптечці міцний снодайний порошок. Ще за годину, боячись, що думки не дадуть йому заснути цілу ніч, він випив другий порошок. І ще двічі пив він порошки з перервами через годину. Але вони діяли так повільно, що вже світало, коли він нарешті заснув.

О сьомій ранку Лі Бартон знову прокинувся. В роті йому пересохло, він був отупілий, хотів спати, але сон не брав його надовше, як на кілька хвилин. Вирішивши, що одпаково вже не засне, Лі поснідав у ліжку й заходився переглядати ранкові газети, весь час куняючи над сніданком і над газетами. Так він дрімав, поки не вимився під душем і не одягся; хоч порошки майже не помогли йому вночі, він був радий, що завдяки їм ранок минув у тупій дрімоті.

І аж як дружина встала й прийшла до нього в гарненькому халаті, лукаво всміхаючись, весела й спокійна, як завжди, його пойняв викликаний опієм шал. Вона просто і ясно дала йому зрозуміти, що хоч вони й домовилися бути взаємно відвертими, їй нічого сказати. І тоді, під дією опію, Лі Бартон сам почав брехати. На питання, як йому спалося, він відповів:

— Препогано. Двічі я прокидався від судоми в нозі. Навіть страшно було знову засинати. Але більше вже не судомило, хоч ноги й досі болять.

— Торік у тебе теж таке було, — нагадала йому дружина.

— Може, це сезонна хвороба, — всміхнувся він. — Небезпеки немає, тільки неприємно прокидатися з затерплою ногою. Тепер до вечора нічого не буде, а може, і взагалі вже не судомитиме, але почуваюсь я так, ніби мене хто помолотив.

Того самого дня пополудні Лі та Айда Бартоии пірнули у воду на мілині коло пляжу яхт-клубу, швидко поминули мол і попливли далі, за прибій Канака. Море було таке спокійне, що коли вони години через дві поверталися назад і неквапом почали перетинати прибій Канака, там ніхто більше не купався. Надто малі хвилі нікого не вабили, і охочі гойдатися на дошках та на човнах давно вже вернулися на берег. Раптом Лі перекинувся на спину.

— Що сталося? — гукнула Айда, що пливла за двадцять футів від нього.

— Нога… корч, — відповів він крізь зціплені зуби. Опій діяв на нього й далі, і він ніби спав з розплющеними очима. Він бачив, як дружина підпливла до нього, рівно, впевнено загрібаючи воду, і замилувався її спокоєм, хоч його відразу діткнула підозра, що вона не хвилюється, бо не дуже його любить, себто любить менше, ніж Грендісона.

— В якій нозі? — запитала дружина, стаючи у воді сторч і орудуючи самими ногами.

— У лівій… ой! А тепер в обох.

Лі, ніби мимоволі, зігнув коліна, підняв з води голову й груди і зник під невеличкою хвилею. За кілька секунд він виринув, випльовуючи воду, і знову ліг на спину.

Він мало не усміхнувся, але натомість обличчя йому болісно скривилося, бо його справді почало судомити. Принаймні в одній ступні, і м'язи боляче натужились.

— Права дужче, — крізь зуби простогнав він, побачивши, що вона хоче розтерти йому ногу. — Але ти краще відпливи далі. Мені й раніше таке траплялося, і я знаю, що можу вчепитися в тебе, коли стане гірше.

Та Айда знайшла заклякле місце на нозі й заходилась розтирати й розминати його.

— Прошу тебе, — стогнав він крізь зуби, — відпливи далі. А я полежу. Я ворушитиму ступнями й пальцями, і все минеться. Мені вже таке бувало, і я знаю, що робити.

Вона відпустила його, але не відпливла і, так само тримаючись у воді сторч, вгадувала з його обличчя, чи допомагає йому те, що він ворушить ступнями й пальцями. Та Лі Бартон навмисне зігнув суглоби й натужив м'язи, щоб судома збільшилася. Коли з ним було таке торік, він навчився, лежачи в ліжку з книжкою, так розпружувати м'язи, що судома миналася, навіть не заважаючи йому читати. Однак тепер він робив усе навпаки і зловтішно відчув, що судома збільшилась і перекинулася на праву литку. Він зойкнув, удав, ніби розгубився, спробував підвести голову, і його знову накрила хвиля.

Він виплив, відкашлявся й ліг на воді, розкинувши руки, і дужі Айдині пальці взялися за його литку.

— Все гаразд, — мовила вона, не перестаючи розтирати. — Такі корчі довго не тривають.

— Я не знав, що вони бувають такі болючі, — простогнав Лі. — Аби тільки не пішли вище! Прикро почувати себе безпорадним.

Раптом він учепився руками за її плечі, намагаючись піднятися вище, як потопельник чіпляється за весло, і під його вагою вона занурилася у воду. Борсаючись там, поки він не давав їй виплисти, вона загубила гумову шапочку й шпильки, і як нарешті, важко дихаючи, з'явилася на поверхні, обличчя її обліпили мокрі коси. Лі був певен, що з несподіванки вона ковтнула чимало морської води.

— Не підходь! — розкинувши руки, застеріг він її з удаваним відчаєм.

Та її пальці вже розминали йому закляклу литку, і він не бачив на її обличчі нехіті чи страху.

— Іде вище, — сказав він крізь зціплені зуби, ніби стримуючи стогін.

Він напружив цілу праву ногу, ніби в корчах, і литка заболіла дужче, а м'язи стегна слухняно затвердли.

Мозок його й досі був під владою трунку, тож йому легко було провадити з дружиною цю жорстоку гру і водночас захоплено спостерігати, яка сила волі проступає на її раптово змарнілому обличчі, яка відвага, незламність і рішучість світиться в очах, хоч за ними й причаївся смертельний ляк.

Навіть більше: Айда не мала наміру опускати руки, виправдуючись дешевою фразою: "Я помру разом з тобою"; навпаки, на превеликий його захват, вона спокійно радила йому:

— Розпружся. Занурся у воду, щоб видно було тільки губи. Я підтримаю тобі голову. Корчі повинні минутися. Ніхто ще від них не помер на суходолі. Тож і в воді добрий плавець від них не загине. Вони

досягнуть своєї вершини й минуться. А ми з тобою обоє добрі плавці і не боягузи.

Лі скривився, ніби з болю, і навмисне потяг її під воду. Та коли вони випливли, Айда все так само була коло нього, підтримувала йому голову й приказувала:

— Розпружся. Не бійся. Голову я тобі тримаю. Потерпи. Видержи. Не борсайся. Заспокойся… Не напружуй нервів, то й м'язи розпружаться. Піддайся хвилі. Згадай, як ти мене вчив піддаватись прибоєві.

Нова хвиля, незвичайно висока, як на таке спокійне море, нависла над ними кучерявим гребенем, і Лі Бартон знов учепився в дружину, занурившись разом з нею у воду тієї миті, коли гребінь зломився і ринув униз.

— Пробач, — сказав він крізь зуби, як тільки хапнув повітря. — І залиш мене. — Він говорив уривчасто, з болісними паузами. — Навіщо нам обом тонути. Мені вже край. Судома ось-ось досягне живота, і тоді я не матиму сили відірватись від тебе. Прошу тебе, люба, залиш мене. Досить, що я вже загину. Тобі є для чого жити.

Вона глянула на нього так докірливо, що в очах її не лишилося й сліду смертельного страху. І погляд той сказав йому ясніше, ніж слова: "Нащо мені жити, як не для тебе?"

Отже, він їй дорожчий за Санні! Бартон зрадів, але зразу ж згадав, як Санні обіймав її під мавповим деревом, і вирішив ще її помучити. До того ж його одурманювала отрута. "Коли вже ти почав це жорстоке випробування, — нашіптував йому маковий сік, — то доводь його до кінця".

Лі підігнув ноги, пірнув, а випливши, відчайдушно заборсався, ніби намагавсь випростати тіло. Дружина трималася коло нього.

— Я вже не можу! — голосно зойкнув він. — Нема сили! Дарма й сподіватися. Ти мене однаково не врятуєш. Залиш мене і рятуйся сама.

Але вона не відступала, підтримувала йому голову, щоб він не захлинувся, і приказувала:

— Нічого. Все гаразд. Гірше вже не буде. Потерпи хвилинку, і зараз тобі полегшає.

Він знову зойкнув, скорчився і потяг її за собою. Цього разу він мало не втопив її, так добре вдавав, що сам топиться. Однак вона ні на мить не розгубилася, не злякалася смерті, що так близько чигала на них. І як тільки виринала з води, то відразу ж кидалась підтримувати його і, важко відсапуючись, підбадьорювала:

— Заспокойся… заспокойся… розпружся… всім тілом… Скоро все минеться… хоч би як боліло… а минеться… Тобі вже легше… правда?

А він і далі тягнув Айду вниз, усе брутальніше хапався за неї, змушував її ковтати солону воду, певний, що дуже вона їй не зашкодить. Часом вони тільки на мить випливали на осяяну сонцем поверхню, хапали повітря й занурювалися знову, бо він тягнув її за собою, і через них перекочувалися кучеряві хвилі.

Айда не переставала боротись, виривалася з його чіпких рук, та коли він відпускав її, не пробувала відплисти далі. В голові їй наморочилося, вона знемагала сама, ад# знову й знову силкувалася врятувати чоловіка. Нарешті, вирішивши, що вже досить тієї гри, навіть забагато, він перестав чіплятися за дружину й спокійно простягнувся на воді.

— О-о-ох, — глибоко відітхнув він і уривчасто повів далі: — Мішає. Який я радий. Знаєш, люба, я добре наковтався води, але тепер біль минув і мені гарно, як у раю.

Вона хотіла щось відповісти, однак була така змучена, що не змогла.

— Усе гаразд, — заспокоював він її. — Відпочиньмо. Перевернись на спину й полеж.

І, лежачи поряд на спині, вони з півгодини гойдалися на лагідних хвилях прибою Канака. Перша озвалася Айда:

— Як ти себе почуваєш, коханий?

— Так, наче по мені прокотився паровий валок, — відповів він. — А ти, бідолашна моя?

— Я найщасливіша жінка в світі. Така щаслива, що мені аж плакати хочеться з радощів, тільки щастя не дає мені плакати. Ти мене страх як налякав. Я вже думала, що втрачу тебе.

Серце Бартона радісно застукотіло. Вона навіть не згадала, що могла й сама загинути! Ось де кохання, вірне, випробуване, справжнє кохання, коли забуваєш про себе задля коханого.

— А я пишаюся, як ніхто, — сказав він, — бо моя дружина — найвідважніша жінка в світі.

— Найвідважніша? Де там! — заперечила вона. — Просто я кохаю тебе. Я й не знала, що так тебе кохаю, поки не злякалася, що ти загинеш. Але пливімо до берега. Я хочу побути з тобою на самоті, щоб ти обняв мене, і я тобі розповіла, який ти мені дорогий і завжди будеш дорогий.

Ще за півгодини вони, не відпочиваючи, припливли до берега й пішли твердим мокрим піском до купальні повз знуджених пляжників.

— Що ви там робили? — запитав один із капітанів яхт-клубу. — Просто гралися?

— Авжеж, гралися, — всміхнулась йому Айда Бартон.

— Ви ж знаєте, що ми любимо погратися, — і собі докинув Лі Бартон.

А ввечері, відмовившись від чергового запрошення, вони сиділи, обнявшись, у великому кріслі.

— Санні відпливає завтра опівдні, — сказала Айда, начебто без жодного зв'язку з попередньою розмовою. — Він їде до Малайї поглянути, що робиться в його каучуковій і лісовій компанії.

— А я й не чув, що він мав їхати, — відповів Лі, страшенно вражений.

— Я перша про це дізналася, — пояснила Айда. — Він сказав мені щойно вчора ввечері.

— На танцях?

Вона кивнула головою.

— Трохи несподівано, правда?

— Дуже несподівано. — Айда відсунулась від чоловіка й сіла рівно. — Я хочу розповісти тобі про Санні. Я досі не мала від тебе якихось особливих таємниць. А про це не хотіла тобі розповідати. Та сьогодні, в прибої, мені спало на думку, що коли ми загинемо, між нами проляже щось недомовлене.

Айда замовкла. Лі, передчуваючи, що буде далі, нічим не допомагав їй, тільки дужче стиснув за руку.

— Санні… ну, захопився мною, — похвалилася вона несамохіть. — Ти, певне, й сам це зауважив. І… вчора ввечері він просив, щоб я їхала з ним. Але я не в цьому хочу тобі покаятися…

Лі Бартон мовчки чекав.

— Я хочу покаятися, — повела вона далі, — що не розсердилася на нього за це… мені стало його дуже шкода. Бо і я трохи, навіть більше, ніж трохи, захопилася ним. Тому я й була вчора ласкава до нього. Я ж не дурна. Знала, що до цього дійдеться. І мені… о, я тільки легкодуха жінка, і мені приємно було, що такий чоловік, як Санні, закохався в мене. І я його заохочувала. Мені немає виправдання. Якби я його не заохочувала, того, що було вчора, не сталося б. Це я винна, що він просив мене їхати з ним. І я сказала йому: ні, це неможливо. Ти сам знаєш чому, я не казатиму тобі цього ще раз. І я була ласкава до нього, дуже ласкава. Дозволила йому обняти мене, сама пригорнулась до нього і вперше, знаючи, що це буде й востаннє, дозволила поцілувати мене. І відповіла на його поцілунок. Ти… я знаю, ти зрозумієш — це була відмова. І Санні я не кохала і не кохаю. Я завжди кохала тебе, тільки тебе.

Вона замовкла і відчула, що чоловік обняв її за плечі і лагідно притяг ближче до себе.

— Ти змусила мене добре похвилюватися, — признався він. — Я вже навіть боявся, що втрачу тебе. І я… — Він ніяково затнувся, але врешті таки зважився докінчити — Ох, ти й сама знаєш, що ти для мене єдина в світі. Але годі про це.

Вона намацала в його кишені сірники й помогла йому прикурити давно згаслу сигару.

— Авжеж, — озвався він, коли над ними закучерявився дим, — знаючи тебе так, як я знаю, всю тебе, мушу сказати, що мені шкода Санні, дуже шкода; він багато втратив, але за себе я радий. І… ще одне:

через п'ять років я тобі щось розповім, щось дуже смішне, про себе і про те, які я через тебе можу робити дурниці. Через п'ять років. Почекаєш?

— Я почекаю і п'ятдесят, — зітхнула вона й присунулась до нього ще ближче.